

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**ABDÜLKERİM SURUŞ'DA ÇAĞDAŞ PROBLEMLER
VE DİN**

QARİ FERİAGHUN BATOOR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. ERDAL BAYKAN**

KONYA – 2017

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Qari feriaghun Batoor
	Numarası	138101011022
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe / Felsefe
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Erdal BAYKAN
	Tezin Adı	Abdülkerim Suruş'da Çağdaş Problemler ve Din

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Abdülkerim Suruş'da Çağdaş Problemler ve Din" başlıklı bu çalışma 05/07/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Erdal BAYKAN	
2	Prof. Dr.	Hasan Hüseyin Bircan	
3	Y. Doç. Dr.	İbrahim NACAK	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Qari feriaghun Batoor		
	Numarası	138101011022		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe / Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Abdülkerim Suruş'da Çağdaş Problemler ve Din			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Qari feriaghun Batoor

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Qari feriaghun Batoor		
	Numarası	138101011022		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe / Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Erdal BAYKAN		
Tezin Adı	Abdülkerim Suruş’da Çağdaş Problemler ve Din			

BBC Farsça web sitesinin sunduğu rapora göre Abdülkerim Suruş, dini düşünürler arasında en çok tartışılan, İran toplumunun son otuz yılındaki Şii düşünürlerinin en etkileyicisi ve reformisti olarak tanımlandı. Suruş, felsefe, sosyoloji, din-siyaset ilişkisi, modernite ve liberal demokrasi gibi alanları ve konuları kapsayan çok geniş bir spektrumda dile getirdiği özgün fikirleriyle düşünce dünyasının ilgisini çeken çağdaş bir düşünürdür. Suruş, 2004 yılında Hollanda’da Erasmus Ödülünü kazanmıştır. 2009 yılında ise “Foreign Policy” dergisi tarafından yürütülen kamusal bir anket sonucunda dergi, onun adını dünyanın en iyi yüz aydınları listesinde yer vermiştir. Çalışmada takip edilen yöntem şudur: Biz konuları tasviri bir zemine oturttukten sonra inceleme ve analizlerimizi yapmaya çalıştık. Araştırmamızın sağlam olabilmesi için kaynak temini sırasında genelde Suruş’un kendi kitap ve araştırmalarına, özelde ise kendi ülkesinde nasıl anlaşıldığını tespit edebilmek için daha çok İranlı yazarlarının eserlerine bakmayı uygun gördük. Abdülkerim Suruş’da Çağdaş Problemler ve Dinin ele alındığı bu çalışmada, Suruş’un tutarsız gibi görünen fikirlerinin nedeninin ilerleyen süreçte akademik sahadan çok siyasi bir mücadele içerisinde olmasından kaynaklandığını gördük.

Anahtar Kelimeler: BBC, Sosyoloji, Felsefe, Modernite, Liberal Demokrasi

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Qari feriaghun Batoor		
	Student Number	138101011022		
	Department	PHILOSOPHY		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree		
	Supervisor	Prof. Dr. Erdal BAYKAN		
Title of the Thesis/Dissertation	Contemporary Problems And Religions To Abdulkarim Soroush			

According to the report by the BBC Persian Website, Soroush was described to be the most discussed one among the religious philosophers and the most influential and reformist of the Shia philosophers of Iranian society in the recent 30 years. Soroush is a modern philosopher who draws the attention of the world with his specific thoughts expressed in a wide spectrum including the fields and subjects such as philosophy, sociology, religion-politics relation, modernity and liberal democracy. Soroush won the Erasmus Prize in 2004 in the Netherlands. As a result of a public survey by the “Foreign Policy” journal in 2009, he was included in the list of the top 100 intellectuals of the world. The method followed in the study is as follows: We tried to do our examinations and analysis after placing the subject on a descriptive ground. In order to make our study firm, we consider appropriate to look at Soroush’s books and researches in general and to look at the works of more Iranian authors in order to determine how to understand his country in private. In this study in which Modern Problems and Religion in Soroush are discussed, we have seen that reason of having inconsistent opinions and changing his ideas from day to day is caused by his struggle in political field rather than academic one.

Keywords: BBC, Sociology, Modernity, Liberal Democracy

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ÖNSÖZ	viii

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
3. Araştırmanın Yöntemi.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKERİM SURUŞ'UN HAYATI, MODERN DURUM VE DİNDARLIK BAĞLAMINDA ESERLERİ

1.1. Abdülkerim Suruş'un Hayatı.....	3
1.1.1. Çocukluğu ve Gençliği	3
1.1.2. Devrim Öncesi	4
1.1.3. Devrim Sonrası.....	5
1.1.4. Öğretmenlik ve Ülkesinden Uzaklaştırılması	7
1.1.2. Kültür Devrimi	8
1.1.2.1. Kültür Devrim Merkezine Üye Olması	9
1.1.3. 2009 Yılı Cumhurbaşkanlık Seçimi ve Suruş'un Tutumu.....	11
1.1.3.1. Suruş'un Ali Hamaney'e Mektubu	12
1.1.3.2. Yeşil Hareketinin İslam Cumhuriyetinden İsteklerinin Açıklaması.....	12
1.1.3.3. Suruş ve Merc-i Taklîd (Büyük Ayetullahların), ülkeyi Terk Etmeleri Önerisi	13

1.1.4. İslam Cumhuriyet Liderin Eleştirisi	14
1.1.5. Damadına Devlet İşkencesi ve Suruş'un Açıklaması.....	14
1.2. Modern Durum ve Dindarlık Bağlamında Eserleri	16
1.2.1. Diyalektik Çelişkinin Eleştirisi ve Getirisi (Tezat Diyalektiki).....	16
1.2.2. İlim ve Felsefeye Giriş	16
1.2.3. Maskeli Dogmatizm (Şeytani İdeoloji)	16
1.2.4. Bilim ve Değer (Danış ve Erzeş)	17
1.2.5. Evrenin Yatışmaz Yapısı (Nehad Na Arâm Cehan).....	17
1.2.6. Biz Hangi Dünyada Yaşıyoruz	18
1.2.7. Allah ve Kul Arasındaki İlişki (Hadis Bende-gi ve Dilburda-gi) ...	18
1.2.8. Muttakilerin Vasfı (Avsaf Parsân)	19
1.2.9. İdeolojiden Daha Geniş (Ferbi-ter Ez İdeoloji)	19
1.2.10. Sanayi Gezisi (Tefrûc Sen-a).....	19
1.2.11. Hikmet ve Maişet	20
1.2.12. Şeriatın Teorik Genişlemesi ve Daralması (Kabz Bast Teorik Şeriat)	20
1.2.13. Aydınlık ve Dindarlık (Raz-dani ve Ruşen- fikri ve Dindari)	21
1.2.14. Âşıkların Kumarı (Kumar Aşıkâne).....	21
1.2.15. Marifet Erbabının Kıssası (Kıssa-i Erbab Maarifet)	21
1.2.16. Politika Defteri.....	22
1.2.17. Gelenek ve Sekülerizm.....	22
1.2.18. Nebevî Tecrübenin Açılımı (Bast Tecrübe-i Nebevi)	23
1.2.19. Güç Ahlakı, Adalet Ahlakı	23
1.2.20. Sırat-ı Müstekim.....	24
1.2.21. Müsamaha ve Yönetim (Medara ve Müdiriyyet).....	24
1.2. 22. Kimsede Neşeli Hava Göremiyorum, Makale-I.....	24
1.2. 23. Esen Rüzgâr Tanrının İstenmediği Rüzgârdır, Makale-II	25
1.2.24. Ruhanilerin Ayakkabısında Methiyecilerin Ayakları, Makale-III	25

İKİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKERİM SURUŞ'DA ÇAĞDAŞ PROBLEMLER VE DİN

2.1. Plüralizm (Çoğulculuk)	26
2.1.1. Yaşam Kaynaklı Dindarlık (<i>Dindar-i Maişet Endeş</i>).....	26
2.1.1.1. Yaşam Kaynaklı Dindarlıkta Allah	28
2.1.2. Akıl Kaynaklı Dindarlık (<i>Dindar-i Marifet Endeş</i>).....	28
2.1.3. Tecrübe Kaynaklı Dindarlık (<i>Dindar-i Tecrübet Endeş</i>)	29
2.2. Vahiy ve Kur'an.....	30
2.3. Velayet-i Fakih: Makam-ı Muazzam-ı Rehberi (Büyük Önderlik Makamı) ..	34
2.4. Teokrasi (Dini Yönetim)	35
2.5. Sekülerizm	37
2.1. Adalet	39
2.1.1. Demokrasi.....	41
2.1.2. Adalet ve Demokrasi Arasındaki İlişki	41
2.2. Ahlak	43
2.2.1. Sabit Ahlak (Değişmez Ahlaki İlkeler)	43
2.2.2. Göreli (Nisbi) Ahlak.....	43
2.3. Ruhanilik.....	43
2.4. Köktendincilik.....	45
2.5. Şehitlik.....	45
2.6. Modernite ve Endeksleri.....	46
2.1. Din.....	48
2.2. Siyasi Mehdilik (Mehduv-yet Siyasi).....	50
2.2.1. <i>Velayet-i Fakihiye-yi Mutlak Teorisi (Nazari-ye Velayet-i Mutlak-ay Fakihe)</i>	51
2.2.2. <i>İmam-ı Zaman Adına Safevi Krallarının Saltanat Teorisi (Nazari-ye Saltanat Be Niyabet Ez İmam-ı Zaman Padşahân Safavi)</i>	51
2.2.3. <i>İmam-ı Zaman'ın Siyasi Hareketsizlik Teorisi (Nazari-ye Bi Emeli Siyasi Hüccetiye)</i>	52

2.2.4. <i>Ali Şeriatî'nin Eleştirel Yaklaşımı "İtiraz Okul (mezhebin) Beklemesi"</i>	52
2.3. İslam Devrimi	53
2.4. İran Üniversitesi	53
2.5. Din Aydınları	54
2.6. Ali Şeriatî	54
2.7. Suruş'a İtirazlar	56
SONUÇ	64
EKLER	68
EK 1. Abdülkerim Suruş'un Hollanda Radyosunda "Vahiy ve Kur'an'la" İlgili Yaptığı Konuşma	68
EK 2. Reza Khojasteh Rahimi'nin Abdülkerim Suruş'la "Ali Şeriatî" Hakkında Yaptığı Röportaj	72
EK 3. Emir Hüseyin Huda Perest'in Suruş'la "Din ve Modernite Arasındaki İlişki" Hakkında Yaptığı Röportaj	77
EK 4. Taha Parsa'nın Suruş'la "Din Aydınları" Hakkında Yaptığı Röportaj ..	81
EK 5. Suruş'a Ait Bazı Fotoğraflar	92
KAYNAKÇA	95
ÖZ GEÇMİŞ	101

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.s	: Aleyhisselam
BBC	: British Broadcasting Corporation
c.	: Cilt
CD	: Compact Disc
Çev.	: Çeviren
D.İ.A	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları
İRİB	: İran Milli Radyo Televizyon Kurumu
JARAS	: Yeşil Hareketinin web sitesi
r.a	: Rahmetullah aleyh
r.d	: Radiyallahu anh
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
vb.	: ve benzeri

ÖNSÖZ

Abdülkerim Suruş, İnan İslam devrimi sonrasının en önemli yenilikçi aydınlarından birisidir. O, plüralizm, sekülerizm, demokrasi, velayet-i fakih, vahiy, Kur'an, dini yönetim, ruhanilik, İnan İslam devrimi ve ahlak gibi konuları kapsayan geniş bir spektrumda dile getirdiği özgün fikirleriyle düşünce dünyasının ilgisini çeken çağdaş bir düşünürdür.

Ona göre, din aydınları, ruhanilerin tarihsel din anlayışlarına karşı mücadele etmektedir. Yanlış Kur'an ve Peygamber algılarına karşı çıkarak, dinin fıkıhtan ibaret olmadığını ahlakın fıkıhtan önde geldiğini anlatmaya çalışmaktadır. Yine ona göre "hiç kimse ruhanilik adı altında halk ve Allah arasında aracı olamaz." Siyasetteki temel ölçüt, insan hakları olmak durumundadır. Hukuka dayalı bir demokrasi anlayışının İslam fıkhi ile birlikte bir İslami demokrasi anlayışı oluşturmasının mümkün olduğuna inanır ve bunu temellendirmeye çalışır.

Hem geleneksel Şii ulamasıyla, hem iktidarla ve hem de diğer birçok çağdaş Müslüman aydınla ters düşebilecek cesareti gösteren Suruş'un ne demek istediğini anlamaya çalışmak dini düşünce açısından önemli olabilecektir.

Böyle bir konuyu seçmemi öneren ve çalışmam boyunca her türlü destek ve yardımını esirgemeyen danışman ve değerli hocam Prof. Dr. Erdal BAYKAN'A ve araştırma sırasında görüş ve düşüncelerinden istifade ettiğim çok kıymetli hocam Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN'A teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın daha sonraki çalışmalara bir adım olması umuduyla...

Qari Feriaghun BATOOR

Konya- 2017

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

1945 Tahran doğumlu olan Suruş; plüralizm, sekülerizm, demokrasi, velayet-i fakih, vahiy ve Kur'an; dini yönetim, ruhanilik, İran İslam devrimi ve ahlak gibi konuları kapsayan geniş bir spektrumda dile getirdiği özgün ve cesur fikirleriyle her çevreden büyük ilgi ve takdir gören çağdaş Müslüman düşünürlerden biridir. Ona göre; modern Müslümanların karşılaştıkları problemleri çözüme kavuşturabilmek için "İslami yenilenmeye ihtiyaç olmadığı" kanaatindedir. Değişmekte olan modern dünyayla beraber dini yeni bir yapılanma anlamsızdır. Değiştirilmesi gereken şey din değildir, belki bizim dini algılama biçimimizdir.

Suruş'a göre modernite, belirli bir şahsın veya bir topluluğun koordinasyonu sonucunda ortaya çıkmamıştır. Bilakis modernite tarihte gerçekleşmiş olan başarılı bir sonuçtur. Modern toplumlar süreç içerisinde modern olmuşlardır. Ayrıca moderniteyle ilgili şu üç göstergenin önemli olduğunu söyler: 1. Elektriğin icadı, 2. Hak ve hukuk kavramının siyaset ve ahlak alanlarında geçerlilik kazanması, 3. Modern dünyanın bilimsel çalışmalara dayalı olması.

Suruş'a göre siyasetteki temel ölçüt, insan hakları olmak durumundadır. Yazılarında genel katılım ve demokrasi kavramlarıyla ilgili şu düşüncelere sıklıkla atıf yapar: "Liberal demokrasi anlayışının Kur'an ve Sünnetle uyumlu olamayacağı aşikârdır. Ancak hukuka dayalı bir demokrasi anlayışının İslam fihhi ile birlikte bir İslami demokrasi anlayışı oluşturmasının mümkün olduğuna inanır ve bunu temellendirmeye çalışır. Düşünsel yönelim olarak Molla Sadra (Sadreddin Şirazi) ve Karl Popper'e yakın diyebileceğimiz Suruş, geleneksel ulama ile ters düşer. O, Ali Şeriatî'yi bir aktivist, düşünür ve yazar olarak kabul eder ancak onu da birçok konuda eleştirmekten çekinmez.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

BBC Farsça web sitesinin sunduğu rapora göre Suruş, dini düşünürler arasında en çok tartışılan, İran toplumunun son otuz yılındaki Şii düşünürlerinin en etkileyicisi ve reformisti olarak tanımlandı. Suruş, felsefe, sosyoloji, din-siyaset ilişkisi, modernite ve liberal demokrasi gibi alanları ve konuları kapsayan çok geniş bir spektrumda dile getirdiği özgün fikirleriyle düşünce dünyasının ilgisini çeken çağdaş bir düşünürdür.

Suruş, Karl Popper'in bilim ve siyaset felsefesinden etkilenmiş, İran'da ikinci Popper olarak anılmıştır. Marksist anlayışa karşı çıktığı gibi geleneksel din anlayışlarına da eleştiriler getirmiştir. Temel dini konularda yeni yorumlar, düşünceler geliştirmiştir. Bu nedenle onun görüşleri her zaman çok tartışılmış ve din adamları arasında değişik tepkilere maruz kalmıştır. Suruş, 2004 yılında Hollanda'da Erasmus Ödülünü kazanmıştır. 2009 yılında ise "Foreign Policy" dergisi tarafından yürütülen kamusal bir anket sonucunda dergi, onun adını dünyanın en iyi yüz aydınları listesinde yer vermiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

"Abdülkerim Suruş'da Çağdaş Problemler ve Din" adlı çalışmamız tasviri bir çalışma niteliği taşımaktadır. Biz konuları tasviri bir zemine oturtuktan sonra inceleme ve analizlerimizi yapmaya çalıştık. Araştırmamızın objektif ve sağlam olabilmesi için kaynak temini sırasında genelde Suruş'un kendi kitap ve araştırmalarına, özelde ise kendi ülkesinde nasıl anlaşılacağını tespit edebilmek için daha çok İranlı yazarlarının eserlerine bakmayı uygun gördük.

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı önemi ve yöntemi yer almaktadır. Birinci bölümde, Suruş'un hayatı, modern durum ve dindarlık bağlamında eserleri üzerinde durulmakta; ikinci bölümde ise Abdülkerim Suruş'da çağdaş problemler ve din ele alınmaktadır. Sonuçta, araştırma boyunca varsayımlar sonucu elde ettiğimiz sonuçlar yer almakta ve eklerde ise konuyla ilgili olan dört röportaj ve bazı fotoğraflar bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKERİM SURUŞ'UN HAYATI, MODERN DURUM VE DİNDARLIK BAĞLAMINDA ESERLERİ

1.1. Abdülkerim Suruş'un Hayatı

1.1.1. Çocukluğu ve Gençliği

Asıl adı Hüseyin Hacı Ferec Debbağ'dır.¹ Abdülkerim Suruş ismiyle meşhur olmuştur. 1945 yılının Aralık ayında Tahran'da orta sınıf bir ailede doğmuştur. Onun doğumu Muharrem ayına denk gelmesinden dolayı babası ona Hüseyin adını vermiştir.²

Abdülkerim Suruş'un çocukluğu ve gençliği Tahran şehrinde geçmiştir. İlkokulu Tahran şehrinin güney tarafında bulunan Kaime'de okuduktan sonra Murtezevi Okuluna geçmiş ve burada bir sene devam ettikten sonra babasının isteği üzerine yeni inşa edilen Alevi Okuluna devam etmiştir.³ Suruş, bu okulda Reza Roozbeh⁴ aracılığıyla felsefe ve Murtaza Mutahhari, Ali Şeriati, Tebatabayi ve Mehdi Bazergani gibi önemli şahsiyetlerle tanışmıştır. Ayrıca Alevi Okuluna kayıtlı olmasından dolayı, Hüccetiye Cemiyetinin⁵ düşünce dünyasından da faydalanmıştır. Hüccetiye Cemiyetinin dünya görüşüne yaklaşan Suruş, bu cemiyetin İran'daki devrimci din âlimlerine ve özellikle de Şii âlimlere karşı dile getirdiği olumsuz kanaatleri paylaşmıştır.⁶ Okulunu bitirdikten sonra Tahran Üniversitesinde Eczacılık

¹ Abdullah Yegin, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, XXV, SETA, Ankara, 2013, s. 105.

² <http://bookroom.ir/people/4586/%D8%B9%D8%A8>, erişim tarihi (25.05.2017).

³ <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁴ Reza Roozbeh (d.1921-ö.1973) Zencan Şehrinin Şii din adamıdır. <http://www.parsine.com/fa/news/235294/%D9%88%D8%B>, erişim tarihi (10.07.2017).

⁵ Hüccetiye Cemiyeti, Şah Muhammed Rıza'nın teşvikiyle 1953 yılında Şeyh Mahmud Halebî tarafından kurulmuş ve başlarda Şah'ın siyasi gündemini takip etmişti. Ancak Musaddık krizinden sonra diğer siyasi partiler ve hareketler gibi Hüccetiye de Şahın kırılğan monarşisine tehdit olarak görülmüştü. <http://www.matbuat.com.tr/>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁶ Şahsiyet Nigar, "Abdülkerim Suruş'un Biyografisi", <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (24.10.2016).

bölümünü kazanmış ve burayı dört yılda başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Daha sonra bir müddet çalışma hayatıyla meşgul olmuştur.⁷

1972 yılında Zehra Şeyh ile evlenmiş, aynı yıl bilim felsefesi alanında eğitim almak için İngiltere'ye giderek bilim felsefesi ve analitik kimya alanlarında eğitimini sürdürmüştür. Orada diğer İranlı öğrencilerle birlikte kültürel çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda bir grup İranlı ve Afrikalı Müslüman öğrencilerle birlikte *İmambâre* isimli bir merkez kurmuşlardır. Haftalık konferanslar düzenlenen bu merkezde çoğu zaman konuşmacı olan kişi bizzat Suruş olmuştur.⁸

1.1.2. Devrim Öncesi

Rıza Şah Pehlevi Krallığının son yıllarında, Suruş'un Londra'da yayınladığı *Diyalektik Çelişkinin Eleştirisi ve Getirisi*⁹ (*Tezat Diyalektiki*) adı altında ilk kitabı çok geçmeden İran'da da yayınlandı. Bu kitap, Murtaza Mutahhari'nin¹⁰ ilgisini çekerek onun sevdiği kitaplarından biri olmuştur. Bu eserle ilgili Muhammed Ali Recai,¹¹ Suruş'a şöyle demiştir: “Senin kitabın hapishanede bizim elimize geçti ve su misali ateşleri söndürerek Müslüman gençleri yeni bir silahla donattı.” Bu kitap akademik üslubu sayesinde hapishanede devamlı tartışıkları Marksistlerin iddialarına karşı İslamcıların söylemini güçlendirmiştir.¹²

Ayrıca Suruş, Molla Sadra'nın (Sadreddin Şirazi) hareket teorisine dayanarak *Evrenin Yatışmaz Yapısı* (*Nehad Na Arâm Cehan*) adlı ikinci kitabını da Londra'da yazdı. Bu kitabında, “tevhit ve maadı” cevheri hareketinin içinden canlandırmaya çalışmıştır.¹³ Bu eserini Murtaza Mutahhari ve Ruhullah Humeyni'ye sunmuş. Suruş, bu eseriyle Mutahhari'nin ve Humeyni'nin takdirlerini bir kez daha kazanmıştır.¹⁴

⁷ <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁸ <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁹ Marksist öğretilere yönelik eleştiriler içeren bir kitaptır.

¹⁰ Murtaza Mutahhari: (d.1920-ö.1979), İranlı âlim, din bilgini, filozof, üniversite hocası ve siyasetçidir. Ali Şeriatî'yle birlikte 1979 İran İslam Devriminin entelektüel zemininin hazırlayıcılarından. <http://www.alemdar313.com/sehit-ayetullah-murtaza-mutahhari-kimdir>, erişim tarihi (10.07.2017).

¹¹ Muhammed Ali Recai: (d.1933-ö.1981), İran'ın İkinci cumhurbaşkanıdır. <http://www.islamidavet.com/2008/09/02/muhammed-ali/>, erişim tarihi (10.07.2017).

¹² <http://hamidrezak.mihanblog.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹³ <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁴ <http://roshanfekriedini.blogfa.com/post-37.aspx>, erişim tarihi (25.05.2017).

Suruş, *Marifet Erbabının Kıssası* kitabında Humeyni’yi överek şöyle yazdı: “Ben Humeyni’yi Ali Şeriatî’den önce tanıdım. Lise öğrencisiyken Humeyni hapisten çıkmıştı ve sevenleriyle beraber evine ziyarete gittik, bu görüşme onunla yakından ilk görüşmemiz olmuştu. Öğrencilik yıllarımda onun *İslam Hükümeti* adlı kitabını gizli bir şekilde okumuş, etkilenmişim.¹⁵

Humeyni’nin son dönemlerinde fikri anlamda ayrılık yaşayan Suruş, Humeyni hakkında şöyle bir anekdot aktarır: “Humeyni şahsen iyi bir insandır, fakat fikirleri doğru değildir. Onun gözünde insanların hayatı değersizdi ve yaptıklarının hepsini Allah’ın iradesinden kaynaklandığını söylüyordu.”¹⁶

1.1.3. Devrim Sonrası

1979 İran İslam Devriminden sonra İngiltere’deki eğitiminin son yılını okumadan İran’a dönen Suruş, bir taraftan Tahran Üniversitesinde epistemoloji dersleri vermeye başlamış, diğer bir taraftan da Mesbah Yazdi¹⁷ ile birlikte İran Radyo Televizyon Kurumunda, İran solcu kesiminin temsilcileri olan İhsan Tabari¹⁸ ve Ferruh Nigahdar’la¹⁹ ideolojik tartışmalarda bulunmuştur. Bu tartışmalarda çok başarılı olmuştur. Eserlerinin birçoğu bu ve benzeri konuşmalarından meydana gelmiştir. Bir konu üzerinde retorik ve tartışma her zaman felsefeci ve kelamcılarının konuşmalarında en önemli araçlarındandı. Suruş da kendisini yeni kelam kurucularından farz ederek retorik ve tartışmayı göz ardı etmemiştir.²⁰

Suruş, Kültür Devrimi ve üniversitelerin kapatılmasından sonra, Muhammed Hüseyin Bihiştî’nin²¹ önermesiyle ve Humeyni’nin onaylamasıyla aynı yılda Kültür

¹⁵ <http://hamidrezak.mihanblog.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁶ Mehdi Helci, “Şast Salagi Abdülkerim Suruş: Feylesof İlahi Devran Gozar”, <http://www.bbc.com/persian/iran/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁷ Misbah Yazdi: (d.1934) Müçtehit, müfessir, felsefeci, İmam Humeyni Araştırma Vakfının kurucusu, Kültür devrim merkezinin üyesi, Kum medresesinin müderrislerindedir. <http://www.mesbahyazdi.ir/>, erişim tarihi (10.07.2017).

¹⁸ İhsan Tabari: (d.1916-ö.1989), Yazar, şair, Marksizm-Leninizmin teorisyeni ve İslam Devrimin ilk yıllarında “İran Tudeh Partisinin” başkanıydı, <https://www.radiozaman.com/328273>, erişim tarihi (10.07.2017).

¹⁹ Ferruh Nigahdar: (d.1946) İran solcu kesiminin aktif üyesiydi. Şimdi Londra’da yaşamını sürdürmektedir. <http://www.iranian-fedaii.de/2017/Jan/11j/farokh.html>, erişim tarihi (09.07.2017).

²⁰ Rıza Huceste Rehimi, “Feylasof Haşiye Nişin”, <http://www.roozonline.com/persian/news/n>, erişim tarihi (25.05.2017).

²¹ Muhammed Hüseyin Bihiştî (d.1928-ö.1981) siyasetçi, İran ruhani lideri, İslam Devriminden sonra göreve gelen ilk Yargıtay başkanı, İslami Cumhuriyet Partisinin Genel Sekreteri, Humeyni’nin yakın

Devrimi Merkezine üye olarak atandı. 1983 yılında merkez kapanıncaya kadar üye olarak kaldı.²²

Suruş, 1981 yılında analitik felsefeden yararlanarak, Marksist öğretilere yönelik eleştiriler kaleme almıştır. Bu çıkışlarını zaman ilerledikçe *Bilim ve Değer (Danuş ve Erzeş)* kitabında İslami fikirlere karşı yansıtmaya çalışmıştır. *İnsani İlimler ve Ahlak Üzerinde Konuşmalar* adlı kitabında, insani bilimlerin onurunu savunmaya çalışmış. Bunu “Bilimin Vatansızlığı” konulu toplantısında şöyle açıklamıştır: “Bilim İran’a ya da Batıya, İslam’a ya da Hıristiyanlığa ait değildir.”²³ Suruş, aslında bu tür görüşleriyle Şii ruhanilerin “insani bilimlerin dine karşı olduğu ve bunlar İslamileştirmeli” görüşüne karşı çıkmış olmaktadır. Suruş’un bu sözleri Şii ruhanilerin tepkisine sebep olmuştur. Şii Ruhaneler devletin yayın organlarını kullanarak, konuyla ilgili makaleler yayınlarak “İslami insani bilimleri” (ilmi insani İslami) savunmaya çalışmışlardır.²⁴

Suruş’un eleştirileri gündem oluşturmaya başlayınca, Humeyni’nin tavsiyesi üzerine Kültür Devrim Merkezi üyeleriyle birlikte Kum şehrine gitti. Kum Medresesinin müderrisleriyle bir araya geldi. Suruş’un konuşma üslubu edebiyat alanında eski yani secili²⁵ olmasına rağmen bazı öğrenci ve gençlerin dikkatini kendine çekmiştir. Suruş’un, teolojiyle ilgili konularda geliştirilmiş yeni tarz edebiyatı, bilim felsefesi üzerine yeni kavramlar üretmesi, aydın ve muhaliflerin üzerinde ciddi bir etki bırakmıştır. İran Üniversitesinde bilim felsefesi bölümünün açılmasına teşvik etmiştir.²⁶

1985-1987 yılları arasında Suruş ve Ğulam Ali Haddad Adil’in²⁷ yazdığı eserler okullarda “İslami Vizyon” başlığıyla ders kitapları olarak okutuluyordu,

---

arkadaşı ve İslam Devrimin önemli destekçilerindendir. <http://hamshahrionline.ir/details/56182>, erişim tarihi (09.07.2017).

²² <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (09.07.2017).

²³ <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (09.07.2017).

²⁴ “Suruş ve Cangcal Aharineş”, <http://aftabnews.ir/vdccoqxq.2bq>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁵ Kafiyesi olan nesir.

²⁶ <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2493&artikel=3017914>, erişim tarihi (08.007.2017).

²⁷ Ğulam Ali Haddad Adil: (d.1945) İran Fars Dili ve Edebiyat Akademisinin başkanı, İran Yürütme Konseyinin üyesi, İran Eğitiminin Araştırma ve Planlama Örgütünün üyesi ayrıca 1980 Kültür Devrim Merkezinin bir üyesiydi. <http://biographyha.com/1773/%D8%A8%DB%8C%D9%>, erişim tarihi (07.07.2017).

sohbetleri de İRİB tarafından da yayınlanıyordu. Suruş, özellikle İslam Devriminden sonra çok daha belirgin hale gelen müdahaleye karşı çıkararak, İran toplumunun din anlayışında deregülasyon yapmak istemiştir. Yani devletin din ve din anlayışları üzerindeki etki ve baskılarının doğru olmadığı savunmaktaydı ve din adamı sınıfının etki ve yetkilerinin azaltılmasını savunmaktaydı. Suruş vahye ve akla dikkat çekmekte, akılla vahyi epistemolojik bir bakış açısıyla aynı seviyede tutmakta, kelâmı, ahlakı ve irfanı İslam hukukundan daha üst seviyede görmektedir.²⁸

Suruş'un "Şeriatın Teorik Genişleme ve Daralması" adı altında yazdığı makaleleri Mayıs 1988'den Haziran 1990'e kadar "Keyhan Ferhengi Yayınevi" tarafından yayınlanmıştır. Bu makalelerinde genellikle dinin epistemolojisiyle ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Makalelerinde din, dini bilgiden ayrılmıştır. O şüphesiz ki dine, ilahi ve kâmil olarak bakmakta fakat dini bilginin tıpkı insanların bilgileri gibi hataya düşme ihtimali olduğunu savunmaktadır. Bu tür görüşlerinden dolayı geleneksel insanların tepkisini çekmiştir. Ayrıca Şii fikhın artık modern dünyaya ayak uyduramayacağını açıkça dile getirmiştir.²⁹

1.1.4. Öğretmenlik ve Ülkesinden Uzaklaştırılması

Suruş, Haşimi Rafsancani³⁰ döneminde öğretmenlik görevinden uzaklaştırıldı. Suruş bir mektupla Rafsancani'yi şöyle uyardı: "Üniversiteler baskı altında, bu nedenle üniversitelerden büyük âlimlerin çıkmasını ummamalı." dedi.³¹ 1995 yılının Ekim ayında, Tahran Üniversitesinde gençlerle birlikte sohbet ederken Ensar Hizbullah'a³² ait kişiler tarafından şu iki husus nedeniyle suçlandı:

1. Liberal kültürü yaymak,
2. Gençleri dinsizleştirmek.

²⁸ <http://hissssssss.persianblog.ir/post/39>, erişim tarihi (07.007.2017).

²⁹ <http://hissssssss.persianblog.ir/post/39/>, erişim tarihi (07.07.2017).

³⁰ Haşimi Rafsancani: (d.1934-ö.2017) İranlı din ve devlet adamı, İran İslam Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanıdır. <http://hashemirafsanjani.ir>, erişim tarihi (25.05.2017).

³¹ Mehdi Helci, "Şast Salagi Abdülkerim Suruş: Feylesof İlahi Devran Gozar", <http://www.bbc.com/persian/iran/story>, erişim tarihi (10.07.2017).

³² Ensar-ı Hizbullah: Kökenleri İslam Devrimi öncesine kadar uzanmaktadır. Özellikle Nevvab Safevi gibi devrim öncesinde Fedaiyan-ı İslam adlı grubun liderliğini yapmış isimler bu aşırı radikal İslamcı grubun da ilham kaynağı olmuştur. Bu düşünceye sahip İslamcılar devrim sırasında din adamlarının ve Bazarilerin safında yer almış, 8 yıllık İran-İrak savaşında da önemli fedakârlıklar göstermişlerdir.

Bundan sonra, Suruş'un hayatı hiç güvende değildi. İran'ı terk etmek zorunda kalarak ABD'ye yerleşti. Suruş ABD, Almanya ve Hollanda Üniversitelerinde, Mevlevilik ve bilim felsefesi dersini verdi. İran'dan herhangi bir konferansa davet edildiğinde kendisi katılmayarak yerine makale gönderirdi. Hollanda'nın Çağdaş İslam Araştırmaları Enstitüsünde araştırmalar gerçekleştirdi. Amsterdam Üniversitesinde siyaset felsefesi dersleri verdi.³³

Daha sonra ABD'ye giderek, Kolombiya Üniversitesinde ilmi araştırmalar yapmıştır. Washington'daki Georgetown Üniversitesine öğretim görevlisi olarak atanmıştır. 2001-2002 yılları arasında Harvard Üniversitesi ve Princeton Üniversitelerinde dersler vermiştir.³⁴

Suruş, 2004 yılında Hollanda'da Erasmus Ödülünü kazanmış, 2009 yılında ise "Foreign Policy" dergisi³⁵ tarafından yürütülen kamusal bir anket sonucunda dergi, onun adını dünyanın en iyi yüz aydını listesine almıştır.³⁶

1.1.2. Kültür Devrimi

Kültür Devrimi; 21 Mart 1980 yılında gerçekleşen İslam Cumhuriyetinin yükseköğrenim sistemine getirdiği düzenlemelerden ibarettir. Kültür Devriminin amacı, Rıza Şah Pehlevi rejimine bağlı öğretmen ve öğrencilerin temizlenmesi, modern eğitimi kaldırarak İslami eğitimi yerleştirmektir. Çünkü İslam Cumhuriyetinin görüşüne göre onlar batılılaşmışlardı. Humeyni'nin bu politikası sebebiyle aynı yılın Haziran ayında 20 bin öğretim elemanı işinden edildi.³⁷

Suruş, Kültür Devrimi hakkında şöyle demiştir: "1980 yılında İran'da gerçekleşen olayın ne kültürle ne de devrimle ilgisi vardı." Bu devrimin üniversitelerde bulunan farklı gruplar arasında yaşanan bir tartışma sonucu

³³ "Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahrân", <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

³⁴ Abdülkerim Suruş, "Zeh-i Meratub Habi ki Be Ze Bedarist", <http://www.bbc.com/persi>, erişim tarihi (25.05.2017).

³⁵ "Foreign Policy" dergisi; 1970 tarihinde Samuel Huntington ve Warren Demian Mansherl adlı iki akademisyen tarafından akademik yazıların yayınlandığı bir dergi olarak yayın hayatına başlamıştır. Dergi küresel politika, ekonomi ve entegrasyon konularını işler. Fareed Zakaria, Samantha Power, Francis Fukuyama gibi uluslararası tanınan kişiler dergide yazı yazarlar. <http://www.entekhab.ir/fa/news/337593/%D>, erişim tarihi (25.05.2017).

³⁶ Abdülkerim Suruş, "Yak Bar İnklaþ Ferhangi Kafî Bud", <http://www.dr.soroush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

³⁷ <http://hissssssss.persianblog.ir/post/39/>, erişim tarihi (10.07.2017).

gerçekleştiğini söyledi. Herkes kendi amaçları doğrultusunda bu olaydan faydalanmaya çalıştı. Sonuç olarak hükümet yandaşları kazanarak üniversiteleri kapattı.³⁸ Suruş'a göre üniversiteler kapatılmadan önce de herhangi bir üniversite özelliğini taşımamaktaydı. Mesela dersler verilmiyordu, siyasi ve silahlı muhaliflerin toplandığı bir mekâna dönüşmüştü.³⁹

1.1.2.1. Kültür Devrim Merkezine Üye Olması

Bu merkez üç yıl boyunca (1980–1983), kapalı tutulan üniversitelerin yeterince İslami bulunmayan öğelerden temizlenebilmesi ve tam olarak denetlenebilmesi için üniversiteleri İslamlaştırma merkezi adıyla bir merkez olarak kurulmuştur. Bu dönemde öğrenciler, ailelerinin bağlantılarından, teslim ettikleri ödevlerin “Humeynist Doktrine” uygunluğuna varıncaya kadar incelenmiş ve ihraçlara devam edilmiştir. Fark gözetmeksizin sağ ve sol ideolojilere atıfta bulunan kitaplar sansüre uğramış, çoğu zaman da tamamen yasaklanmıştır. Suruş, Kültür Devrim Merkezinin kurucu üyelerinden biridir, bu merkezin kapanıncaya kadar bir üyesi olarak da devam etmiştir.⁴⁰

Suruş birçok kişiye göre, Kültür Devrim Merkezi Rıza Şah Pehlevi rejimine bağlı öğretmen ve öğrencilerin temizlenmesi ve üniversitelerin kapatılması suçlamalarını yalanlamıştır ve şöyle demiştir: “Kültür Devrim Merkezi onlara karşı herhangi bir işlem yapmamıştır. Bu doğrultuda da üniversitelere talimat verilmemiştir yani temizleme işi ne akademisyenler ve ne de Kültür Devrim Merkezi tarafından başlatılmıştır. Aslında esas temizleme işi hükümet tarafından devrimden sonraki günde gerçekleşmiştir. Hatırladığım kadarıyla siyasi akımlar da o zamanda bu işin gerçekleşmesiyle ilgili hemfikirdi.”⁴¹

Ayrıca Suruş, Yüksek Öğretimin eski bakanı Necefi'nin “Öğretmen ve öğrencileri temizleme yasası Kültür Devrim Merkezi tarafından onaylanmıştı.” sözlerine şöyle cevap vererek reddetmiştir: “Anlayamıyorum! Necefin'in söylediği

³⁸ <http://www.zohur12.ir/tag/%D8%A8%D>, erişim tarihi (10.07.2017)

³⁹ <http://hissssssss.persianblog.ir/post/39/>, erişim tarihi (10.07.2017)

⁴⁰ “Kronoloji: Devrimden günümüze İran”, *Aljazeera Türk*, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji>, erişim tarihi (25.05.2017)

⁴¹ Abdülkerim Suruş, “Durusti ve Duruşti”, <http://www.drSORoush.com/Persian>, erişim tarihi (25.05.2017).

bu sözlerinin ispatı için herhangi bir delili var mıdır?” Suruş, açıkça yazılı ve sözlü olarak Kültür Devrim Merkezinin bu işle alakalı bir yasası olmadığını bildirmiştir. Temizleme komitesi kesinlikle bağımsızdı ve onların hakkında ne bir şey biliyorduk ve ne biz birini görevlendirmiştik.⁴²

Suruş, 1980 yılında Humeyni'nin yanına giderek üniversitelerin tekrar açılışıyla ilgili görüşlerini paylaşmıştır. Bu işin kendisinin desteği olmadan imkânsız olduğunu anlatmıştır. Çünkü o zamanlarda halk nezdinde bu konuyla ilgili herhangi bir konuşma hoş karşılanmıyordu, ayrıca 1979 yılındaki İran İslam Devrim düşmanı olarak görülüyordu. Daha sonra Humeyni üniversitelerin açılışı konusunda konuşma yapınca bu yolun açılmasına neden olmuştu.⁴³

Suruş, Kültür Devrim Merkezinin amacının üniversitelerin acilen açılmasını sağlamak olması gerektiğini belirtmiştir. Fakat bu amaca bir buçuk seneden sonra ulaşabilmiştir. Suruş'un bu merkezdeki en önemli işi üniversite yayın organı kurması olmuştur.⁴⁴

Kültür Devrim Merkezine bağlı olan Suruş ve Şems al-Ahmed⁴⁵ dışındaki herkes bir partiye ya da bir siyasi akıma bağlıydı. Şems al-Ahmed, Suruş'a şöyle demiştir: “İkimiz herhangi bir partiye ya da siyasi akıma bağlı değiliz, bu sebeple herkesten ayırıyoruz.” Sonraki zamanlarda Şems al-Ahmed, Kültür Devrim Merkezinden ayrıldıktan sonra bir bombalı saldırıyla öldürüldü. Suruş iki kez istifasını İmam Humeyni'ye sunmuştur, fakat kabul edilmemiştir.⁴⁶

Sadık Ziba Kalam,⁴⁷ 1999 yılında bir röportajda şöyle demiştir: “Tarihe not düşmek için şunu söylemeliyim ki, Kültür Devrim Merkezi Rıza Şah Pehlevi

⁴² <http://hamidrezak.mihanblog.com/post/2076>, erişim tarihi (10.07.2107).

⁴³ Rıza Huceste Rehimi, “Feylasof Haşiye Nişin”, <http://www.roozonline.com/persian/news/n>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁴⁴ Abdülkerim Suruş, <http://hamidrezak.mihanblog.com/post/2076>, erişim tarihi (10.07.2017).

⁴⁵ Şems al-Ahmed: (d.1929-ö.2010), İranlı araştırmacı ve yazardır. Uzun yıllar İran Milli Eğitim Bakanlığında çalışmıştır. <http://www.irannaz.com/ahmad-ahmad-son-shams-ahmad.html>, erişim tarihi (14.07.2017).

⁴⁶ <http://hamidrezak.mihanblog.com/post/2076>, erişim tarihi (10.07.2017).

⁴⁷ Sadık Ziba Kalam: (d.1948), Tahran Üniversitesinde Siyaset Bilimi öğreticisi olarak görev yapmaktadır. <http://fararu.com/fa/news/145017/%DA%>, erişim tarihi (14.07.2017).

rejimine bağlı öğretmen ve öğrencilerin ihracıyla ilgili herhangi bir talimat vermemiştir. Bunun sorumlusu sadece devlet yetkilileriydi.”⁴⁸

Ayrıca Sadık Ziba Kalam, Tahran Üniversitesinde görev yapan bir öğretmenin “Suruş, üniversitelerin kapatılmasında önemli bir rol oynadı.” sözlerine şöyle cevap vermiştir: “Şu ana kadar Devrim Kültürünün ne olduğu ve Kültür Devrim Merkezinin niçin kurulduğu açıklığa kavuşmadı mı? İki farklı şeyler değil miydi? Suruş’un, Kültür Devriminde rolünün olmadığını, Kültür Devrim Merkezinde rolünün olduğunu bilmiyor musun? Kültür Devrim Merkezi üniversiteleri açmakla meşgulken, Kültür Devrimi ise onları kapatmayla meşguldü.”⁴⁹

1.1.3. 2009 Yılı Cumhurbaşkanlık Seçimi ve Suruş’un Tutumu

Suruş, İran’ın altıncı cumhurbaşkanlık seçimleriyle ilgili fikrini de şöyle paylaşmıştır: “İran halkı bu seçimler vasıtasıyla Mahmud Ahmedinejad’ı görevinden uzaklaştırmak için bir araya gelmişlerdir ve bu tür girişimleriyle cumhuriyetin ve demokrasinin apaçık özelliklerini temsil etmişlerdir. Fakat insanların bu demokratik kararlarına karşı saygı gösterilmeden engellenmiştir.”⁵⁰

Suruş, 2009 yılının seçimlerinde Mehdi Kurevi’nin⁵¹ destekleyicisi olmuştur. O, Ahmedinejad yönetimin seçime müdahalesini, seçim sandıklarına ihanet şeklinde açıkladı ve şöyle ekledi: “Hiçbir şey bir ulusun gururuyla oynamaktan daha tehlikeli olamaz.”⁵²

Suruş, Londra’nın Soas Üniversitesindeki toplantısında Yeşil Hareketinin⁵³ ayaklanmasıyla ilgili halkın sesini Tanrının sesi olarak tanımlamıştır.⁵⁴ Ona göre

⁴⁸ <http://hamidrezak.mihanblog.com/post/2076>, erişim tarihi (15.07.2017).

⁴⁹ <http://www.iran-emrooz.net/index.php?/news1/more/18825/>, erişim tarihi (15.07.2107).

⁵⁰ Meryem Efşang, “Ruşen Fekran Çe kadar Ber Rai Mardum Tasir Daren”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017)

⁵¹ Mehdi Kurevi: Şii din adamı, reform yanlısı siyasetçi, Milli Güven Partisinin genel sekreteridir. Kurevi 2005 ve 2009 yılındaki seçimlerde cumhurbaşkanlığına adaydı. İran Cumhuriyetinin onuncu cumhurbaşkanlık seçiminin sonucuyla ilgili itiraz edenlerden biriydi. <http://article.tebyan.net/22895/%D8>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁵² Mujgan Mudrees, “Abdülkerim Suruş: Tesfir Sebz Az İslam Ba Herafe Zeda-i ve Estebdad Zad-i”, <http://www.rahesabz.net/story/>, erişim tarihi (25. 05. 2017).

⁵³ Yeşil Hareketi İran Cumhuriyetinin altıncı cumhurbaşkanı olan Mahmoud Ahmadinejad’ı seçimlerden sonra azledilmesini istemiştir. Yeşil renk tabiri ise, itirazcıların birlikteliklerini simgeleyen ve 2009 yılından sonra Mahmoud Ahmadinejad’ın tekrar devletin başına gelmesini istememeleriydi. <https://%D8%AC%D9%86%D8%A8>, erişim tarihi (25.05.2017).

Yeşil Hareketinin elde ettiği iki başarı vardı; biri hak diğeri ise özgürlük.⁵⁵ İran devriminden sonra ülkenin bağımsızlığı büyük ölçüde temin edilmişti. Bununla birlikte dinsel despotluk önemli ve belirgin bir hale gelmişti. Yeşil Hareketinin amacı da bu despotluğa karşı mücadele etmektir.⁵⁶

1.1.3.1. Suruş'un Ali Hamaney'e Mektubu

Suruş 19 Eylül 2009 yılında eleştiri mektubuyla Ali Hamaney'ye şöyle dedi: “Geri dönüşü olmayan bir hata yapmışsınız. Ben bu hatalarımızı yapmamanız konusunda on iki sene önce uyarılmışım ve şöyle demişim: “Özgürlüğü, önemli bir ilkeniz olarak önemseyin”⁵⁷

Ayrıca Suruş, bu mektubunda İran İslam Cumhuriyetine verdiği destekten dolayı üzüntüsünü dile getirmiştir: “Ey Allah'ım! Sen şahit ol. Benim derdim dindi ve hep din dersi vermeye çalıştım, bilmeden bu zalim rejime yaptığım destekten dolayı senden af diliyorum.”⁵⁸

1.1.3.2. Yeşil Hareketinin İslam Cumhuriyetinden İsteklerinin Açıklaması

5 Kasım 2009 yılından sonra Suruş, Abdül Ali Bazergani, Âtâvullah Muhacirini, Muhsin Kedru ve Ekber Günci'yle; “Yeşil Hareketinin Optimal Talepleri” başlığıyla Yeşil Hareketinin şu dört önemli isteğini açıkladılar:

1. Ahamedinejad'in istifası,
2. Basın ve medya özgürlüğü,
3. Siyasi gerekçelerle hapse atılanların özgürleştirilmesi,

⁵⁴ Mujgan Mudrees, “Abdülkerim Suruş: Tesfir Sebz Az İslam Ba Herafe Zeda-i ve Estebdad Zad-i”, <http://www.rahesabz.net/story/>, erişim tarihi (25. 05. 2017).

⁵⁵ Mujgan Mudrees, “Abdülkerim Suruş: Tesfir Sebz Az İslam Ba Herafe Zeda-i ve Estebdad Zad-i”, <http://www.rahesabz.net/story/>, erişim tarihi (25. 05. 2017).

⁵⁶ Mujgan Mudrees, “Abdülkerim Suruş: Tesfir Sebz Az İslam Ba Herafe Zeda-i ve Estebdad Zad-i”, <http://www.rahesabz.net/story/>, erişim tarihi (25. 05. 2017).

⁵⁷ Abdülkerim Suruş, “Caşen Zeval İstibdad Dini”, <http://www.drseroush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁵⁸ Abdülkerim Suruş, “Caşen Zeval İstibdad Dini”, <http://www.drseroush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

4. Yargının bağımsızlığı.⁵⁹

Suruş konuyla ilgili şöyle dedi: Eğer bu istekler tümüyle yerine getirilirse ülkenin durumu değişecektir. Suruş'a göre İslam Cumhuriyeti bu durumun farkındadır, fakat bu istekleri engellemeye çalışmaktadır. Suruş Yeşil Hareketinin bu istekleri İslam Cumhuriyetinin anayasasına ters değil aksine anayasa çerçevesinde gerçekleşebileceğini de eklemiştir.⁶⁰

Suruş, Alman Die Zeit Gazetesinde⁶¹ Ali Hamaney hakkında şöyle demiştir: “Hamaney sorunlara karşı duruş sergilememekte aksine kendisi sorunun bir parçasıdır.” Suruş, Yeşil Hareketinin görevinin, sivil hak ve hukuka ve demokrasiye dayalı bir görev olduğunu söylemektedir: “Bana göre demokratik yönetim, dine dayanabilir. İslam adı altında vatandaşların demokratik hak ve hukuku savunulabilir.”⁶²

1.1.3.3. Suruş ve Merc-i Takfîd⁶³ (Büyük Ayetullahların), ülkeyi Terk Etmeleri Önerisi

2010 yılının Haziran ayında bir mektup aracılığıyla büyük Ayetullahlara Kum'dan Necef'e hicret etmelerini önerdi: İran'da dini istibdadın baskısı altında yaşamak yerine, Irak'ın Necef şehrine hicret ederek içtihat faaliyetlerine orada devam etmelerini istedi. İran'da yönetimin gayri meşru olduğunu savunan Suruş, tarihte Kaçarlar döneminde şahın milli iradeyi yok sayan tutumuna o dönemin taklit mercii büyük Ayetullahların Kum'dan Necef'e hicret etme tehdidiyle karşılık verdiğini, bu etkili yöntemin İran'daki dinî istibdada gem vuracağını hatırlatıyor. Suruş'un bu mektubu yayınlanır yayınlanmaz başta Devrim Muhafızları olmak üzere muhafazakâr ve tutucu din adamları kuruluşları Suruş'u tekfir ettiler. Onu Batının casusu, düşman gibi sıfatlarla tanımladılar. İran'da pek çok çevre, Suruş'un tekfir ve tehdit edilmesindeki bu acelecilik ve paniği, Suruş'un ulemaya çağrısıyla

⁵⁹ “Abdülkerim Suruş: Hükümet Rahi Cüz Müzakere Ba Cunbüş Sebz Nedared”, <http://www.rahesabz.net/story/sorosh>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁶⁰ “Abdülkerim Suruş: Hükümet Rahi Cüz Müzakere Ba Cunbüş Sebz Nedared”, <http://www.rahesabz.net/story/sorosh>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁶¹ Die Zeit: İlk yayımı 21 Şubat 1946 yılında olan bütün Almanya'ya dağıtılan bir haftalık gazetedir. https://tr.Die_Zeit, erişim tarihi (25.05.2017).

⁶² “Abdülkerim Suruş: Hükümet Rahi Cüz Müzakere Ba Cunbüş Sebz Nedared”, <http://www.rahesabz.net/story/sorosh>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁶³ İmamîyye Şiası'nda fetvasına başvuru en yetkili müctehid.

ilişkilendirdi. Saygın ulemanın Kum'u terk edip Necef'e hicret etmesinin Tahran yönetimini çok güç durumda bırakacağı ve zaten ağır yara almış meşruiyetini tamamen ortadan kaldıracığı şeklinde değerlendirildi.⁶⁴

1.1.4. İslam Cumhuriyet Liderin Eleştirisi

Suruş, Ali Hamaney'nin 14 Haziran 2010 tarihinde Behişt Zehra'da yaptığı konuşmasını, "konuşma ve mantık gücünün güçsüzlüğü" başlığıyla açık bir mektup göndererek eleştirdi. Suruş, Ali Hamaney'ye hitaben şöyle dedi: "Onun konuşma gücü ve mantığı artık yıpranmış ve kendisine yakışmamıştır. Başkanlık elbisesini çıkartsın. Devrimden önce gittiği Meşhed Camisine tekrar dönsün. Aksi takdirde uzmanlar konseyi⁶⁵ ki Ali Hamaney onun üyelerinin her zaman uykuda olduklarını söylemiştir. Bunu hatırlayarak uyanmalılar ve liderleri olan Hamaney azletmeliler."⁶⁶

1.1.5. Damadına Devlet İşkencesi ve Suruş'un Açıklaması

Suruş 2009 yılının cumhurbaşkanlık seçimden sonra iktidara itirazlarını artırdı. 2010 yılının Eylül ayında yazmış olduğu bir mektupla damadı olan Hamid Masumi'nin İran'da hapiste olduğunu, işkence ile eşinden açık olduğu için ve babası Abdülkerim Suruş olduğu için boşanıyordum çünkü Suruş, İslam karşıtı ve Batı casusu olmuştur demelerini istediler.⁶⁷

Kendilerine düşman gördükleri kimseleri en zayıf gördükleri yerlerinden yaralayıp eziyet etmeyi marifet sayan zihniyet büyüklerinden ödül alabilmek için pervasızca işkence ederler. Hamidi'yi, kendi isteklerinin yerine getirebilmeleri için ruhunu ve bedenini işkenceye tabi tuttular. En hafif işkenceleri olan bir gece ve gündüz soğuk odada çıplak korkutarak titrettiler.⁶⁸

⁶⁴ Fatih Tezcan, "İranlı Düşünür Suruş'tan Müçtehdilere Hicret Çağrısı", *Analiz Merkezi Gazetesi*, 2010.

⁶⁵ Uzmanlar Konseyi: Dini rehberi seçmek, görev ve yetkilerini tayin etmek, denetlemek ve gerektiğinde görevden almakla görevli doğrudan halkın seçimleri ile oluşan bir meclistir.

⁶⁶ Abdülkerim Suruş, "Abdülkerim Suruş: Ferman 'hebut' Ayetullah Humeyni Sader Şude Ast", http://www.bbc.com/persian/iran/2010/06/100619_u03-soroush-khamenei.shtm, erişim tarihi (25.05.2017).

⁶⁷ Abdülkerim Suruş, "Bağbana Ze Hazan Be Haber Mebinam", http://www.dr.soroush.com/Persian/By_DrSoroush/P-NWS, erişim tarihi (25.05.2017).

⁶⁸ Abdülkerim Suruş, "Bağbana Ze Hazan Be Haber Mebinam", http://www.dr.soroush.com/Persian/By_DrSoroush/P-NWS, erişim tarihi (25.05.2017).

Hamid yaşatılan hüznü hikâyesini bana anlatınca utancımın dolayısıyla ona “Allah zalimleri cezalandırsın” dedim. Hamid’in kızgınlığı hafiflemedi, bilakis arttı ve “Allah’ın ismini anmayın”, Allah yok” dedi ve ben, Allah’tan yardım isterken zalimler benimle alay ederek işkencelerini artırıyorlardı.⁶⁹

Suruş mektubunu: “Ey Allah’ım! Kimseye lanet ve beddua etmemeyi Gazzâlî’den öğrenmiştim. Hatta Yezid’e bile lanet etmem. Alçakgönüllülükle senden izin isteyeceğim ve insanları küfre zorlayan İran Cumhuriyetine beddua ve lanet ediyorum.” diyerek tamamlamıştır.⁷⁰

Suruş damadının ne kadar tutuklu kaldığı konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir. Ama onun mektubundan damadı serbest bırakıldığı zaman, eşi Kimya Suruş’la birlikte İran’ı terk ettikleri anlaşılmaktadır.⁷¹

Suruş 1 Ocak 2011 yılında açık bir mektupla bir defa daha Ali Hamaneyi ve liderlik tarzını eleştirdi. Bu mektupta, Suruş daha öncede Ali Hamaney hakkında gösterdiği tepkileri dile getirerek, İran İslam Cumhuriyetinin bu zamana kadar ortaya koyduğu politikaları eleştirerek ve bugünkü kötü durumun Hamaney’nin politika eksikliğinden ve kötü yönetmesinden kaynaklandığını iddia etmektedir.⁷²

⁶⁹ Abdülkerim Suruş, “Bağbana Ze Hazan Be Haber Mebinam”, http://www.dr.soroush.com/Persian/By_DrSoroush/P-NWS, erişim tarihi (25.05.2017).

⁷⁰ Abdülkerim Suruş, “Bağbana Ze Hazan Be Haber Mebinam”, http://www.dr.soroush.com/Persian/By_DrSoroush/P-NWS, erişim tarihi (25.05.2017).

⁷¹ Abdülkerim Suruş, “Bağbana Ze Hazan Be Haber Mebinam”, http://www.dr.soroush.com/Persian/By_DrSoroush/P-NWS, erişim tarihi (25.05.2017).

⁷² Abdülkerim Suruş, “Bağbana Ze Hazan Be Haber Mebinam”, http://www.dr.soroush.com/Persian/By_DrSoroush/P-NWS, erişim tarihi (25.05.2017).

1.2. Modern Durum ve Dindarlık Bağlamında Eserleri

Suruş'un yazdığı eserleri tanıtırken fazla detaya girmekten kaçındık. Sadece kitabın, varsa baskı bilgilerini vermek ve müellifin kitapta ele aldığı konuları saymakla yetindik. Eğer varsa, müellifin kitabı hakkındaki kendi tanıtımını da eklemeyi ihmal etmedik.

1.2.1. Diyalektik Çelişkinin Eleştirisi ve Getirisi (Tezat Diyalektiki)

“Diyalektik Çelişkinin Eleştirisi Getirisi” kitabını Londra’da yazdı. 1978 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 203 sayfa olup, yazar önsözünde eseri hakkında şöyle demiştir: “Diyalektik kanunlarının incelemesi ve eleştirisiyle ilgili iki konuşma ve bir yazı sunmaktayım. Okuyucu, bu iki konuşma ve bir yazı sayesinde bir konuya giriş, tahlil ve eleştiri yapmasının yollarını öğrenecektir.”⁷³ Özet olarak; bu eserde bir konuyu nasıl eleştirmemizin tarz ve yollarını öğretir.

1.2.2. İlim ve Felsefeye Giriş

“İlim ve Felsefeye Giriş” kitabı, *Sırat Yayınları* tarafından 1978 yılında Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 223 sayfa olup şu konuları içermektedir: “İlim Nedir”, “Felsefe Nedir”, “Metafizik Nedir”, “Metafiziğin İçeriği”, “Metafiziğe İhtiyaç Duyulmayabilir mi”, “Metafiziğin Asıl Sorunları”, “Bilim ve Metafizik İlişkisi”, “Felsefi ve Bilimsel Yasaların Farkı”, “Bir Meselenin Çözümüne Nasıl Ulaşılabilir.” Bu eser metafizik ve bilim felsefesiyle alakalı konuları daha iyi öğretebilmek için hazırlanmıştır.

1.2.3. Maskeli Dogmatizm (Şeytani İdeoloji)

“Maskeli Dogmatizm (Şeytani İdeoloji)” kitabı, 1980 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 191 sayfa olup şu konuları içermektedir: “İslam ve Sosyal Meseleler”, “İdeoloji”, “Dogmatizm.” Ayrıca bu kitap Suruş’un Tahran Üniversitesinde “Maskeli Dogmatizm” adı altında yapılan konuşmalarından meydana gelmektedir. Daha sonra bu konuşmaları öğrencileri

⁷³ Abdülkerim Suruş, *Tezat Diyalektiki*, Sırat Yayınları, Tahran, 1978, s. 1.

tarafından yazılmış ve içeriğinden yola çıkılarak “Şeytani İdeoloji” adı verilmiştir. Özet olarak bu eserde farklı ideoloji tanımları ve birbiriyle karşılaştırmaları ele alınmıştır.

1.2.4. Bilim ve Değer (Danış ve Erzeş)

“Bilim ve Değer” kitabı, *Yârân Yayınları* tarafından 1982 yılında Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 352 sayfadan oluşmaktadır. Suruş, bu eserinde ustalıkla ve belgeli bir şekilde Batı ve Doğuda ahlak kavramını mantıki ve felsefi bir görüş açısıyla keşfetmeye çalışmıştır. Ayrıca bu eser İran’da ahlak felsefesiyle ilgili yazılan ilk kitaplardan sayılmaktadır.

1.2.5. Evrenin Yatışmaz Yapısı (Nehad Na Arâm Cehan)

Türkçeye “Evrenin Yatışmaz Yapısı” olarak çevrilen kitabı, İstanbul’da 1984 yılında *İnsan Yayınları* tarafından yayınlanmıştır. Bu eser 118 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Hareketin Kategorisi”, “Hareket Eden Nesnenin Kayboluşu”, “Birinci Delil”, “İkinci Delil”, “Üçüncü Delil”, “Tanrı Tanıma”, “Çetin Bir sorun: Hudûs ve Kıdem”, “Evren Kervanı Bir Konağa Yönelmiştir”, “Değişkenin Sâbite Bağlanabilmesi”, “Rûh ve Beden İlişkisi.”

Suruş, eserinin tanıtımını önsözünde şöyle yapmaktadır:

“İslam dünyasında felsefenin İbn Rüşd’den sonra son sözü söylediği kabul ediliyordu. Bazı çevrelerde yalnız içtihat kapısına değil, felsefe kapısına da kapanmış gözü ile bakılıyordu. Artık sadece söylenenler tekrarlanacak veya reddedilecekti. Ne var ki, miladi 16. ve 17. yüzyıllarda, özellikle Sadruddin-i Şirazi’nin (Molla Sadra) temsilcisi olduğu yeni bir uyanış akımı, İslam Felsefesini gerçek temeli olan vahye dayandırmayı başardı. Böylece fıkıhçı, filozof ve arifin, birbirini anlamaksızın ayrı dillerden konuşmaları ve gereksiz bir kör döğüşüne girmeleri nazari alanda önlenmiş oldu. Fıkıhçı, filozof ve arif vahiy temelinde anlaştıktan sonra, aynı gerçeği ifade edeceklerdi. Sadruddin-i Şirazi’nin felsefe alanındaki bu feyizli katkısının etkileri günümüze kadar ulaşan bir akımın ve felsefe okulunun doğmasına yol açtı. Hareketi maddenin nitelik ve arazlarına değil, doğrudan doğruya cevherinde kabul eden bu görüş

sadece oldukça önemli bazı çizgileri ile elinizdeki kitapta tanıtılmaya çalışılmaktadır.”⁷⁴

1.2.6. Biz Hangi Dünyada Yaşıyoruz

Türkçeye “Biz Hangi Dünyada Yaşıyoruz” olarak çevrilen kitabı, 1986 yılında *Seçkin Yayınları* tarafından İstanbul’da yayınlanmıştır. Bu eser 107 sayfa olup yazar kitabının mukaddimesinde kitabı ile ilgili şunları yazmaktadır:

“Vurgulanarak bize yönetilmesi gereken soru şudur: Biz hangi evrende yaşıyoruz? Sözümlüğün başında bu soruyu sorduk, sözümlüğün sonuçlanıncaya kadar bunu aramaktayız, bu sorunun cevabının peşindeyiz. Yanılgı perdesini bertaraf edince gördük ki, evrenimiz gözlerimizle gördüğümüz dış dünya demek değilmiş. Bundan sonra evremizin hangi evren olduğunu belirlememiz gerekir. Yaşantılarımız evrenimizi belirleyecektir.”⁷⁵

1.2.7. Allah ve Kul Arasındaki İlişki (Hadis Bende-gi ve Dilburda-gi)

“Allah ve Kul Arasındaki İlişki” kitabı, 1989 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 292 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Ebû Hemze’nin Yaptığı Duasının Şerhi”, “İnsan ve Allah Diyalogu”, “Tövbe”, “Duanın Felsefesi”, “Ariflerin Duası”

Yazar eserin önsözünde şöyle tanıtmaktadır:

“Dua, Allah’a yalvarmakla beraber O’nun kudretinin fakına varmaktır. Dua monolog değil aksine karşılıklı bir diyalogdur. Bir konuşmada “mükâleme ve muhataba” diye iki seviye vardır ki bunun sonucunda insan karşısındakine hem aşına olma ve hem de onu tanıma fırsatı bulur. Dua da hem aşığın zaruretinden ve hem de maşukun nazından, hem muhabbetten ve hem de marifetten; hem tövbe ve yalvarmadan ve hem de kerem ve kabulden söz edilmelidir.”⁷⁶

⁷⁴ Abdülkerim Suruş, *Evrenin Yatışmaz Yapısı*, Çev. Hüseyin Hatemi, 3. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012.

⁷⁵ Abdülkerim Suruş, *Biz Hangi Dünyada Yaşıyoruz*, Çev. Hüseyin Hatemi, Seçkin Yayınları, İstanbul, 1986.

⁷⁶ Abdülkerim Suruş, *Hadis Bende-gi ve Del Burdegi*, Sırat Yayınları, Tahran, 1989, s. 1.

1.2.8. Muttakilerin Vasfı (Avsaf Parsân)

“Muttakilerin Vasfı” kitabı, 1992 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 442 sayfadan oluşmaktadır ve bu eser İmam Ali’nin dindarlarla ilgili verdiği hutbesinin bir şerhidir. Hz. Ali dindar ve Allah’ın dostu olarak bu hutbesinde Allah’ın takvalı kullarının sıfatlarını açığa çıkarmış ve böylece İslami ahlakın temellerini inşa etmiştir.⁷⁷

1.2.9. İdeolojiden Daha Geniş (Ferbi-ter Ez İdeoloji)

“İdeolojiden Daha Geniş” kitabı, 1993 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 381 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Dini İtikat”, “İman ve Hayat”, “İnanma ve İmtihan”, “Akıl ve Özgürlük”, “Dini Yönetim”, “İdeoloji Nedir”, “İdeolojiden Daha Geniş”

Kitabının girişinde yazar, bu çalışması hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

“Bu kitap değişik konu ve makalelere değinmesine rağmen amacı bir tek hakikati araştırmaktır, o da din ve hayat ilişkisidir. Eğer demokrasi, akıl, özgürlük, ideoloji, ruhanilik, iman, gelişme ve ilerlemeden söz edilmişse amaç, dinden bu alanlarla ilgili neler çıkarabilmemizi ya da bu alanlarda ne kadar dinin varlığıdır. Okuyucular bu eserde şunları kavrayacaktır: Din ile demokrasi birbiriyle ne kadar iç içe olduğunu, demokrasi aracılığıyla dinin modern dünya ile tanıştırıldığını ve dinin bir kavme has oluşumundan ya da has bir felsefeye tabi kılmaktan kurtarıldığını görmekteyiz.”⁷⁸

1.2.10. Sanayi Gezisi (Tefrüc Sen-a)

“Sanayi Gezisi” kitabı, 1994 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 514 sayfadan oluşmaktadır ve bu eser Suruş’un İran Devriminden sonra, insani bilimlerin konu ve problemlerini ve onların bilgi dallarıyla olan farklılıklarını inceleyerek kaleme döktüğü mektuplarından meydana gelmektedir.

⁷⁷ Abdülkerim Suruş, *Avsaf Parsan*, Sırat Yayınları, Tahran, 1992, s.3.

⁷⁸ Abdülkerim Suruş, *Ferbeh Ter Az İdeoloji*, Sırat Yayınları, Tahran, 1993, s. 3.

1.2.11. Hikmet ve Maişet

“Hikmet ve Maişet” kitabı, 1994 yılında *Ehli-Beyt Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser Hz. Ali’nin çocuklarına dünyevi hayatla ilgili verdiği hikmetli öğütlerin şerhidir ve bu eser Suruş’un edep ve ahlakla ilgili verdiği derslerinden meydana gelmektedir.

1.2.12. Şeriatın Teorik Genişlemesi ve Daralması (Kabz Bast Teorik Şeriat)

“Şeriatın Teorik Genişlemesi ve Daralması” kitabı, 1995 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 688 sayfa olup, Suruş’un dini bilgiyle ilgili makalelerinden meydana gelmektedir ve yazarın açıklamak istediği şey, dini bilginin baştan sonuna kadar teorik genişleme ve daralmaya maruz kalmasıdır. Yazar bu eserinin 85. sayfasında dini bilgiyle ilgili şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: “Dini bilgi eğer retorik bilime yönelirse, epistemoloji ya da felsefeyi etkiler. Felsefe anlayışının gelişmesiyle birlikte dünya ile ilgili insanın anlayışı da değişecektir. Dünya insanının yeni bir tavır almasıyla, dini bilgi de kendine yeni bir anlam kazanacaktır.”

Yazar “Şeriatın Teorik Genişlemesi ve Daralması” kitabında iddiasını şu iki ilkede beyan etmektedir:

1. Şeriatın doğru ve yanlış anlaşılması, baştan sonuna kadar insan bilimiyle ilgilidir. Dini bilgi ve din dışı bilgi arasında sürekli bir alışveriş vardır.
2. Eğer insan bilgisinde genişleme ve daralma gerçekleşirse, bizim şeriat anlayışımızda da genişleme ve daralma olacaktır.

Sonuç olarak Suruş’a göre dini bilgi insani bilgidен bağımsız ve kendi kendine yeten bir bilgi değildir, yani bizim dini metinlerden kolektif anlayışımız beşer bilgisinin bir parçasıdır. Bu teori, zamanında Kum Medresesinin müderrisleri tarafından eleştirilmiştir.⁷⁹

⁷⁹ Abdülkerim Suruş, *Kabz ve Bast Teorik Şeriat*, Sırat Yayınları, Tahran, 1995, s. 4-5.

1.2.13. Aydınlik ve Dindarlık (Raz-dani ve Ruşen- fikri ve Dindari)

Türkçede “Aydınlık ve Dindarlık” olarak çevrilen kitabı, 1998 yılında *Kıyam Yayıncılık* tarafından Ankara’da yayınlanmıştır. Bu eser 153 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Aydınlar”, “Dini İfrat ve Tefritle Okuma”, “Liberalizmin Teorik Temelleri”, “Üç Kültür”, “Aydınlık ve Dindarlık”

Müellif önsözünde şu bilgilere yer vermiştir.

“Din Aydını” hiçbir şekilde kendi içinde çelişkili olan bir kavram değildir ve “dinsiz dindar” anlamına gelmemektedir. Din aydını, din dışı dünyadan haberdar olan demektir, yani ‘çağının dindarı’ diğer bilgi türlerinde haberdar olan ve aynı zamanda kendi dininin âlimi; dini kültürün yeniden yapılanmasını ve insanlığın yeni kültür coğrafyasında yeni baştan anlaşılmasını sağlamanın; ibda, hidayet ve aydınlanmanın ve kültürel düşünsel mücadelenin çabalayıcısı; çağına özgü bir dini yeniden yapılanmanın ayrıntılı inancının sahibi; dini aydınlığın, arılık ile güçlülük, ibadet ile akıl, yer ile gök bağlantısını kurmaya yönelik endişesinin taşıyıcısı; dini toplumun afet ve hastalıkları karşısında (dini olduğu için) hassasiyet taşıyan ve bu hastalıkları tedavi etmek için korkusuz bir doktor gibi ilaçlar bulmaya gayret eden taklitten arınmış yiğit bir hicretçi, araştırmacı, dertdaş ve düşünür.⁸⁰

1.2.14. Âşıkların Kumarı (Kumar Aşıkâne)

“Âşıkların Kumarı” kitabı, Mevlânâ’nın davranış tarzını, manevi hayatını, Şems-i Tebrîzî’yle tanışmalarını ve Şems’e bağlılığını ele almıştır. Bu eser 2000 yılında *Sırat Yayınları* tarafından yayınlanan ve 330 sayfa olup şu konuları içermektedir: “Mevlânâ’nın Tasavvuf Aşkı”, “Şems ve Mevlânâ”, “Mesnevi’de Tevil”, “Hüseyin Bin Ali ve Mevlânâ”, “Mevlânâ’nın Şiirlerinde Derya ve Güneş Tabiri”, “Muaviye ve İblisin Kıssaları”

1.2.15. Marifet Erbabının Kıssası (Kıssa-i Erbab Maarifet)

“Marifet Erbabının Kıssası” kitabı, 2005 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 467 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Hicri

⁸⁰ Abdülkerim Suruş, *Aydınlık ve Dindarlık*, Çev. Sabah Kara, Kıyam Yayıncılık, Ankara, 1990, s. 107.

450-540 Yılları Arasında Gazzâlî”, “Hicri 604-672 Yılları Arasında Mevlânâ”, “Hicri 726-792 Yılları Arasında Şemseddin Muhammed Hafız-ı Şirazi.”

Suruş bu eserinin önsözünde şunları yazmaktadır:

“Mevlânâ ile muhabbetimiz günden güne artmaktaydı. Bir gün ondan ahlakla ilgili ders alırdım diğer bir günde ise ondan ‘aşk ve sevgi’ şarabını hediye olarak alırdım. Bir an bile onsuz olamıyordum ve onunla olmaktan zevk alırdım. Fakat Gazzâlî’yi ruhu yaralanmış ve yorgun bir şekilde gördüm. Yaraları sanki onun yerine gülüyorlardı. Onun Tanrısı katı kalpliydi ve ona kulluk etmek istemezdim. Merhamet sahibi ve herkesin iyiliğini isteyen bir Tanrı isterdim ve bu Tanrıyı ancak Mevlânâ’nın yanında bulabildim.”⁸¹

1.2.16. Politika Defteri

“Politika Defteri” kitabı, 2005 yılında *Tulu Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 400 sayfa olup, eserin içeriği şu iki bölümden meydana gelmektedir: Birincisi, iktidarın önemi ve politikacıların görevleriyle ilgilidir. İkincisi, Suruş’un ihtiyaç sahiplerinin dertlerini hükümetin yüksek makamlarına anlatmak üzere gönderilen mektuplardan oluşmaktadır.

1.2.17. Gelenek ve Sekülerizm

“Gelenek ve Sekülerizm” kitabı, 2005 yılında *Sirat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 198 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Din ve Yeni Dünya (1)”, “Din ve Yeni Dünya (2)”, “Sekülerizm”, “Bilim ve Din Arasındaki İlişki”, “Yaşam Kaynaklı Dindarlık”, “Marifet Kaynaklı Dindarlık”, “Tecrübe Kaynaklı Dindarlık”, “Modernite Zamanında Gelenekten Üç Türlü Okunuş”, “Sekülerizm ve Dini Yönetim”, “Maneviyat: Dinin Özü (1)”, “Maneviyat: Dinin Özü (2)”, “Maneviyatla İlgili Sorular”, “Tarihi İslam’dan Manevi İslam’a Doğru Yollar”

Suruş, eserin tanıtımını önsözünde şöyle yapmaktadır:

“Temel soru şudur: Günümüzdeki dünyada beşerin dert ve sıkıntıları azalmamış belki de günden güne artmaktadır. İnsanın fiziksel ızdırap ve

⁸¹ Abdülkerim Suruş, *Kısa Erbab Marifet- Defter Avvel*, Sırat Yayınları, Tahran, 2005, s. 2.

güçlükleri da fazlaşmış işte bu dert ve ızdırahlara Peygamberin hangi değerli mirası ve yolunun takibiyle deva bulunabilir? Yaşam kaynaklı dindarlıkla, yoksa istidlale ve akıl dayalı dindarlıkla ya da tecrübeye dayalı dindarlıkla mı?” demiştir.

Kısacası bu kitap, bu ilişkiyi aydınlatmak için konuşmalarından derlenerek hazırlanmıştır.⁸²

1.2.18. Nebevî Tecrübenin Açılımı (Bast Tecrübe-i Nebevi)

“Nebevî Tecrübenin Açılımı” kitabı, 2006 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 194 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Peygamber Tecrübesinin Genişlemesi”, “Nur Peygamberi”, “Dinlerde Asli ve Arızı Problemler”, “Peygamberliğin Sona Ermesi (1)”, “Peygamberliğin Sona Ermesi (2)”, “Peygamberler: Muhatapsız Hatipler”, “İmanı Yenileme”, “Kur’an Metinlerinin Açık Tefsiri.” Yazar bu eserinde dini bilginin ve dini tecrübenin tarihsel ve beşeri bir ürün olmasından söz etmiştir. Vahiy ve Peygamber ilişkisini de orijinal bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.⁸³

1.2.19. Güç Ahlakı, Adalet Ahlakı

“Güç Ahlakı, Adalet Ahlakı” kitabının çoğunluğu güç ve adaletle ilgili sorulan soruların cevaplarından meydana gelmiştir. Bu eserde özellikle “gücün ahlaksal eleştirisi” açık bir şekilde tartışılmıştır ve yazar bu eserde şu sorunun cevabını aramıştır: “Biz neden her zaman despotluğu eleştiririz ve özgürlüğü de her zaman överek üstün tutarız, şimdi bizim bu övgü ve eleştirimiz hangi ahlaksal ilkelere uygun düşüyor?”⁸⁴

Bu eser 2008 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır ve 387 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Adl ve Sıdk Edebi”, “Adaletin Olasılığı”, “Teorik Despotizm ve Politik Despotizm”, “Din ve Siyasi Güç”, “Ahlak ve Siyasi Güç”, “Özgürlük ve Siyasi Güç”, “Fikir, Medya ve İfade Özgürlüğü”, “Yeni Dünyada Özgürlüğü İsteme”, “Gücün Ahlaksal Eleştirisi”, “İran’ın Yakın

⁸² Abdülkerim Suruş, *Sünnet ve Sekülerizm*, Sırat Yayınları, Tahran, 2005, s. 4.

⁸³ Abdülkerim Suruş, *Bast Tecrübe-i Nebevi*, Sırat Yayınları, Tahran, 2006, s.3.

⁸⁴ Abdülkerim Suruş, *Adeb KudratAdeb Adalet*, Sırat Yayınları, Tahran, 2008, s. 2.

Tarihindeki Şu İki Çatışmalı Sorunun Cevapları: Siyasetimiz İbadetimiz, İbadetimiz Siyaset Midir?

1.2.20. Sırat-ı Müstekim

“Sırat-ı Müstekim” kitabı, 2008 yılında *Sırat Yayınları* tarafından yayınlanmıştır. Bu eser 27 sayfa ve iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Suruş’un dini plüralizm ile ilgili sohbeti”, ikinci bölümde ise Suruş’un dini plüralizm ile ilgili röportajından meydana gelmektedir.

1.2.21. Müsamaha ve Yönetim (Medara ve Müdiriyyet)

“Müsamaha ve Yönetim” kitabı 2009 yılında *Sırat Yayınları* tarafından Tahran’da yayınlanmıştır. Bu eser 720 sayfa olup şu konuları kapsamaktadır: “Ali Şeriatî ve Şeriat”, “Hürriyet ve Ruhanilik”, “İdeolojik Din ve Dini İdeoloji”, “Seküler Din”, “İdeoloji ve Dünyevi Din”, “Dinin Hizmet ve Hasenatları”, “Peygamberi Seven Toplum”, “Müminlerin Müsamahası ve Yönetimi”, “Dini Yönetimin Analizi”, “Sekülerizmin Anlamı ve İlkeleri”

Bu eser yazarın 1994 ve 1995 yılında zihninde oluşan sorular üzerine yazılmıştır. Yazar bu eserin önsözünde şöyle demiştir:

“1994 ve 1995 yıllarında farklı yerlerde yaptığım farklı çalışmalarım sırasında şu tür sorular aklıma gelmekteydi: Nasıl kutsal yasalarda dünyevi tozlar yer almış ve gökyüzü nasıl topraktan elbise giymiş? Hangi delille reformcular ve muhipler, dünyevi kazançlarını dinden beklemişler ve şeriatın üzerine ideoloji giydirmeye çalışmışlardır? Böylece hizmetkâr, iyiliksever ve ahiret hayatını insanlara kazandıran ritüelleri dünyanın hizmetine sunmuşlardır?⁸⁵

1.2. 22. Kimsede Neşeli Hava Göremiyorum, Makale-I

“Kimsede Neşeli Hava Göremiyorum” makalesini iki açıdan şöyle özetleyebiliriz: Birincisi, fıkıhçıların İslam anlayışı günümüzdeki modern dünya karşısında başarısız ve güçsüz kalmıştır. Bugünlerde aynı eski karanlık günlerde olduğu gibi, bozguncu ve müfsitleri kovalamak ve korkutmak için her cami imamının kendi özel adamları var. Bu zulmün arasında en ezilen kesim kadınlar ve

⁸⁵ Abdülkerim Suruş, *Madara ve Mudiriyyet*, Sırat Yayınları, Tahran, 2009, s. 1.

kızlar olur. İkincisi, günümüzdeki İran'ın krize düşmesinin teorik nedeni ise, fıkıhçıların parçalanmış hukukundan ve ahlakından dolayıdır. Çünkü hâlâ ne insan haklarından bir şey bilirler ne de yeni dünyanın gelişmelerinden haberleri var ve ne de modern, ulus-devlet politikalarından bilgileri var.⁸⁶

1.2. 23. Esen Rüzgâr Tanrının İstenmediği Rüzgârdır, Makale-II

“Esen Rüzgâr Tanrının İstenmediği Rüzgârdır” makalenin özeti şöyledir: Âtâ Melik Cüveynî'nin yazdığı *Tarih-i Cihan Güşâ* eserinde Moğolların istilası, tecavüzleri sırasında Cengiz Han Buhara'ya geldi. Bütün toplumu toplayarak şöyle dedi: Kur'an'ın bulunduğu sandıklarının getirmelerini, ayrıca dansçıları ve müzisyenleri camilere getirerek oynatmalarını istedi. Orada bulunan cemaat Kur'an'ı getirerek çığnemeye başladılar. Tam bu sırada İmam Cemaleddin yüzünü imam Rükneddin'e çevirerek şöyle dedi: Bu nasıl bir durumdur? Gördüğüm bu manzarayı uyanıkken mi ya da uykuda mı gördüm yoksa Rabb mı böyle istedi?

İmam Rükneddin şöyle cevap verdi: “Sus! Esen rüzgâr Tanrının istenmediği rüzgârdır, konuşmaya değmez. Bu makale bunun üzerine yazılmıştır”.⁸⁷

1.2.24. Ruhanilerin Ayakkabısında Methiyecilerin Ayakları, Makale-III

“Ruhanilerin Ayakkabısında Methiyecilerin Ayakları” makalenin özeti şöyledir: İran halkının kendi toplumunun refahı, özgürlüğü ve adaleti eşit bir şekilde temini için, Hüseyin ve Ali adlarıyla başlatmış olduğu inkılâbi daha sonra fıkıhçıların elinde zindanların işkencelerle dolduğu, şiddetin meşrulaştırıldığı bir ülke oldu. Fıkıhçılar İslam toplumunun diğer kesimden olan din aydınlarına ve ariflerin yerlerini daralttı ve methiyeciler fıkıhçıların yardımıyla toplumun yönetimini ele geçirdi.⁸⁸

⁸⁶ Abdülkerim Suruş, “Kimsede Neşeli Hava Göremiyorum”, <http://drsoroush.com/fa>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁸⁷ Abdülkerim Suruş, “Esen Rüzgar Tanrının İstenmediği Rüzgardır”, <http://drsoroush.com/fa>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁸⁸ Abdülkerim Suruş, “Ruhanilerin Ayakkabısında Methiyecilerin Ayakları”, <http://drsoroush.com/fa/%D9>, erişim tarihi (25.05.2017).

İKİNCİ BÖLÜM

ABDÜLKERİM SURUŞ'DA ÇAĞDAŞ PROBLEMLER VE DİN

2.1. Plüralizm (Çoğulculuk)

Toplumsal yaşamda her türlü düşüncenin, eğilimin, gerçekliğin var olmasını, eşitliği ve özgürlüğü savunan görüştür. Başka bir ifadeyle her türlü eğilimin, düşüncenin örgütlenmesini ve siyasal yaşamda, ülke yönetiminde söz sahibi olmasını kabul eden siyasal düzendir.⁸⁹

Suruş, İran'daki tekçi, mutlakçı dini yorumlara karşı plüralizm teorisini desteklemiştir. Suruş dini plüralizm kavramını daha çok irfani öğretilerle açıklamıştır. Suruş bu konuda Mevlânâ ve İbni Arabî'den etkilenmiş ve dini plüralizmde dindarlığı üç şekilde yorumlamıştır: Yaşam kaynaklı dindarlık, akıl kaynaklı dindarlık ve tecrübe kaynaklı dindarlık.⁹⁰ İşte bu üç tip dindarlığı aşağıda şöyle inceleyeceğiz.

2.1.1. Yaşam Kaynaklı Dindarlık (*Dindar-i Maişet Endeş*)

Suruş, bu tür dindarlığı insanların çoğunun kabul ettiği bir dindarlık tipi olarak açıklamıştır. Bu tip dindar insanlar dinlerini severler. Çünkü din onların dünya ve ahiretini inşa eder. Bazı din âlimlerinin söylediği gibi; “İnsanların dünya ve ahiret saadeti için dinden başka bir şeye ihtiyaçları yoktur.”⁹¹

Yaşam kaynaklı dindarlık mensupları dini yaşam için isterler. Birinci derecede bu tür dindarlıkta önemli olan iyi ve insani bir hayat sahibi olmaktır. Bu tür dindarlığa göre iyi bir seviyede dindar olan biri, hayatın şartlarını kendine kolaylaştırabilir. Bu tür dindarlığın daha iyi anlaşılabilmesi için dini adalet örnek olarak verilebilir. Eğer bir dinin takipçileri zulme karşı olarak dini adaleti temin edebilirlerse ayrıca insanları haksızlığa karşı birleşmelerini sağlayabilirlerse ve bütün

⁸⁹ Abdülkerim Suruş, “Goftugu-i Can Heg ve Abdülkerim Suruş”, <http://www.drSORoush.com/>, erişim tarihi (26.05.2017).

⁹⁰ Abdülkerim Suruş, “Goftugu-i Can Heg ve Abdülkerim Suruş”, <http://www.drSORoush.com/>, erişim tarihi (26.05.2017).

⁹¹ Abdülkerim Suruş, “Goftugu-i Can Heg ve Abdülkerim Suruş”, <http://www.drSORoush.com/>, erişim tarihi (26.05.2017).

bu davranışlarını dinin çatısı altında gerçekleştirebilirlerse o zaman bu tür dindarlık yaşam kaynaklı dindarlık olacaktır.⁹²

Yaşam kaynaklı dindarlığın önemli özelliklerinden biri de, din ve siyasetin bir arada olmasıdır. Din ve siyasetin bir arada olması yaşam kaynaklı dindarlığın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu tür dindarlığa göre din, dünyevi işlerde önemli bir konuma sahiptir. Dünyayla alakalı işlerin sadece din ile çözülebileceği inancı yanında, ayrıca politikacıların başarılı bir politika yürütebilmesi için dindar olması gerektiğine inanır. Yani politikasında şeriat hükümlerini uygulamayı amaç edinmelidir. Bu tür dindarlığa sahip olan kişi Ali Şeriatî'ydî. Ona göre: "Dünya hayatı için faydalı olmayan din, ahiret hayatı için de faydalı olamaz." demiştir. Abdülkerim Suruş, bu tür dindarlığı ikiye ayırmaktadır: Âlimâne ve Âmiyâne

Âlimâne: Bu tür dindarlıkta kişi hem dini ve hem de dünyevi bilgileri iyi bir düzeyde bilir. Örneğin; Ali Şeriatî.⁹³

Âmiyâne: Bu tür dindarlık cahil kişiler arasında yaygındır. Bu tür kişiler dini sadece dünya için talep ederler ve bazen dini alet ederek kendi menfaatleri doğrultusunda kullanırlar. Bunların en bariz özelliklerinden biri taklitçi ve bilgisiz insanlar olmalarıdır. Bu tür taklitçi dindarlık tarih boyunca yok olmayarak varlığını sürdürmüştür. Tarihçi Will Durant:⁹⁴ "Dinin yüz canı vardır." demiştir. Yani tarihsel tecrübeler şunları göstermiştir ki; dini ne kadar yok etmeye kalkışırsanız bilakis o kadar güç kazanır. Suruş, bu konuda: "Batıda dinin siyasete herhangi bir etkisinin olmamasına rağmen ruhanilik ve kiliseler hâlâ ayakta dururlar. Ruhanilerin varlığı kişisel alanlarda; evlilik, boşanma, doğum ve ölüm meselelerinde hâlâ devam etmektedir ve kimse de bu ilişkiye zarar verememiştir." demiştir.⁹⁵

Âmiyâne dindarlık, tarihsel açıdan hiç dokunulamamış ve kimse de ortadan kaldıramamıştır. Rus devleti 78 yıl bu tür din anlayışı aleyhine mücadele etmiş, ancak yok edememiştir. Bu tür dindarlık geleneksel bir dindarlık tipidir. Bu tür dindarların gözünde dünya efsanevi bir sıfat taşımaktadır. Onlar felsefe ve

⁹² Abdülkerim Suruş, Muhammed Müçtehit, Mustafa Melikyan, Muhsin Kadir, *Gelenek ve Sekülerizm*, Sırat Yayınları, Tahran, 2005, s. 24.

⁹³ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e, s. 24.

⁹⁴ Will Durant: (d.1885-ö.1981) yıllarında yaşadı. Amerikalı filozof, tarihçi ve yazardır. <http://vista.ir/article/111862/%D8>, erişim tarihi (25.05.2017).

⁹⁵ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e, s. 25.

teknolojinin günümüzdeki dünya düzeniyle ilgili açıklamalarını ya bilmiyorlar ya da ona itibar etmiyorlar. Yeni dünya düzeniyle ilgili herhangi bir değişikliği kabul ve tasdik etmeyen, Peygamberlerin anlattığından farklı özel bir Tanrı anlayışları vardır. Buna örnek olarak, yılda bir kere İran’da gerçekleştirilen Hz. Hüseyin’i anma törenlerini gösterebiliriz. Burada anlatılan Hz. Hüseyin, tam tamına efsanevi bir kişidir.⁹⁶

Yaşam kaynaklı dindarlık daha çok bedensel, pratik ve fizikseldir. Diğer bir anlamda ise bu tür dindarlıkta daha fazla dini törenler önemli bir rol oynamaktadır ve kişinin dindarlığı onlarla ölçülecektir. Suruş: “Bizim dindarların medar-ı iftihar olan şey, her yıl mükerrer hacca gitmeleridir. Bunu Mevlânâ şöyle açıklamıştır: ‘Ebû Hureyre (r.a) her gün Peygamber’in (s.a.v) yanına uğradı. Peygamber de onu her gün uğramasını nehiy ederek şöyle demiştir: Bir gün aradan sonra gel, eğer böyle sık sık gelersen bizim dostluğumuza zarar gelebilir.’”⁹⁷

2.1.1.1. Yaşam Kaynaklı Dindarlıkta Allah

Emir ve nehiy eden bir Tanrı anlayışı vardır. Bu anlayışta Tanrıyı birkaç türlü görebilmek ve tasavvur etmek mümkündür. Hâlbuki tek Tanrılı dinlerde önemli olan Allah ve Peygamberdir. Suruş: “Yaşam kaynaklı dindarlıkta Allah, daha katı ve yasa koyan bir Tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen aşırı ifrat ve tefrit anlayışlarından dolayı bu tür dindarlar Allah’ı, insanları kandırarak cehenneme götüren bir varlık olarak görmektedirler.” demiştir.⁹⁸

2.1.1.2. Akıl Kaynaklı Dindarlık (Dindar-i Marifet Endeş)

Bu tür dindarlığın ana kaygısını doğru ve yanlış oluşturmaktadır. Suruş’a göre din, bu tür dindarlıkta hakikat mesabesinde görülmektedir. Ona göre bu tür tahkiki dindarlığın ana kaygısı olan doğru ve yanlışın aracılığıyla dini plüralizme girmektedir. Suruş, Gazzâlî’yi bir akıl dindarı olarak değerlendirir. Çünkü Gazzâlî her görüşe şek ve şüpheyi yaklaşırdı.⁹⁹

⁹⁶ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e. s. 25.

⁹⁷ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e. s. 25.

⁹⁸ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e. s. 25.

⁹⁹ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e, s. 26.

Bu tür dindarlık, dinde farklı bir şeyi arar ve dinden isteği de farklıdır. Kelâmi ve felsefi bir din anlayışı da denebilir. Diğer bir anlamda ise, bu tür dindarlıkta ne zaman Allah kelimesi kast edilirse o zaman Allah'ı bilme önem arz etmektedir. Ya da Peygamber denince, Peygamberi bilme önemlidir. Bu tür dindarlıkta şeytan, ahiret, vahiy, gayb âlemi, tabiat ötesi kavramlar rasyonel bir biçimde araştırılarak kesin bir anlam çıkarmaya çalışılır. Önemli özelliği ise, daha çok tahkiki ön plana çıkaran bir tür dindarlık tipidir ve ruhaniliğe kesinlikle yer yoktur. Çünkü ruhaniliğin esasında taklit vardır. Bu yüzden ruhaniliği tümüyle reddetmektedir.¹⁰⁰

2.1.3. Tecrübe Kaynaklı Dindarlık (*Dindar-i Tecrübet Endeş*)

Suruş, Hıristiyanlıkta da dâhil olmak üzere bütün dinlerde olan bu tür dindarlığı, arifâne ya da Peygamberâne olarak nitelendirmektedir. Bu tür dindarlığın takipçileri sayılan arifler, batını deneyimlerinde ve hazlarında Peygamberlere ortak olmaktadır. Onlar dindarlıkta, fıkihtan fazla batını tecrübelerden ilham alırlar.¹⁰¹

Peygamberlerin ibadetleri, tecrübe kaynaklı dindarlığın mahsulüdür. Fakat insanların ibadeti tecrübe kaynaklı dindarlığın illetidir, yani insanlar bazı adımları adımlayarak Peygamberlerin dindarlığına ulaşabilirler. Fakat Peygamberler çoktan o makamlara varmışlardır. Onlar tam tamına ibadetleri yerine getirmekteydiler. Örneğin; birini sevdiğinizde ona karşı her zaman saygılı davranıyorsunuz, yanına gittiğinizde mütevazı ve düzgün duruşlar sergiliyorsunuz. İşte Peygamberlerin ibadetleri aynen böyleydi, Allah'a karşı teslimiyet ve kulluklarını tam tamına yerine getirmek,¹⁰²

Suruş; "Dinin üç aşaması vardır: 1. Dini tecrübe, 2. Ahlak, 3. Fıkıh. Fakat Allah'ın Peygamberleri bu aşamaları yukarıdan aşağıya doğru (tecrübe, ahlak, fıkıh) tecrübe ederek gelmişlerdir. Ancak diğer insanların dini hayatı için ilk olarak fıkıh ilmini tahsil etmesi gerekir. Sonra fikhî hayatımıza uygulayarak ahlak sahibi olmalıyız. Böylece dini tecrübeye ulaşabilmemiz mümkün olacaktır. Ayrıca tecrübe

¹⁰⁰ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e, s. 26.

¹⁰¹ Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e. s. 27.

¹⁰² Suruş, Müçtehit, Melikyan, Kadir, a.g.e. s. 27.

kaynaklı dindarlık, kalpten nüfuz ederek bizim diğer davranışlarımıza yansır.” demektedir.¹⁰³

2.2. Vahiy ve Kur'an

Tanrı tarafından Tanrısal bir buyruğun peygambere bildirilmesi anlamına gelen vahiy, Allah Teâlâ'nın peygamberliğe seçtiği kişilerle, emirlerini iletme amacıyla, niteliği bizim his ve idrakimizi aşan bir tür tekellüm şeklindedir.

Suruş'a göre; vahiy ilhamdır ve bu öyle bir tecrübedir ki şairler ve ariflerde de vardır, fakat İslam Peygamberi bunu daha yüksek bir düzeyde tecrübe etmiştir.¹⁰⁴ Vahiy, ilham gibi Peygamberin nefsinde (ruh) vuku bulmaktadır. Her kişinin nefsi de ilahidir, fakat Peygamberin nefsi başkalarının nefsinden farklıdır. Onun nefsi Allah'la birleşmektedir. Bu birleşmeden maksat *hulul* değildir. Tıpkı Mevlana Celaleddin Rumi'de¹⁰⁵ olduğu gibi Suruş'a göre de Peygamberin Allah'la bu manevi birlikteliği onun Allah olduğu anlamına gelmemektedir. Suruş'un ayrıca şöyle de bir iddiası vardır: “Kur'an'ın tarihsel olaylarla, bütün dinler ve diğer pratik dünyevi konular hakkında yaptığı açıklamaları sadece geçmişe ait değil geleceğe yönelik bilgileri içerebilir.”¹⁰⁶

Suruş'a göre, Kur'an ayetlerinde, Muhammed'e (s.a.v.) ayetlerin bir melek vasıtasıyla indirilmesinden daha çok, Hz. Muhammed'in Kur'an râvîsi olduğu önem taşımaktadır. Elbette ki bunların hepsi, Allah'ın izni ve iradesiyle gerçekleşmiştir. Kur'an'da anlatılan olaylar ve sahneler çok çeşitlidir. Mesela: Peygamberlerin hayatları, meleklerin Kadir gecesinde inmeleri, Allah'ın arşın üzerine oturması, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi, İbrahim'in Allah yolundaki mücadelesi, Ashab-ı Kehf kıssası, Muhammed'in (s.a.v.) miracı vs.¹⁰⁷

1. Örnek:

¹⁰³ Abdülkerim Suruş, “Kur'an Kelam Muhammed”, Abdülkerim Suruş, “Kur'an Kelam Muhammed”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Inte>, erişim tarihi (15.07.2017).

¹⁰⁴ Abdülkerim Suruş, “Kur'an Kelam Muhammed”, Abdülkerim Suruş, “Kur'an Kelam Muhammed”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Inte>, erişim tarihi (15.07.2017).

¹⁰⁵ Erdal Baykan, *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlana*, 2.b., Çizgi Yay., Konya 2017, s. 63.

¹⁰⁶ “Suruş ve Cangal Aharineş”, <http://aftabnews.ir/vdccoqxq.2bq>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁰⁷ “Suruş ve Cangal Aharineş”, <http://aftabnews.ir/vdccoqxq.2bq>, erişim tarihi (25.05.2017).

“Hani havariler Ey Meryemoğlu İsa, senin Allah’ın bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” diye sordular da İsa onlara “Eğer mümin iseniz Allah’tan korkunuz” demişti. Havariler O’na dediler ki, “İstiyoruz ki, o sofranın yemeklerinden yiyelim, kalplerimiz güven bulsun, bize doğru söylediğini kesinlikle bilelim ve olayın tanıklarından olalım. Bunun üzerine Meryemoğlu İsa şöyle dedi; “Allah’ım, ey Rabbimiz, bize gökten bir sofraya indir ki bu gün hem öncekilerimiz hem de sonrakilerimiz için bir bayram ve senin bize gösterdiğin bir mucize olsun. Bize rızık ver. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın. Allah dedi ki; Ben o sofrayı size indireceğim, ama ondan sonra kim kâfir olursa onu hiç kimseyi çaptırmadığım bir azaba çaptırırım. Hani Allah “Ey Meryemoğlu İsa sen mi, Allah dışında beni ve Anneni ilah edindin” dedi. İsa şöyle dedi; “Hâşâ seni her türlü noksanlıktan tenzih ederim, gerçek olmadığı bildiğim bir sözü söylemek bana yakışmaz, eğer böyle bir şey söyleseydim sen bunu bilirdin, Sen benim içimdekini bilirsin, fakat ben Senin özündekini bilemem, hiç kuşkusuz Sen gaybleri bilersin. Ben onlara sadece bana emrettiğini yani “benim ve sizin Rabbiniz olan Allah’a kulluk ediniz” dedim. Aralarında bulunduğum sürece onların üzerine gözetleyici oldum. Fakat sen canını alınca tek gözetleyici Sen oldun. Her şeyin şahidi Sensin. Eğer onlara azaba çaptırırsan, onlar senin kullarında; eğer günahlarını affedersen kuşku yok ki Sen üstün iradeli ve hikmet sahibisin. Allah dedi ki; Bugün, doğruların doğruluklarının yararını görecekları gündür, onlar için altından nehirler akan ve içlerinde ebedi kalacakları cennetler vardır. Allah onlardan razıdır, onlar da ondan razıdırlar. İşte o büyük kurtuluş, o büyük başarı budur. Göklerin, yeryüzünün ve her ikisinde bulunan tüm varlıkların egemenliği Allah’ın tekelindedir. O’nun her şeye gücü yeter.¹⁰⁸

2. İkinci Örnek:

Sur’a üflenince, göklerde ve yerde olanlar korkudan düşüp bayılırlar. Ancak Allah’ın dilediği kalır. Sonra sur’a bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakışıp dururlar. Yeryüzü, Rabb’inin nuruyla aydınlanır. Kitap açılır. Peygamberler ve şahitler getirilir ve onlara haksızlık yapılmadan, aralarında adaletle hüküm verilir. Herkese, yaptığının karşılı tam verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir. İnkâr edenler bölük bölük cehenneme sürülür. Oraya vardıklarında kapılar açılır. “O halde içinde ebedi kalmak üzere cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin durağı ne kötüdür” denir. Rabb’lerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler. Oraya varıp

¹⁰⁸ Maide; 5/112-120. Meal Seyyid Kutup’un “Fi-zilal Kur’an mealinden alıntı yapılmıştır.

kapılar açıldığında, bekçileri onlara, “Selam size, hoş geldiniz! Temelli olarak buraya girin” derler. Onlar: “Bize verdiği sözde duran ve bizi buraya yerleştiren Allah’a hamd olsun. Cennette istediğiniz yerde oturabiliriz” derler. “Yararlı iş işleyenlerin ücreti ne güzelmiş” derler.¹⁰⁹

Suruş’a göre yukarıdaki ilgi çekici sahneleri Seyyid Kutup kendi tefsirinde iyi bir şekilde tasvir etmiş ve onlara göz atılınca, sanki Allah adıyla konuşan kimse ortada yoktur ve Peygamber muhabir ve râvî olarak orada bulunarak aktarmıştır. Bir yerde Allah İsa ile konuşmakta ve İsa cevap vermektedir, diğer bir yerde ise melekler, cennetlikler ve cehennemliklerle konuşmakta ve onlar cevap vermektedir. Buralarda Allah, “ben İsa ile konuştum.” dememiştir. Belki Muhammed (s.a.v.) Allah’la İsa arasında geçen konuşmalara bizzat şahit olmuştur. Suruş’a göre, yukarıdaki Kur’an mealinde geçen mazi sığası, geçmişte gerçekleşen bir olayın kanıtıdır. Fakat müfessirlerin birçoğu, bu ayetleri sığayı müstakbel ile ve gelecekte gerçekleşecek bir haber olarak tefsir etmişlerdir.¹¹⁰

Bazı müfessirler Peygamber’in (s.a.v.) miracını, cismani bir yükselişten daha ziyade manevi tecrübe, nebevi rüyalar, kutsal bir yükseliş olarak anlamışlardır. Bazı tarihi kanıtlara göre, Hz. Peygamber’e vahiy indiği an onun vücudunu ter basarak güçsüz bırakmıştı. Suruş’a göre biz Kur’an-ı Kerim’i okurken, bir “rüyay-ı sadıka defterini” okuduğumuzu, dilinin de gündelik dil ile sınırlı olmadığını belki geçmiş, gelecek ve şimdiki aynı anda ifade edebilecek bir paradigma içerisinde oluşmuş olan, bizim rüya alemiyle kavrayabileceğimiz dile benzeştirerek anlayabileceğimiz bir dil olduğunu unutmaktayız. Nasıl ki uyku hali gizemli ve şifrelidir ve uykuda görüleni tabir etmek gerekirse, Kur’an’ın dilini basit bir gündelik dil olarak ele almak büyük hata ve tehlike olacaktır. Kur’an’da gördükleri yangın, güneş, bahçe, gazap, rahmet, su, taht, hür, mizan, kitap vs. kelimeleri sanki gördüğümüz ve bildiğimiz güneş, bahçe, su vs. gibi zannetmişlerdir. Fakat Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bunların hepsini rüyay-ı sadıkada gösterilmiştir. Ayrıca müfessirler gündelik dilden daha farklı olarak sembolik ve şifreli bir dilin varlığını çoğunluk dikkate almamıştır. Örneğin;

¹⁰⁹ Zümer; 39/68-71.

¹¹⁰ Abdülkerim Suruş, “Kur’an Kelam Muhammed”, Abdülkerim Suruş, “ Kur’an Kelam Muhammed”, http://www.dr.soroush.com/Persian/Inte_erişim_tarihi (15.07.2017).

müfessirler, “Güneş dürüldüğü zaman”, “Yıldızlar saçılıp döküldüğü zaman”¹¹¹ gibi ayetleri “Gökyüzünde bulunan bu güneş bir gün dürülürse ve uyanırken gördüğümüz bu yıldızlar saçılıp dökülürse” diye tercüme etmişlerdir. Bilakis bunları rüya tabiriyle tabir etmek yerinde olacaktır. Bir diğer apaçık delil ise Yusuf suresinde geçen Yusuf’un gördüğü rüya hadisesidir. Ancak Muhammed’in (s.a.v.) rüyasında gördüğü güneşi neden açıkça söylememeliyiz? Neden bu rüyaların doğru bir tabirine bakmamalıyız?¹¹²

Vahyi bir rüya-ı sadıka olarak değerlendirmek vahyin değerini azaltmaz, belki değer ve önem katar. Müfessirlere göre Peygamber, kıyamet gününün haberini Allah’tan Cebrail vasıtasıyla aldığını, daha sonra bize de aktardığını dile getirmiştir. Fakat Suruş’a göre Hz. Peygamber’e kıyamet ve mahşer sahnesi, cin, şeytan, melek, arş ve kürsi gösterilmiştir.¹¹³

Muhammed’e (s.a.v.) bahşedilen rüya-ı sadıka, onun tecrübe dairesini öyle bir genişletti ki, bütün geçmiş Peygamberlerin tecrübelerini de edinmesini sağladı. Muhammed (s.a.v.); vadinin sağ kıyısından ağaç yönünden bir ses duyduğu zaman¹¹⁴ Hz. Musa’yla (a.s.) beraberdi, çocuğunu kurban edeceği yere götürdüğü zaman¹¹⁵ İbrahim’le beraberdi, Allah’a öfkelenildiği zaman¹¹⁶ Zennun’la beraberdi.¹¹⁷

Geçmiş Peygamberlerin rüya ve tecrübeleri Muhammed’inde rüyasıydı. Muhammed (s.a.v.) geçmiş Peygamberlerin hangi durumlarda yaşadığını ve başlarına neler geldiğinden sadece haberdar olmadı, belki onların durumlarını gözlemleyerek şahit oldu. Yani Peygamberlerin tarihi, Muhammed’de tekrarlanırdı ve Muhammed (s.a.v.) Hz. Âdem, Nuh, İbrahim, Yakup, Yusuf, İsa vb. Peygamberlerin kavimlerine şahitlik etmiştir. Muhammed (s.a.v.) rüyasında, Hz. Nuh’un kavmini 950 yıl Allah’a

¹¹¹ Tekvir; 81/ 1-2.

¹¹² Abdülkerim Suruş, “Kur’an Kelam Muhammed”, Abdülkerim Suruş, “Kur’an Kelam Muhammed”, http://www.dr.soroush.com/Persian/Inte_erisim_tarihi (15.07.2017).

¹¹³ Abdülkerim Suruş, “Kur’an Kelam Muhammed”, Abdülkerim Suruş, “Kur’an Kelam Muhammed”, http://www.dr.soroush.com/Persian/Inte_erisim_tarihi (15.07.2017).

¹¹⁴ Kasas, 28/ 30.

¹¹⁵ Saffat, 37/ 102.

¹¹⁶ Enbiyâ, 21/ 87.

¹¹⁷ Abdülkerim Suruş, “Kur’an Kelam Muhammed”, Abdülkerim Suruş, “Kur’an Kelam Muhammed”, http://www.dr.soroush.com/Persian/Inte_erisim_tarihi (15.07.2017).

davet ettiğini görmüştür.¹¹⁸ Bazı Hıristiyanların itaatsizliklerinden dolayı domuz ve maymunlara dönüşmesine tanıklık etmiştir.¹¹⁹

Sonuç olarak Suruş'un, "vahiy ve Kur'an" konusundaki görüşünü, daha çok İbni Arabî ve Mevlana'nın tasavvufi görüşlerinden yola çıkarak açıkladığını, yine ayrıca vahiy ve Kur'an'daki geleneksel görüşe ters düşebilecek yeni yorumlara da yer verdiği söylenebilir.

2.3. Velayet-i Fakih: Makam-ı Muazzam-ı Rehberi (Büyük Önderlik Makamı)

Şii siyasal düşüncesinde dini ve siyasi otorite İslam Peygamber'in damadı Hz. Ali'nin soyundan gelen imamlara aittir. Ancak 12. İmam Mehdi'nin gizlendiği ve ileride belirsiz bir zamanda geri döneceğine inanılmaktadır. İmam Mehdi'nin gizli olduğu süre içerisinde dini ve siyasal liderliğin kime ait olacağı sorunu uzun yıllar Şii siyasal düşüncesindeki tartışma konularından birisi olmuştur. Humeyni 1970'lerde *velayet-i fakih* ya *Hükümet-i İslami* isimli kitabıyla sistemleştirdiği velayet-i fakih teorisiyle siyasal otoritenin imamların manevi varisleri olan din âlimlerinin elinde olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Suruş, velayet-i fakih teorisini eleştirerek şöyle demiştir: "Velayet-i fakih teorisi dini diktatörlüktür ve bu teoriyle demokratik bir düzen oluşturulamaz. Hiç kimse velayet-i fakih teorisiyle adaleti temin edemez. Aynı Antik Yunan filozoflarının şöyle dedikleri gibi: 'Mutlak güç, beraberinde mutlak fesadı getirir.' Eğer bir topluluğun başında en dindar bir kişi dahi sorumsuzca bir güçle iktidara gelirse, yıllar sonra adaletten uzaklaşacaktır. Bu nedenle Humeyni'nin velayet-i fakih teorisi başlangıçta ahlaksız bir teoriydi."¹²⁰

Suruş, İslam Cumhuriyetini İran halkı için acı bir deneyim olarak nitelendirmektedir. Ayrıca velayet-i fakih teorisinin bir adalet teorisi olmadığını ve olamayacağını da altını çizmiştir¹²¹ ve şöyle demiştir: "Humeyni, velayet-i fakih tartışması ne zaman gündeme gelse kendisinin masum imamlara dayandığını

¹¹⁸ Ankebût, 29/14.

¹¹⁹ Suruş'un "Vahiy ve Kuran'la" ilgili yaptığı konuşması ek birdedir.

¹²⁰ Abdülkerim Suru, "Suruş: Gah-i Cirağ Din Dut Mizanad", <http://www.bbc.com/persian/iran>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹²¹ Abdülkerim Suru, "Suruş: Gah-i Cirağ Din Dut Mizanad", <http://www.bbc.com/persian/iran>, erişim tarihi (25.05.2017).

söylemiştir. Bu ifadeden şöyle bir anlam çıkarmak lazım: ‘İlahi meşruiyet ve masum imamın kutsallığı velayet-i fakihe transfer olduğu anlamını taşımaktadır. Kısacası Humeyni’nin velayet-i fakih’ten anlayışı budur.’¹²²

Suruş’un, demokratik bir yönetim biçiminde fetvanın rolüyle ilgili görüşü şöyledir: “Öyle bir yere gelelim ki, herhangi bir müftünün fetvasıyla ne birini bir yere görevlendirebilelim ve ne de görevinden azl ettirebilelim. Demokratik bir yönetimde bunlar kaldırılmalıdır, bizim kanunumuz olmalı.”¹²³

Suruş, fıkıh hükümlerinin bir ülkenin yönetiminde fazlaca etki etmesi konusunda şöyle demektedir: “Eğer siz bu hükümlerin bazılarının fitilini yukarıya doğru çekerseniz dinin lambası bütün evi yakar, içinde her türlü din ve inanca sahip olan kozmopolit bir toplumda, herkese karşı eşit davranmak için bu fitili düşük tutmalıyız.”¹²⁴

2.4. Teokrasi (Dini Yönetim)

Dine dayalı yönetim biçimini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Diğer bir anlamla teokrasi, dini otorite organlarının siyasi otorite organları yerine devlet idaresini elde tuttuğu devlet biçimidir. Suruş’a göre teokrasi (dini yönetim) teorisi ile ilgili konuşulabilir, fikir verilebilir, sorun bu teorinin uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Dini yönetim şu iki delille inşa edilemez:

1. Zorla iman ve sevgi kazanılamaz.

2. Dini yönetimin esası zorunluluk üzerinde inşa edilmiştir, hâlbuki bizim zamanımız gerçeğe ve doğruluğa dayalı bir zamandır. Günümüz insanları hak ve hukuk peşinde olan insanlardır. Ayrıca insan hakları bildirgesi bu zamanda yazılmıştır ve bir ana fikir olarak bütün anayasalar bunun çerçevesinde kaleme alınmıştır. Prensip olarak dini düşünce, bütün dinlerde özellikle de İslam’da zorunluluklara dayanmaktadır. Suruş, dini zorunluluklara inanmaktadır ve bunu şöyle dile getirmektedir: “Dini zorunluluğa, anlamsız bir emirdir demiyorum. Bazen

¹²² Abdülkerim Suru, “Suruş: Gah-i Cirağ Din Dut Mizanad”, <http://www.bbc.com/persian/iran>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹²³ “Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹²⁴ “Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

hukuk, zorunluluk sayesinde anlamlandırırız ve bazen de zorunluluğu hukuk sayesinde, bazen önceliği hukuka veririz bazen de zorunluluğa, fakat dini yönetimde öncelik her zaman zorunluluğadır.”¹²⁵

Suruş’a göre geçmişteki insanlar, dini yönetimin temelinde olan zorunluluğu benimsemişlerdi. Bu yüzden de dini yönetim onların rızasını çabuk elde etmiştir. Velayet-i fakih ve dini yönetim, zorunluluğu temelinde barındırandır. Fakat günümüzdeki düşüncelerin temelinde hak ve hukuk konusu yer aldığı için ikisi uygulamada birbiriyle terstir.¹²⁶

Suruş’a göre dini yönetim, teoride iyidir yalnız pratikte imkânsızdır. Bu konuda şöyle demiştir: “Güç vasıtasıyla her şeyi yaptırabilirsiniz, fakat iman oluşturamazsınız.”¹²⁷ Siz faşist veya diktatörlük bir yönetim biçimi kurabilirsiniz, fakat dini yönetimi ne pratikte ve ne de teoride kurabilirsiniz ve ne de hakkında bile düşünebilirsiniz. Çünkü dini yönetimin hedefi, fıkhi yönetim biçimidir. Zor kullanarak fıkhi bir yönetim biçimi kurabilirsiniz, fakat uygulamada kargaşa ve çatışmaya dönüşür. Şöyle ki: Bazıları fıkhi yönetimde bulunan yakalama, taşlanarak öldürme, idam, el kesme, medya ve basını kısıtlama vs. paradokslardan habersizler.

İran’daki dini yönetim tecrübesi şunu gösterdi: Yönetimde bulunanlar ne kadar ceza kanununu uygulamaya çalıştıysalar da, o kadar insanların ülkelerini terk etmesine ve dinsizleşmesine sebep olmuşlardır.¹²⁸

Sonuç olarak liberaller, komünistler ve faşistler de ideolojilerini halka benimsetmek için iktidarı tekellerinde tutabilme çabasıdaydı. Önemli olan gücü elinde tutmak değil, bilakis nasıl ve hangi yollarla halka hizmet sunmak olduğudur.¹²⁹

¹²⁵ “Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹²⁶ “Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹²⁷ “Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹²⁸ “Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹²⁹ “Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

2.5. Sekülerizm

Toplumda ahiretten ve diğer dini, ruhani meselelerden ziyade dünya hayatına odaklanılması yönündeki harekettir. Suruş'a göre sekülerizmi daha açık bir şekilde izah edebilmek için bizim ne Farsça ve ne de Arapçada herhangi bir kelime vardır. Araplarda da denk bir karşılık bulmayınca aynı kelimenin kendisini kullanmışlardır. Latince de sekülerizm *sekülüm* kökünden gelmektedir. Yani ölümden sonraki dünya değil, bu dünya kast edilmektedir. Sekülerizm bir dünyanın ispatı ve başka dünyanın reddi olarak tanımlanabilir. Sekülerizm kavramı, İslam âleminde Müslümanlar pek ilgilenmediklerinden dolayı bu kavram tanıtılmamıştır. Fakat bu kavram Batıda ilerledi, ağaç misali bütün batı medeniyetini gölgeledi ve hâlâ da onun gölgesinden yararlanmaktadırlar. İslam edebiyatında sekülerizme kök olarak yakın anlamda iki kavram vardır. Birincisi, “dehr” kelimesi ki Kur'an'da da geçmektedir. Münkirlerin Kur'an'da şöyle dediği gibi; hayat sadece dünya hayatından ibarettir.¹³⁰ Yani bizi göğsüne bastıran ve ilerleten bu dünyadan başka dünyamız yoktur, ayrıca Tanrı ve gayb âlemi diye bir şey yoktur. Dehr yani zaman, sekülerizmin anlamında bulunan zaman ile tam tamına uygundur. Fakat seküler insanlara dehri diye hitap etmek ya da dehri şeklinde lakap takmak, dini ortamda küfür ve sövme anlamındadır.

Asr süresinde geçen asr kelimesi zaman kavramıyla ilişkilidir. Allah bu sürede asra yemin eder: “Asra yemin olsun ki, İnsan mutlaka ziyandadır. Ancak iman edenler, salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.”¹³¹ Fakat bazı müfessirler asr manası üzerine ihtilaf etmişlerdir.

Suruş'a göre sekülerizmin dört anlamı vardır:

2.5.1. Sekülerizmin Birinci Anlamı

Tarihçilere göre, ilk başlarda sekülerizmin anlamı, münzevi hayattan uzaklaşmak demektir ve bu anlamda sekülerizm, inzivaya çekilip günlerce Tanrısal meditasyon yapanlara ve uhrevi koşulları dünya koşullarından daha iyi olduklarını savunanlara karşı olarak doğmuştur. Ayrıca günümüzdeki hümanizm hareketi de keşişlerin bu münzevi hayatlarına karşı bir cevap mahiyetinde çıkmıştır. Kant'ın şu

¹³⁰ Casiye, 45/ 24.

¹³¹ Asr, 103/ 3.

sözü de bu anlamdaki sekülerizmi onaylamaktadır: “Bilim dünyevi metadır ve ondan faydalanmak gerekir, dünyevi hazlar da aynı bunun gibidir.”¹³²

Suruş, sekülerizmin bu anlamının sadece Batı dünyasına has olmadığını belki İslam dünyasındaki tasavvuf düşüncelerinde de olduğunu belirtir. Örneğin; Hâfız-ı Şirazi'nin, Gazzâlî'nin düşüncelerine karşı çıkışı tıpkı ortaçağ sekülerizmi gibiydi. Gazzâlî'nin züht bir hayatı vardı ve ona göre: “Dünya hayatından elde ettiğimiz her haz ve zevk, ahiret hayatında olumsuz bir etkisi vardır.” demiştir. Hâfız-ı Şirazi, Gazzâlî'nin bu nevi düşüncelerine ayrıca *Kimya-yı Saadet* kitabına karşı çıkarak yanlış bir metot kullandığını dile getirmiştir.¹³³

Suruş, Hâfız-ı Şirazi'nin şöyle söylediğini nakletmektedir: “Ben cennetlik bir adam olmama rağmen bu dünya hayatımdan memnunum.” Böylece Suruş, Gazzâlî'nin anti-seküler, Hâfız-ı Şirazi'nin seküler bir kişi olduğunu söylemiştir. Suruş şöyle de demiştir: “Günümüzdeki sanayileşmiş dünya tamamen sekülerdir, Batıda yaygınlık kazanan şu söz ‘biz bu dünyaya bir defa gelmekteyiz bu nedenle tadını çıkarmak gerekir’ sözünden maksat, bu dünyada din ve inançtan uzak bir hayat sahibi olmaktır.” demiştir.¹³⁴

2.5.2. Sekülerizmin İkinci Anlamı

Suruş'a göre sekülerizmin ikinci anlamı ise, din adamlarının toplum işlerinden uzak durmalarının gerekliliğidir. Bu söz İslam âleminde pek anlam taşımaz ama Hıristiyanlık inancında anlamlıdır. İslam'da şeri bir hükmün yerine getirilebilmesi için din adamlarının onaylaması şart değildir. Ama Hıristiyanlıkta şerî bir hükmün yerine getirilebilmesi için kardinalin onaylaması önemlidir. Zira o kardinal Tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayılır.¹³⁵

Sonuç olarak Suruş bütün konferans ve derslerinde, İslam dininin seküler bir din olduğunu, bu dinde zevk ve hazların yasaklanmadığını ve herhangi bir

¹³² Abdülkerim Suruş, “Ruşen Fikri Dini ve Çahar Mana-i Sekülerizim”, http://www.dr.soroush.com/Persian/News_Archive/F-NWS-13, erişim tarihi (25.05.2017).

¹³³ Abdülkerim Suruş, “Ruşen Fikri Dini ve Çahar Mana-i Sekülerizim”, http://www.dr.soroush.com/Persian/News_Archive/F-NWS-13, erişim tarihi (25.05.2017).

¹³⁴ Abdülkerim Suruş, “Ruşen Fikri Dini ve Çahar Mana-i Sekülerizim”, http://www.dr.soroush.com/Persian/News_Archive/F-NWS-13, erişim tarihi (25.05.2017).

¹³⁵ Abdülkerim Suruş, “Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad”, <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

Müslümanın, din adamlarının işlerini yapabileceğini bu nedenle İslam'la Hıristiyanlık arasında farklılığın olduğunu söylemiştir.¹³⁶

2.5.3. Sekülerizmin Üçüncü Anlamı

Sekülerizmin üçüncü anlamı siyasi sekülerizmdir; yani devlet, dini kurumları devletin kurumlarından ayırır ve yönetim altında yaşayan tüm mezhep ve dinlere aynı gözle bakar. Onların çoğalmasını da resmîyette tanır ayrıca onların her birine karşı da tarafsız bir tavır sergiler. Suruş'a göre siyasi sekülerizm, dini siyasetten ayırma yerine, siyaseti dinden ayırmaktır.¹³⁷

Mümin olan birinin, siyasi sekülerizm sayesinde dini ve inancı koruma altında olduğundan emin olacaktır ve yönetim de onların inançlarına saldırmayacaktır. Suruş'a göre demokrasi ve siyasi sekülerizm gelirse, kimse dindarların ne dinine ve ne de dini törenlerine zarar verebilir.¹³⁸

2.5.4. Sekülerizmin Dördüncü Anlamı

Sekülerizmin dördüncü anlamı da felsefi sekülerizmdir. Bu tür sekülerizm dinsizlik ve inançsızlıkla eşdeğerdir ve materyalizmin bir türüdür. Bu tür sekülerizm dini düşünceyle taban tabana zıttır. Bu tür sekülerizmde farklı inanç ve dinlere sahip olan kimseler bir arada devletin sunduğu eşit haklarından faydalanamazlar.¹³⁹

Sonuç olarak, siyasi sekülerizm sayesinde insanlar bir arada, refah içinde yaşayabilirler. Fakat felsefi sekülerizmin hâkim olduğu yerlerde insanlar farklı inançlarla birlikte yaşamını sürdüremezler ve inanç savaşlarına sebep olabilirler.

2.1. Adalet

Adalet kavramı ahlak, siyaset ve hukuk felsefesinin temel kavramlarındadır. Bireysel ve toplumsal olarak iyi bir hayat sahibi olabilmek adalet kavramının sayesinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle adalet teorisi her siyasi teorinin kalbi

¹³⁶ Abdülkerim Suruş, "Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad", <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹³⁷ Abdülkerim Suruş, "Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad", <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹³⁸ Abdülkerim Suruş, "Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad", <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹³⁹ Abdülkerim Suruş, "Taamul Adl ve Demokrasi Der Andişe-i Abdülkerim Suruş", <http://www.hawzah.net/fa/Magazine>, erişim tarihi (25.05.2017).

mahiyetindedir. Suruş'a göre, eğer adaletle ilgili herhangi bir net görüşümüz ve sivil teorimiz yoksa siyaset ve siyasi görüşlerimiz yeterince siyasi bir derinliğe sahip değildir demektir.¹⁴⁰

Suruş'a göre Müslümanlar adaleti sevmeli ve adaletli davranmalıdırlar. Ahlak, adalet ve ihsan arasındadır. Eğer Müslümanlar ihsana ulaşamazlarsa, en azından toplum adaletin yerine getirilebilmesi için çalışmalı. Suruş'a göre iki yolla adaletle ilgili görüş sunulabilir:

1. Yol; eğer adalet kavramını eskilerin görüşlerine dayanarak araştırırsak o zaman adalet onlara göre, hak ve hukukun iade ve yerine getirebilmesiydi.

2. Yol ise; genel bir yoldur ki sadece adaleti içermez, belki bütün meselelere görüş ve çözüm yolları sunar yani bir ya da birkaç tane açık ve temel adaletsizliği ele alıyorsunuz; sonra o adaletsizlikle ilgili görüşünüzü bildiriyorsunuz, bildirilmiş görüşünüzde birinci derecede tanınmış bir adaletsizlik olmalıdır, ikinci derecede ise görüşünüz onları kökten reddetmelidir. Daha sonra hepsini bir araya toplayarak sistem oluşturuyor ve içinden bir genel teoriye ulaşabiliyorsunuz.¹⁴¹

Suruş'a göre insanların bazı davranış ve aktiviteleri, açıkça ya adil ya da gayri adildir. Birine ihanet etmeyi adil ya da gayri adil olduğunu sorarsanız cevabınız tabii ki gayri adil bir davranış olduğu olacaktır. Şunu söyleyebiliriz ki: Adalet ve sıdk (hakikat) arasında, birbirinden ayrılmadan iç içe bir ilişki vardır. Sıdkı keşfetme edepi aynı adaleti keşfetme edebi gibidir. Bu tanımlamaya göre adil insan en çabuk sıdka ulaşan ve doğru yolu en rahat bir şekilde bulandır.¹⁴²

Sonuç olarak Suruş: “Eğer birine bir uhrevi husustan dolayı bu dünyada onun hakkını alıyorsanız, bu hakkı öbür dünyada (ahirette) zaten alacaksınız diye bu

¹⁴⁰ Abdülkerim Suruş, “Taamul Adl ve Demokrasi Der Andişe-i Abdülkerim Suruş”, <http://www.hawzah.net/fa/Magazine>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁴¹ Abdülkerim Suruş, “Taamul Adl ve Demokrasi Der Andişe-i Abdülkerim Suruş”, <http://www.hawzah.net/fa/Magazine>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁴² Abdülkerim Suruş, “Taamul Adl ve Demokrasi Der Andişe-i Abdülkerim Suruş”, <http://www.hawzah.net/fa/Magazine>, erişim tarihi (25.05.2017).

dünyada isteme demek, imkânsız adalet türündendir. Biz adaleti tanımlarken bu dünyada geçerli dünyevi hukuka öncelik vermeliyiz.” demiştir.¹⁴³

2.1.1. Demokrasi

Siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli aralıklarla halkın özgürce seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, toplumsal ve ekonomik durumu ne olursa olsun tüm yurttaşların eşit sayıldığı yönetim biçimidir. Suruş’a göre demokrasiyi İslami kaynaklardan (Kur’an ve Sünnetten) elde edemeyiz. Ama İslami ideallere uygun olarak bir demokrasi modeli çıkarmak imkânsız değildir. Demokrasiye ait iki teoriden bahsedebiliriz: Hukuk ilkelerine uygunluğu olan demokrasi ve liberal demokrasi. Suruş liberal demokrasinin İslam ilkelerine uygun olmadığını söylemektedir. Birinci teoriyi (hukuka dayalı demokrasiyi) İslam fikhıyla birleştirerek bir İslami model oluşturmanın mümkün olduğu görüşündedir.¹⁴⁴

2.1.2. Adalet ve Demokrasi Arasındaki İlişki

Suruş’un adaletle ilgili çaba ve telaşları, adaleti teorileştirme ve onu sosyal alanda uyarılama amacından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Suruş, demokrasiyi adaletin temini için önemli bulmaktadır. Ona göre adalet, insan haklarının ıslahı ve iade edilmesi içindir, bu bağlamda özgürlük de insanların bir hakkı sayılmaktadır ve diğer hak ve hukuklar gibi demokrasi de adaletin bir parçasıdır. Demokrasiyi bir topluluğun siyasi kararlarında özgürce katılımlarını sağlayan bir aracı olarak görürsek o zaman özgürlük ilkeleri, eşitlik, kardeşlik vb. bileşen kavramları söz konusu olacaktır. Burada özgürlük, eşitlik ve kardeşlik konusunda iki nokta göz önünde bulundurulmalı. Birincisi; bu üç bileşen birbirinden hiç ayrı kalamazlar, birinin yerine getirilmesi diğer ikisinin de gerçekleşmesiyle direkt olarak ilgilidir. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik olmadan yerine getirilemez. İkincisi; bu üç bileşenler ayrı olarak takip edilemez ve onların hiç biri ikiye indirgenemez. Her biri diğerleriyle ilişkilidir.¹⁴⁵

¹⁴³ Abdülkerim Suruş, “Taamul Adl ve Demokrasi Der Andişe-i Abdülkerim Suruş”, <http://www.hawzah.net/fa/Magazine>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁴⁴ Fatma Ali, “Suruş ve Didgaha ve Baver Hayeş”, <http://reihaneh-nabi>, erişim tarihi (27.11.2016).

¹⁴⁵ Fatma Ali, “Suruş ve Didgaha ve Baver Hayeş”, <http://reihaneh-nabi>, erişim tarihi (27.11.2016).

Suruş'a göre eğer özgürlüğü eşitlikle aynı seviyede düşünürsek o zaman özgürlük eşit fırsatlarda yine adaletin bileşeninden sayılmaktadır. Bu ikili ilişki "adalet ve özgürlük" birbirine indirgenemez. Adalet genel, özgürlük onun parçasıdır. Adil bir savcı hüküm verilmesi sırasında özgür değilse o zaman o hüküm geçersizdir.¹⁴⁶

Suruş'a göre her demokratik yönetimde göreve getirme, eleştiri ve azl gibi üç aşama vardır. Bir yöneticiyi iktidara getirebiliyorsanız, onu eleştirebilmelisiniz ve en sonunda azletme yetkisi de olmalı. Bu üç aşamaya sahip olabilmek için güçlü bir teori üretmemiz gereklidir. İlk seçme yetisi bizde oluşmalı. İkinci aşama ise eleştirmektir ki bu hak insanın diğer hakları gibi aslidir. Üçüncü aşamada ise halkın yöneticiyi azletme yetkisinde olmalıdır.¹⁴⁷

Suruş, günümüzdeki adaleti yerine getirebilmek için nasıl bir sistemi geliştirelim diye soruyor? Sistem olarak da, minimal demokratik sistemin getirmesinden yanadır. Bir toplumda dini çeşitlilik maksimum bir şekildeyse o zaman o minimalist demokrasiye ihtiyaç vardır. Ona göre, günümüzdeki dini düşünceleri olumsuz etkileyen sistem ise liberal demokrasidir. Minimalist demokrasi, ad olarak küçüktür ama anlam olarak büyüktür.¹⁴⁸

Bu tür demokraside araştırmacı, serbest ve eleştiri yapan insan vardır, ayrıca eğer halkın isteği meşru ve mutedil ise bu tür demokraside adalet gerçekleşecektir. Suruş şöyle demiştir: "Eğer biz bu demokrasiyi elde edebilirsek büyük bir başarının altına imza atmış sayılırız."¹⁴⁹

Demokrasi bireyi girişken, dinamik ve toplu bir şekilde hareket etmeye sevk etmektedir. Bir demokratik rejimde herkes kendisini, diğerlerin geleceğine karşı sorumlu hissetmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Fatma Ali, "Suruş ve Didgaha ve Baver Hayeş", <http://reihaneh-nabi>, erişim tarihi (27.11.2016).

¹⁴⁷ Fatma Ali, "Suruş ve Didgaha ve Baver Hayeş", <http://reihaneh-nabi>, erişim tarihi (27.11.2016).

¹⁴⁸ Fatma Ali, "Suruş ve Didgaha ve Baver Hayeş", <http://reihaneh-nabi>, erişim tarihi (27.11.2016).

¹⁴⁹ Fatma Ali, "Suruş ve Didgaha ve Baver Hayeş", <http://reihaneh-nabi>, erişim tarihi (27.11.2016).

¹⁵⁰ Fatma Ali, "Suruş ve Didgaha ve Baver Hayeş", <http://reihaneh-nabi>, erişim tarihi (27.11.2016).

2.2. Ahlak

İnsanın doğuştan getirdiği ya da sonradan kazandığı birtakım tutum ve davranışların tümüdür. Suruş bir röportajda, fıkhnın yerinin ahlaka verilmesini istemiştir. Abdülkerim Suruş *Tanrıların Ahlakı* kitabında ahlakı ikiye ayırmıştır. Biz aşağıdaki bölümlerde Suruş'un bu taksimini inceleyeceğiz.

2.2.1. Sabit Ahlak (Değişmez Ahlaki İlkeler)

Bu tür ahlak tarih boyunca sabit ve değişmemiştir. İnsan hayatı bu tür ahlak sayesinde anlam kazanmaktadır ve başlı başında bir değer sayılmaktadır. Ayrıca görelî (Nisbi) ahlakın tamamlayıcısıdır. Sabit ahlak kendi zatında da değerlidir. Fakat bu değerlerin sayısı sınırlıdır. Özgürlük, adalet ve mükemmellik bunun örneklerindedir.¹⁵¹

2.2.2. Görelî (Nisbi) Ahlak

Bu tür ahlak zamanla değişmektedir ve sabit ahlakın yanında değer bulmaktadır. Fakat başlı başına bir değer sayılmamaktadır. Bu ahlak dinlerde geleneksel bir yoruma ihtiyaç duymaktadır, örfî ve sözleşmelidir. Daha fazla ahlak prensiplerini de kapsamaktadır. Yalan ve hicap bunun en açık örneklerindedir.¹⁵²

Suruş'a göre, eğer ahlakı en başta tutarsak o zaman din ve ahlaklı siyaset tartışması önceliğimiz olacaktır. Hak ve hukuk odaklı düşünce anayasanın en başında yer almalıdır. Yani şimdiki anayasamızda yer alan velayet-i fakihin yeri hak ve hukuk odaklı düşünceye verilmelidir.¹⁵³

2.3. Ruhanilik

Ruhani: Dini kendi tekelinde bulunduran ve din üzerinden ticaret yapan kimselere denilir. Suruş'a göre, birinin dini statüsünün yüksekliği onun siyasette de üstünlüğü anlamına gelmemesi gerekmektedir. İslam dini, seküler bir dindir. "Hiç kimse ruhanilik adı altında halk ve Allah arasında aracı olamaz." Ayrıca

¹⁵¹ Abdülkerim Suruş, *Ehlak Hudayan*, Tarh Nev, Tahran, 2005, ss. 40-45.

¹⁵² a.g.e.,s. 45.

¹⁵³ Abdülkerim Suruş, "İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam", http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSorOush/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

sekülerizmin bir anlamı da ruhanilerin Allah’la kul arasındaki vasıta olmalarına karşı olmasıydı, Suruş burada bu anlamına atıf yapar.¹⁵⁴

Ona göre İslam’da, tarihsel olarak ruhanilik (ruhban sınıfı) kelimesi geçmemiştir. Kur’an, Allah katında üstün kişiyi takvası olan kişi olarak tanımlamaktadır, bir sınıfa ait olanlar olarak değil.¹⁵⁵ İslam’da ruhanilerin yerine getirmesi gereken herhangi bir uygulama ya da yasamız yoktur. Uygulamada belki böyle bir şey vardır, teoride yoktur. Suruş, bu duruma örnek olarak evlilik koşullarından bahsetti. Hıristiyanlıkta evlilik törenine ruhanilerin katılması zorunludur, ancak İslam’da böyle bir şart yoktur.¹⁵⁶ Ruhaniğin, hiçbir zaman dinin hakikatiyle bir ilişkisi yoktur. Mesela; Molla Sadra (Sadreddin Şirazi) *Mefatihü’l Gayb* kitabında, Muhammed İktbal eserlerinde bu konuya değinmiştir.¹⁵⁷

“Şii Ruhaneleri” her zaman iktidarda güvenli bir yere sahip olan ekonomik, sosyal ve siyasi bir sınıftır. Politikacılarla birlikte müstakim ve gayri müstakim bazı kitlelerin istismarında rolleri vardır. Bazen da ruhani sınıfı, iktidar için iktidar peşinde olan gruplarla bir çatışma ve meydan okuma halinde olmuşlardır.¹⁵⁸

“Şii Ruhaneleri” bir sistem içerisinde tarih boyunca aşağıda belirtilen çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir:

1. Halka ve Sünnilere karşı savaş açma,
2. Toplumun diğer kesimlerinin aleyhine fetva verme,
3. Dünyadaki egemen güçlere yakınlık,
4. Şii bölgelerde fıkhi, bazen kelami ve nadiren de tarih ve edebiyat üretme ve öğretme,

¹⁵⁴ Abdülkerim Suruş, “İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSOROUSH/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁵⁵ Abdülkerim Suruş, “İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSOROUSH/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁵⁶ Abdülkerim Suruş, “İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSOROUSH/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁵⁷ Abdülkerim Suruş, “İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSOROUSH/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁵⁸ Abdülkerim Suruş, “İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSOROUSH/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

5. Kerbela olayını halk arasında kültürleştirerek yaymak.¹⁵⁹

2.4. Köktendincilik

Dinsel kuralları temel alan, toplumsal yaşamı ve düzeni dinsel kurallara uydurmak isteyen, dinin toplum yaşamının her alanını denetlemesini savunan, din kurallarının toplum yaşamında egemen olması için aşırı ölçüde çaba harcayan, bu uğurda terör eylemlerine bile girişebilen, Tanrısal kurallar dışında hiçbir şeye yaşam hakkı tanımayan, çağdışı, katı dinsel bir akımdır.¹⁶⁰

Suruş'a göre İslami köktendincilik anlayışı, Peygamberin irtihalinden sonra Hariciler'in ortaya çıkması ile başlamıştır, tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Ayrıca günümüze kadar da devam etmektedir. Suruş, bu anlayışın nedenini faşizme meyilli olan kimselere bağlamaktadır.¹⁶¹

Ona göre Haricilerin çıktığı günden beri davranışları şiddet içermekteydi. Küçük bir mesele yüzünden rahatça insan öldürülebilirdi. Hariciler saf mümin topluluklarının peşindeydi. Eğer birileri birazcık onların kurallarına başkaldırarsa fiziksel işkenceye tabi tutarlardı.¹⁶²

Günümüz Şii radikalizm anlayışı aynı kaynaktan beslenmektedir, bunları engellemenin tek yolu ise iktidara gelmelerine izin vermemektir. Suruş, Ahmedinejad ve taraftarlarının faşist fikirlere sahip olduklarını söylemektedir.¹⁶³

2.5. Şehitlik

Allah yolunda canını feda eden bir Müslüman'a şehit denir. Şehitlik, İslam'da en büyük mertebedir. Şehitlerin Allah katında kıymetleri pek yücedir. Ahirette en büyük rütbenin peygamberlikten sonra şehitlik olduğu belirtilmiştir. Bunun içindir ki, şehitlerin bütün günah ve kusurları Allah tarafından af edilmektedir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Abdülkerim Suruş, "İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam", http://www.dr.soroush.com/Persian/On_DrSoroush/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁶⁰ <http://forexschool.iranbourseonline.net/2010/09/lesson19/>, erişim tarihi (15.07.2017).

¹⁶¹ Abdülkerim Suruş, "Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad", <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁶² Abdülkerim Suruş, "Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad", <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁶³ Abdülkerim Suruş, "Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad", <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁶⁴ <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=2101>, erişim tarihi (15.07.2017).

Suruş'un eleştirisi, şehitlik ve Kerbela Savaşının aşırı derecede vurgulanması üzerinedir. Ona göre İmam Hüseyin, imamlar serisinde kaide (kural) değildi, bilakis bir istisnaydı, fakat kaideye dönüştürülmüştür. Şiiler daha önce azınlıkta oldukları için, tarihin trajik yönlerini öne çıkarmazlardı. Bugün bunun üzerinden bir tarih oluşturmaya çalışıyoruz ki bu doğru değildir, biz, Şiilerin yeni neslini aramalıyız.¹⁶⁵

2.6. Modernite ve Endeksleri

Modernite; Avrupa'da yaklaşık olarak miladi 17. yüzyıl civarında ortaya çıkan, zamanla tüm dünyaya yayılan toplumsal değerler sistemine ve organizasyonuna verilen isimdir. Genel anlamda gelenek ile karşıtlık ve ondan kopuşun; bireysel, toplumsal ve politik yaşam alanlarının tamamındaki dönüşümü ya da değişimidir.¹⁶⁶

Suruş'a göre modernite, belirli bir şahsın veya bir topluluğun koordinasyonu sonucunda ortaya çıkmamıştır. Bilakis modernite tarihte gerçekleşmiş olan başarılı bir sonuçtur. Bazı toplumların modernliği kendiliğinden iken bazı toplumlar modernliği ithal etmeye çalışmaktadır.¹⁶⁷ Bu çaba toplumlara daha iyi bir hayat sunmamıştır. O, bazı ülkelerin modern dünya bina etme konusundaki çabalarını başarısız bularak ülke siyasetine bir tür acımasız bir dogmatizme yol açmış olduğu ihtimallerinin altını çizmiştir.¹⁶⁸

Suruş'a göre, miladi 8. yüzyılda Müslümanların zayıflamaya başlamalarının işaretlerini, Doğuda Hâfız-ı Şirazi ve Batıda İbn-i Haldun görmüştür. Hâfız-ı Şirazi o zamanlarda sadece dini bilgilerle ilgilenmiyor tarihin yeni bir yola girdiğini de gözlemleyebilecek ilgiye sahipti. Aynı zamanda, İbn-i Haldun, miladi 8. yüzyılda İslam medeniyetinin zayıflamasını, Batının miladi 14. yüzyıldaki aydınlanmasını da çok önceden tahmin ederek medeniyetlerin zayıflamasıyla ilgili görüşler beyan etmiştir. Suruş'a göre, miladi 8. yüzyılda İbn-i Haldun'un bu görüşleri ve hatta kendisi bile unutuluyor daha sonraları Batılılar tarafından Müslümanlara tekrar

¹⁶⁵ Abdülkerim Suruş, "İnkılab İslami İnkılab Be Teori Bod", <http://www.drSORoush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁶⁶ <http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/>, erişim tarihi (15.07.2017).

¹⁶⁷ Abdülkerim Suruş, "Şaheseha-i Modernite", http://www.drSORoush.com/Persian/On_DrSORous, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁶⁸ Abdülkerim Suruş, "Şaheseha-i Modernite", http://www.drSORoush.com/Persian/On_DrSORous, erişim tarihi (25.05.2017).

tanıtılıyordu. Örneğin; Taha Hüseyin ilk defa miladi 20. yüzyılda Fransa’da kaleme aldığı doktora tezinde İbn-i Haldun’u Müslümanlara yeniden tanıttı.¹⁶⁹

Suruş’a göre modernite, her yerde farklı şekilde oluşmaktadır. Modernitenin farklı biçimleri vardır, son ve üstün bir örneği de yoktur. Suruş, moderniteyle ilgili üç göstergeye işaret etmektedir ve eğer onları modernlikten alırsak geleneksele dönüşür. Birincisi elektriğin icadı; elektrik sadece karanlık geceleri aydınlatmamış, belki günümüzdeki teknoloji dünyasını da aydınlatmıştır ve günümüzdeki dünyayı elektriksiz düşünemeyiz. Ayrıca matbaa endüstrisi de elektriğin var oluşundan meydana gelmiştir.¹⁷⁰ Modern dünyanın ikinci göstergesi ise; hak kavramının siyaset ve ahlak alanlarında geçerlilik kazanmasıdır. Bu kavram geleneksel dünyada yoktu. Hak ve hukukun peşinde olan insanların doğuşu, beşer tarihinin en önemli olaylarından, özgürlüğü ve eşitliği isteme, insan hakları vb. önemli kavramlar bu insanların çabalarıyla kavramsallaşmıştır.¹⁷¹

Modern dünyanın üçüncü göstergesi, daha çok bilimsel çalışmalara dayalı olmasıdır, bunun etkisi günümüzdeki dünyada çok önemlidir.¹⁷² Yeni dünya düzeninde matematik, tecrübeye dayalı bilimin yardımındadır ve Allah da büyük matematikçi olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel çalışmalar, matematik ve geometrinin tanıtılmasıyla beraber gelişti. Gözle görünen felsefi çalışmalar bu bilimsel çalışmalar sayesinde ortaya çıktı. Suruş’a göre, İranlı filozoflarının geçmiş iki asırda bilimsel çalışmalardan haberleri yoktu. Bu yüzden de bilimsel çalışmalara değer verilmemiştir. Fakat Molla Sadra’dan (Sadreddin Şirazi) sonra İranlı filozoflar felsefe ve bilimsel çalışmaların ilişkilerini anlamaya yönelmişlerdir.¹⁷³

Sonuç olarak Suruş, insan haklarıyla ilgili şöyle demiştir: “Büyük İslâm düşünürlerinin eserleri arasında, özellikle İran düşünürlerinde, hak ve hukuk kavramları hakkında modern anlamda bir vurgu yoktur. Çünkü bu mesele geleneksel

¹⁶⁹ Abdülkerim Suruş, “Şaheseha-i Modernite”, http://www.dr.soroush.com/Persian/On_DrSorous, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁷⁰ Masut Beh-nut, “Nakami Tarihi Muslumanha”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁷¹ Masut Beh-nut, “Nakami Tarihi Muslumanha”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁷² Masut Beh-nut, “Nakami Tarihi Muslumanha”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁷³ Masut Beh-nut, “Nakami Tarihi Muslumanha”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

inanişına bağılı insanlar meselesi değıildi. “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”¹⁷⁴ modern insanların çabasıyla oluşmuştur.”¹⁷⁵

2.1. Din

Dil âlimleri, din kelimesinin Arapça deyn kökünden masdar veya isim olduğunu kabul ederler. Cevheri dinin “âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat” şeklinde başlıca üç anlamını verir ve terim olarak dinin bu son anlamdan geldiğini belirtir. Râğıb el-isfahânî sadece itaat ve ceza anlamlarını kaydetmiştir. İbn Manzûr bunlara hesap ve İslam’ı da eklemiş, ayrıca deynin masdar, dinin isim olduğu yolundaki bir görüşü aktarmıştır. Mütercim Âsım Efendi ise dinin otuzu aşkın anlamından söz etmiştir. Bunlardan dinin terim anlamını yakından ilgilendirenler şunlardır: Ceza ve karşılık, İslam, örf ve âdet, zül ve inkıyad, hesap, hâkimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat, itaat. Arapça dışındaki Sâmî diller yanında Farsça ve Sanskritçe gibi diğer bazı dillerde de din kelimesini andıran lafızlar vardır. İbrânî dilinde din hüküm, daino ise Arapça’daki deyyân gibi hüküm sahibi anlamına gelir. Pehlevi dilinde daenâ terim olarak din manasındadır.¹⁷⁶

İslam dini ise Allah’ın son peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla bütün insanlara gönderdiği en son dindir. İslam’ın gelmesiyle, diğer dinlerin hükmü sona ermiştir. İslam dinini kabul eden kimseye Müslüman denir. İslam’ın en son bir din olduğu, Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde belirtilir: “Bugün sizin dininizi sizin için kemale erdirdim. Sizin üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam’ı seçtim.”¹⁷⁷

Suruş’un dinle ilgili görüşü, 1979 İslam Devriminden önceki döneme kadar uzanmaktadır ve özellikle de Ali Şeriatî’nin ideolojik bir İslam anlayışına karşı doğmuştur. “Din, ayakları yere basmayan bir ideolojiden daha üstündür.” İdeolojinin insanları bir çatı altında yaşamaları için herhangi bir fikre sahip olmadığı ve başta gençler olmak üzere halkın her geçen gün dine olan ilgisini kaybettiği konusunda Ali Bazergan’la hemfikirdir. Çünkü ideoloji tıpkı bir silah gibi savaş süresince işe yarar.

¹⁷⁴ Masut Beh-nut, “Nakami Tarihi Muslumanha”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁷⁵ Suruş’un din ve modernite arasındaki ilişki hakkında yaptığı röportajı ek üçtedir.

¹⁷⁶ Günay Tümer, “Genel Olarak Din”, D.İ.A, c. 9, TDV Yayınları, 1994, s. 312.

¹⁷⁷ Maide; 5/3.

İstikrar sağlandıktan sonra bu düşünceyi muhafaza etmek için her zaman bir düşmana ihtiyaç duyar.¹⁷⁸

Suruş, yalnızca demokrasi değil hiçbir modern terimin Kur'an'dan ya da başka bir dinden elde edilemeyeceğini savunur. Ancak, Müslümanlar modernle yüzleşme sürecinin ilk dönemlerinde böyle bir hataya düşmüşlerdir. Bu durum, ekonomi, yönetim, ticaret ve yargı gibi hayatın her alanıyla ilgili meseleleri dinde arama (maksimum beklenti) şeklindeki yanlış tutumdan kaynaklanmaktadır. Oysa şeriat bize en asgari düzeyde lazım olanı (minimum beklentileri) vermektedir. Bunun ortası yoktur. Bu minimum çizgiyi aşan her şey maksimum düzeydeki beklentiye girer. Minimum düzeyden çıkarılması gereken sonuç dinin bize ne sunduğunu iyi kavrayıp, onu bizi kendi halimizde bıraktığı konularda fazla bir beklentiye girmemektir.¹⁷⁹

Öyleyse dinin kâmil oluşundan ne anlamamız gerekir? Suruş, öncelikle dinin kâmil oluşuyla cami oluşunu birbirinden ayırmak gerektiği kanaatindedir. “Bugün dininizi kemâle erdirdim.”¹⁸⁰ Ayetinden pek çok kişi her şeyi içine alan, “yaş kuru eksik bırakmayan”¹⁸¹ bir din anlamaktadır. Oysa din, istediğiniz her şeyi içinde bulabileceğiniz bir şey değildir. Burada kâmil oluşla kastedilen şey, hedef ve fonksiyonunu tamamlamak olarak anlaşılmalıdır.¹⁸²

Oysa Suruş'a göre dine atfedilen asıl eksiklik İslam'ın fıkhi yönünü çok fazla vurgulayıp, irfani ve ahlaki yönünü geri plana itmektir. Fıkıh İslam'ı olarak tanımladığı bu yaklaşım, dini bilgi alanını tartışmasız kabul edip kutsadığı için aslında beşeri niteliğe sahip kuralların da, kesin olarak iman edilmesi gereken şeyler olarak sunulmasına yola açmaktadır. Çünkü fakihler aslını bilemeyeceğimiz gerekçesiyle kuralların hikmetini sorgulamadan kabul etmişler ve bizleri onları uygulamakla mükellef tutmuşlardır. Elbette ki hiç düşünmenin olmadığını söylemek haksızlık olur; ama şer'i kuralın arkasındaki sebebi sorgulamaktan ziyade

¹⁷⁸ Asiye Tıǧlı, “Minimum Din Maksimum Demokrasi”, alternatif politika, cilt 17, sayı 3, 2015, s. 383.

¹⁷⁹ Tıǧlı, a.g.m. s. 384.

¹⁸⁰ Maide; 5/3.

¹⁸¹ Enam; 6/ 59.

¹⁸² Tıǧlı, a.g.m, s. 384.

uygulamaya önem verilmiştir. Oysa günümüzde uygulanıp uygulanmaması gerektiğine karar vermek ancak arkasındaki hikmeti kavramakla mümkündür.¹⁸³

2.2. Siyasi Mehdilik¹⁸⁴ (Mehduv-yet Siyasi)

Şiilerin inançlarına göre mehdilik, 12. İmamları olan Hz. Mehdi'nin bir kurtarıcı olarak ahir zamanda ortaya çıkmasına denilmektedir ve beşeri karanlıktan aydınlığa ve kurtuluşa erdiredir.¹⁸⁵ Başka bir ifadeye göre, Mehdi bizdendir. Allah bu dini nasıl bizimle paylaşmışsa, onunla da sona erdirecektir ve onlar bizimle nasıl şirkten kurtulmuşlarsa, onunla da fitneden kurtulacaklardır. İnsanlar 1400 senesinde Mehdi'nin yanında toplanacaklardır.¹⁸⁶

Mehdi öncesi yaşanacak karanlık ve buhranlılık, açlık, kıtlık, savaş ve sürgünlerin yoğun olarak yaşandığı dönem, yerini Mehdi devrinde kuzularla kurtların, avcılarla avların birlikte huzur içinde yaşadığı, savaş, sürgün, adaletsizlik gibi insani sorunların, deprem, sel, tayfun, kuraklık kıtlık gibi doğal afetlerin asla yaşanmayacağı olağanüstü bir devre bırakacaktır. Bolluk o kadar artacaktır ki hazinelerin kapısı arkasına kadar açık olacak, ancak herkes mal ve mülk açısından o kadar doymuş olacaktır ki kimse dönüp bakmayacaktır.¹⁸⁷ Kaim, Hüccet, Bakıyyetullah, İmam-ı Zaman, Sahibul Emr, İmam-ı Asr, Şiilerin 12. İmamlarına verilen isimlerdir.¹⁸⁸ Siyasi mehdiliğe göre mehdilik bir siyasi görüş ya da gelecekte planlanan siyaset ve tarihle ilgili özel bir görüştür. Şiilerin 12. İmamı olan İmam Mehdi'nin bir siyasi lider olmasıdır.

Suruş, siyaset ve mehdilik ilişkisini araştıran nadir düşünürlerden birisidir, mehdilikten yeni bir tasvir dünyaya sunmuştur. Suruş bir siyasi sekülerizmin savunucusu olarak siyasi mehdilikte, din ve siyasetin birleşmesi konusunda tamamen

¹⁸³ Tıgılı, a.g.m, s. 384

¹⁸⁴ Siyasi mehdiliğe göre mehdilik bir siyasi görüş ya da gelecekte planlanan siyaset ve tarihle ilgili özel bir görüştür. Şiilerin 12. İmamı olan İmam Mehdi'nin bir siyasi lider olmasıdır ve bütün insanlar onun gelecekteki yönetimini kabullanmalılar.

¹⁸⁵ Minem Bademci, "Mehdu-yet ve Demokrasi", <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁸⁶ <http://www.alamto.com/names/boys/%D9%85%D9%87%D8%AF%D9%8A>, erişim tarihi (10.07.2017).

¹⁸⁷ <http://www.alamto.com/names/boys/%D9%85%D9%87%D8%AF%D9%8A>, erişim tarihi (10.07.2017).

¹⁸⁸ Minem Bademci, "Mehdu-yet ve Demokrasi", <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

muhaliftir. Ona göre siyasi mehdilik tarih boyunca en az dört şekilde kendini siyasette göstermiştir ve şöyledir.¹⁸⁹

2.2.1. *Velayet-i Fakhiye-yi Mutlak Teorisi*¹⁹⁰ (*Nazari-ye Velayet-i Mutlak-ay Fakihe*)

Bu teori, demokrasiyle uyumlu olmadığı için siyasi mehdiliğin önemli kanatlarından sayılmaktadır. Siyasi mehdilikte “velayet-i fakhiye-yi mutlak” teorisine göre, fakhiye liderini Muhammed Bin Hasan’ın¹⁹¹ vekili olarak farz ederler ve gizli imamlara¹⁹² verilen ayrıcalık ve yetkilerin tümünü fakih liderine verirler.¹⁹³

Suruş, siyasi mehdilikle velayet-i fakhiye arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: “Humeyni, hükümeti fıkıhçıların hakkı olarak bilmektedir ve gizli imam adına onun bütün ayrıcalıklarını ve yetkisini siyasi mehdilik vasıtasıyla yetkisinin altına almıştır. Bu mehdiyet, üzerinde bina edilen politikasının açık ve saf bir açıklamasıydı.¹⁹⁴

2.2.2. *İmam-ı Zaman*¹⁹⁵ *Adına Safevi Krallarının Saltanat Teorisi* (*Nazari-ye Saltanat Be Niyabet Ez İmam-ı Zaman Padşahân Safavi*)

Bu teori Safeviler’in siyasi bir düşüncesi idi ve açıkça demokrasiyle çatışmaktaydı. Suruş’a göre, eğer siyasi mehdiliğin öncülerini geçmiş tarihlerde araştırırsak, Safeviler dönemi karşımıza çıkmaktadır. Şah İsmail’in, mehdiyle görüştüğünün hikâyelerini yazmışlardı, şu şekilde de söylentileri vardı: Şah İsmail

¹⁸⁹ Minem Bademci, “Mehdu-yet ve Demokrasi”, <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁹⁰ Velayet-i Fakhiye-yi Mutlak Teorisi: Bu teoriye göre bütün yetkileri fakihe verilmelidir.

¹⁹¹ Hüccet Bin Hasan: Diğer lakabıyla İmam Mehdi’dir.

¹⁹² Şiilerin 12. İmam Mehdi’nin gizlendiği ve ileride belirsiz bir zamanda geri döneceğine inanılmaktadır.

¹⁹³ Minem Bademci, “Mehdu-yet ve Demokrasi”, <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁹⁴ Minem Bademci, “Mehdu-yet ve Demokrasi”, <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁹⁵ İmam-ı Zaman: Ehl-i Beyt soyundan gelen İslam devletini 656-661 yılları arasında dördüncü İslam halifesi ve İslam peygamberi Muhammed’in amcasının oğlu Ali el-Mürtezâ’nın torunlarından On Birinci imam Hasan el-Askeri’nin oğludur. Son İmam olup, İmamet (İsnâ’aşerîyye itikadına) göre halen sağ olup “gayba” hâlidir, yani saklanmaktadır. <http://namnak.com/%D8%B8%D9%87%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%8>, erişim tarihi (26.05.2017).

taç, kılıç, hançer ve kemerini mehdiden aldığını söylerdi. Safevi krallarını saltanatın asıl kişileri olarak görürdü.¹⁹⁶

2.2.3. *İmam-ı Zaman'ın Siyasi Hareketsizlik Teorisi (Nazari-ye Bi Emeli Siyasi Hücctiye)*

Suruş'un diğer bir tür siyasi mehdilikle ilgili olarak görüşü, Hücctiye'nin siyasi hareketsizlik teorisidir. Bu teori İmam-ı Zaman'ın zuhurundan önceki hükümetleri gaspçı saymaktadır. Bu teori tarih boyunca Şiilerin fıkıhçıları tarafından savunulmuştur. Humeyni devriminden önce de bu teori Hücctiye Cemiyeti¹⁹⁷ tarafından tebliğ edilmiştir.¹⁹⁸

Suruş'a göre bu teoriye inanan kişiler siyasette pasif ve içine kapanık insanlardır. Kendi çıkarlarından dolayı her türlü rejimlerle bir araya gelirler. Ayrıca hükümeti, sadece İmam-ı Zaman'ın özel bir hakkı olarak bilmektedirler. Demokrasiye tam zıttır, çünkü demokraside seçme ve seçilme hakkı halkındır.¹⁹⁹

2.2.4. *Ali Şeriatî'nin Eleştirel Yaklaşımı "İtiraz Okul (mezhebin) Beklemesi"*²⁰⁰

Ali Şeriatî'nin "İtiraz Okul (mezhebin) Beklemesi" makalesinde siyasi mehdilik, ütöpik bir inanç şeklinde zahir olmaktadır ve şöyle açıklık getirmektedir: "Beklemek: Ezilen ve istismar altında kalanlara bir iman gücü, tarihsel bir sevinç ve umut kaynağıdır." demiştir. Şuruş'a göre Şeriatî'nin bu görüşüyle amacı genç nesilleri o zamanki rejime karşı silahlandırmaktı ve demokrasiyle alakası yoktu.²⁰¹

¹⁹⁶ Minem Bademci, "Mehdu-yet ve Demokrasi", <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁹⁷ Hücctiye Cemiyeti: Rıza Şah'ın teşvikiyle 1953 yılında Şeyh Mahmud Halebi tarafından kurulmuş ve başlarda Şah'ın siyasi gündemini takip etmişti. Ancak Musaddık krizinden sonra diğer siyasi partiler ve hareketler gibi Hücctiye de Şah'ın kırılğan monarşisine tehdit olarak görülmüştü.<http://www.matbuat.com.tr/>, erişim tarihi (26.05.2017).

¹⁹⁸ Minem Bademci, "Mehdu-yet ve Demokrasi", <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

¹⁹⁹ Minem Bademci, "Mehdu-yet ve Demokrasi", <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰⁰ İtiraz okul (mezhebin) beklemesi: Ali Şeriatî'nin *Hüseynin Âdem'in varisi* kitabının makalesinde yayınlanan görüşünün adıdır. Bu görüşe göre bekleme, mevcut duruma bir itirazdır, eğer biri beklemekteyse bunun anlamı mevcut durumdan razı olmaması ve durumun daha çok iyileşmesi için çabalamaktır. <https://www.d8a7d986d8aa.com/>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰¹ Minem Bademci, "Mehdu-yet ve Demokrasi", <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> ,erişim tarihi (25.05.2017).

2.3. İslam Devrimi

İslam Devrimi; 1979 yılında İran'ın Muhammed Rıza Pehlevi liderliğindeki bir monarşiden, Humeyni yönetiminde İslam hukuku ve Şii mezhebi görüşlerini esas alan İslam Cumhuriyeti kurulmasına dönüşen popüler hareketin adıdır.

Suruş'a göre, İslam Devrimi teorisiz bir devrimdi. Bu devrim aracılığıyla "kraliyet diktatörlüğü" yerine "dini diktatörlüğü" getirmiştir. İran'ın İslam devrimi sürecinde sadece İslam sloganı atılmaktaydı. Bu sloganın anlamı da belirsizdi. Çünkü İslam'da günümüzdeki dünya problemlerini çözüme kavuşturulabileceği ayrıca bir toplumu yönetebileceği gibi ne açıkça bir ekonomiden bahsedilmiştir ve ne de İslam hukuku yeterli derecede büyüme göstermiştir.²⁰²

Suruş, İran'ın Devrimini Fransız ve Rusya Devrimiyle kıyas ederek şöyle demektedir: "Rusya Devrimindeki temel fikir, sınıfsız bir toplum oluşturmak ve sonuçta sosyalizm ve komünizmdi. Fransız Devrimi yüzyıllar önce filozofların özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramları üzerinde çalıştığı fikirlerinin bir sonucuydu. İran Devrimi ise teorisiz ve plansız bir devrimdi."²⁰³

2.4. İran Üniversitesi

Üniversite: Yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırmalar ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri birim ve bölümlerden oluşan, bilimsel özerkliği ve kamu tüzelkişiliği bulunan öğretim kurumudur. Suruş'un üniversite hakkındaki görüşü şöyledir: "Biz hâlâ üniversite kavramına, doğru bir anlam veremedik. Üniversiteler bir taraftan sanayi ve ilerlemeyi gerçekleştirirken, diğer taraftan da özgürlük anlayışının da ilerlemesi gerçekleştirmelidir. Fakat bu ihmal edilmiştir ve arka planda bırakılmıştır."²⁰⁴

Haşimi Rafsancani ve diğerleri yönetime gelince bazı öğretmenleri yeterince dindar olmadıkları ve benzeri diğer öğretim üyeleri ve bilimsel kuruluşlar buna hiçbir

²⁰²Abdülkerim Suruş, "İnkılab İslami İnkılab Be Teori Bod", <http://www.dr.soroush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰³Abdülkerim Suruş, "İnkılab İslami İnkılab Be Teori Bod", <http://www.dr.soroush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰⁴Abdülkerim Suruş, "Yak Bar İnkılab Ferhangi Kafi Bud", <http://www.dr.soroush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

tepki göstermemişlerdir. ²⁰⁵ Suruş, Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı zamanında bir mektup aracılığıyla onu uyardı. Üniversitelerin ciddi bir baskı altında olduklarını dile getirdi ve şöyle dedi: “Böyle olursa İran üniversitelerinden büyük düşünürlerin çıkmasını beklememeliyiz.”²⁰⁶ Suruş'a göre üniversiteler, özgürlüğün ve çağdaşlığın merkezleri olmak durumundadırlar.²⁰⁷

2.5. Din Aydınları

Din aydını: Dini iyi bir seviyede bilen ve anlayan, din üzerinden menfaat sağlamayan, dini siyasetten ayırandır. Suruş bir din aydını olarak İran devriminden sonra hep dini aydınlanmayı çalışmıştır. Ona göre örfi ve dini aydınlanmanın asıl görevi gelenek ve modernite arasındaki bağı ortaya koymaktır.²⁰⁸

Suruş'a göre din aydınları, dini makyavelistlere²⁰⁹ karşı çıkararak yabancı düşüncelerden faydalanmayı mubah ve caiz kıldılar. Suruş, 24 Haziranda 2014 yılında Kaliforniya eyaletindeki öğrenci topluluklarına şöyle demiştir: “Dini makyavelistler bir toplumda başkalarından faydalanmayı haram saymışlardır. Fakat din bilginleri bu yolu açmışlar ve dindar kalarak Batı düşüncelerinden de yararlanılabileceğini söylediler. Din aydınları bir dini toplumunda ahlakın fıkhıtan daha önemli olduğunu, fikhın da dinin bir şubesi olduğunu ama en önemli şubelerinden olmadığını söylediler. Dini bir toplumda her şeyden önce ahlakın lazım olduğunu, fikhın sonradan öğretilbileceğini ama ahlakın,²¹⁰ derin bir kültürel çabayla öğretilbileceğini söylemek mümkündür.”²¹¹

2.6. Ali Şeriatı

Suruş'a göre Ali Şeriatı birinci derecede dert sahibi biriydi ve bu herkese nasip olmayan bir bağıştır. Toplumumuzda aydınlık ve âlimlik taslayan birçok kişi

²⁰⁵ Abdülkerim Suruş, “Yak Bar İnkılap Ferhangi Kafi Bud”, <http://www.drсорoush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰⁶ Abdülkerim Suruş, “Yak Bar İnkılap Ferhangi Kafi Bud”, <http://www.drсорoush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰⁷ Abdülkerim Suruş, “Yak Bar İnkılap Ferhangi Kafi Bud”, <http://www.drсорoush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰⁸ Abdülkerim Suruş, “Karname Ha-i Roşen Fikrân Dindar ‘Suhan Ran-i Abdülkerim Suruş Der Daniş Gah Los Angeles’”, <http://www.bbc.com/persi>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁰⁹ Dinimiz var olduğu takdirde her şeyimiz var anlayışı

²¹⁰ Abdülkerim Suruş, “Karname Ha-i Roşen Fikrân Dindar ‘Suhan Ran-i Abdülkerim Suruş Der Daniş Gah Los Angeles’”, <http://www.bbc.com/persi>, erişim tarihi (25.05.2017).

²¹¹ Suruş'un “din aydınları” hakkında yaptığı röportajı ek dördtedir.

ortaya çıkmıştır (ve şimdi de mevcuttur). Toplum bilimci olduklarını iddia edenler olmuştur ve hâlâ da bu iddialarını sürdürenler vardır ama onlarda olmayan ve göze çarpmayan şey dert sahibi olmaktır. Bunlar hayatın önemsiz teferruatında boğuldular, dar bir çerçeveye sıkıştılar ve aczlerine yenildiler. Toplumun büyük sıkıntı ve ihtiyaçlarından habersiz olup küçük problemleri çözmekle ömür geçirmek sadece sıradan kişilerin değil, kimi zaman çok büyük şahsiyetlerin de müptela oldukları bir hastalıktır. Oysa dert ehli olmanın şartı, bu gelip geçici işlerden el etek çekmektir.²¹²

Eserlerinin gösterdiği kadarıyla Ali Şeriatî, anlama hususunda gözü pek bir yiğitti. Önüne çıkan engel, örtü ve kaygıları yiğitçe parçalıyor ve bilgisizliğin kendisinde rahatça kol gezmesine izin vermiyor, derde aşına olmamanın derde aşına olmanın yerini doldurmasına izin vermiyordu. Filan şeyi bilmenin, başına ne işler açacağı hususunda hiçbir korkuya sahip değildi.²¹³

Ali Şeriatî zekâ bakımından Allah'ın bağışından nasibini bolca almış biriydi. Bu bakımdan başkalarından oldukça farklıydı. Dertdaşlık bakımından da öyle. Ama bugün bizim için asıl değerli ve önemli yanları; birincisi yiğitliği, ikincisi de derdi dile getirmekteki hüneriydi.²¹⁴

Suruş, Londra'daki Westminster Üniversitesi'ndeki toplantısında, Ali Şeriatî hakkında şöyle demiştir: “Şeriatî, günden güne tarihsel olmaktadır.” Bunun anlamı, eserleri daha fazla geliştirilebilir ve bu gelişmeyle birlikte daha iyi tanınabilir, demektir.²¹⁵

Suruş'a göre, Şeriatî öyle bir kişiydi ki; bu dünyadan gözlerini kapatmadan önce bir sürü kişinin gözlerinin açılmasına sebep olan, her konuda değişik fikirler veren ve insanlığı hor ve hakir olmaktan kurtarmaya çalışan birisiydi.²¹⁶ Ona göre

²¹²Abdülkerim Suruş, *Dini Düşüncenin Yeniden Kurulması ve Dr. Ali Şeriatî*, çev. Sabah Kara, Kıyam Yayıncılık, Ankara, 1989, ss, 16-20.

²¹³ Abdülkerim Suruş, *Dini Düşüncenin Yeniden Kurulması ve Dr. Ali Şeriatî*, a.g.e, s. 19.

²¹⁴ a.g.e, s. 19.

²¹⁵ Abdülkerim Suruş, “İslam Niyazi Be Senf Ruhani Nedared”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

²¹⁶ Abdülkerim Suruş, “İslam Niyazi Be Senf Ruhani Nedared”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

Ali Şeraiti'nin işi, soru sormanın düzeyini değiştirmek ve gençleri önemsiz ve tekrar edilen sorulardan kurtarmaktır.²¹⁷

2.7. Suruş'a İtirazlar

Suruş'u bazı Şii âlimler ve yetkililer şu konulardaki görüşlerini eleştirmiştir:

1. Vahiy ve Kur'an'la ilgili Görüşünün Eleştirisi: Cafer Subhani²¹⁸ "Renkli ve Çekici Bir Edebiyatla Cahiliye Düşüncelerinin Günümüzdeki Yansımaları" başlıklı yazısında Suruş'un Kur'an ve vahiy ile ilgili görüşüne karşı tepki vermiştir ve şu soruyla sözüne devam etmiştir: "Suruş, nurani yüzü ve şirin ifadesiyle öğretmenlerinin en üstünü ve bilgililerindendi. Camilerde etkili ve çekici hutbeler verirdi. Ne oldu da bütün bunlardan uzaklaştı? Suruş'un görüşleri, gençlerin imanının zayıflamasına neden olmaktadır ve Suruş'un tekrar İslam ümmetinin kucağına gelmesini umarım."²¹⁹ demiştir. Abdülkerim Suruş Subhani'ye bir mektup aracılığıyla şöyle cevap verdi: "İran gençlerinin imanlarını zayıflatan benim görüşlerim değil, bilakis bazı ruhani kılıf içindeki şeytanların onlara karşı bilgisizce davranışlarıdır." demiştir.²²⁰

Nasır Makarem Şirazi'ye²²¹ "Vahiyde Peygamberin Rolü" konusunda Kum Medresesine ait araştırma merkezi tarafından bir soru soruldu. O da görüşlerini şöyle açıkladı: Suruş'un Kur'an ve vahiy ile ilgili görüşleri kutsal İslami metinlerle, özellikle de Kur'an'la hiçbir uyumluluğu yoktur. Belki Kur'an-ı Kerim'in kutsallığını baltalıyor, ayrıca Kur'an'a ve Peygambere karşı büyük bir iftira ve saygısızlık yapıyor. Nasır Makarem Şirazi, Suruş'un düşüncesinin kaynağını şu iki şeye dayandırmaktadır:

1. Aşırı Mistik Düşüncelere Yönelişi: Mesela Peygamberin varlığını Allah'ın kapsadığını vs. gibi anlaması,

²¹⁷ Suruş'un "Ali Şeriatî" hakkında verdiği röportajı ek ikidedir.

²¹⁸ Cafer Subhani: (d.1929), Şii mütekellim, müfessir, fıkıhçı, Kum havzasının hocalarından ayrıca Şii taklit mercilerindir. <http://www.tohid.ir/8>, erişim tarihi (23.05.2017).

²¹⁹ Cafer Subhani, "Vakuniş Ayetullah Cafer Subhani Be Ezhârât Abdülkerim Der Bari Kur'an", <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8612070740>, erişim tarihi (23.05.2017).

²²⁰ Abdülkerim Suruş, "Tuti ve Zenbur (Pasuh Be Sohanan Cafer Subhani)" <http://www.dr.soroush.com/Persian/By>, erişim tarihi (23.05.2017).

²²¹ Nasır Makarem Şirazi: (d.1926), Şii din aydını ve Şii taklit mercilerindedir. <http://www.yjc.ir/fa/news/4644531/%D9%8>, erişim tarihi (16.07.2017).

2. Bazı Kur'an Ayetlerini Tefsir Edememesi: Mesela yedi gök ve şeytanlarla ilgili ayetleri tefsir edememesi.

Nasır Makarem'e göre onlarca ayet, Kur'an'ın Allah'ın kitabı olduğuna işaret etmektedir. Mesela: Kur'an-ı Kerim'in Kadir gecesinde indirildiği,²²² Kur'an'ın insanların hidayeti için indirildiği,²²³ "Allah'tan sana gönderilen Kur'an Kerim'i tebliğ et."²²⁴ demesiyle ilgili vs. ayetlerde acaba Peygamber (s.a.v.) kendi kendine mi anlatarak emir vermektedir? Nasır Makarem'e göre Kur'an'da 300 defa Peygambere (s.a.v) hitap olarak (kul) (söyle) ifadesi geçmektedir. Acaba Peygamber kendi kendine mi (söyle) diyor? Bu ifadelerin yerine "bunların hepsi Allah'ın kelamı ve buyruğudur" dersek daha uygun olmayacak mıdır? Ayrıca vahyin defalarca ertelenmesi ve Peygamberin vahiy beklemesi konusunda acaba Peygamber kendini mi bekledi? Nasır Makarem'e göre, Kur'an Kerim'in belagati Peygamberin durumlarına göre değişiklik arz etmekteydi. Bu durumları Suruş şairlerin şiir söylemesi durumuna benzetmesi, acaba bu tür sözler Kur'an'ın kutsallığını ve Allah'ın kelamı olduğunu zedelemiyor mu? Nasır Makarem şöyle demiştir: "Abdülkerim Suruş bir an önce bu dediklerinden tövbe etmeli."²²⁵

Hüseyin Nuri Hamedai'nin²²⁶ eleştirisi başka eleştirenlerden farklı olarak şöyle olmuştur. "Eğer Suruş'un vahiy ve Kur'an görüşleri kasıtlıysa o zaman dinden çıkmıştır ve herkes bir Müslüman olarak üzerine düşeni ona karşı yapmalıdır" diyerek onu hem tekfir ve hem de tehdit etmiştir." Suruş da ona cevap olarak şöyle demiştir: "Bana karşı böyle bir hükmün yetkisini sana kim verdi? Yoksa Kum'da elleri kana bulaşan fakih liderinden mi aldın? Neden İslam'ı lekeleyerek şiddeti meşrulaştırıyorsun?" Suruş, cevabının sonunda Kur'an'la ilgili görüşünü tekrar açıklamaktadır: "Vahiy Peygamberin içinden veya bir melek vasıtasıyla yani

²²² Kadir, 97/1.

²²³ İbrahim, 14/ 1.

²²⁴ Maide, 5/67.

²²⁵ Nasır Makarem, Şirazi "Pasuh Ayetullah Makarem Şirazi Be Suruş", <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8701240237>, erişim tarihi (23.05.2017).

²²⁶ Hüseyin Nuri Hamedai: (d.1925), 1979 İran Devriminden önceki politikacılarındandır. Ayrıca Şii din taklit mercilerindedir. <https://%D8%AD%D8%B>, erişim tarihi 25.05.2017).

dışarıdan alınmışsa da, Allah zaten Peygamberin içinde ve dışında eşit bir ölçüde hazır ve nazırdır”²²⁷

Yönetmen ve senaryo yazarı olan Mecid Mecidi²²⁸ Abdülkerim Suruş’u yazdığı makalesinde şöyle eleştirmiştir: “Dünyevi aydınların Peygambere olan sapık anlayışları karşısında bizim sessiz kalmamız caiz değildir. Bazıları İslam Peygamberine karşı delice davranarak Peygamberin karikatürünü yaparak hakaret ederler. Geniş bir Müslüman toplulukların tepkisiyle karşı karşıya kalmaktadır, fakat bugün Allah’a ve onun Peygamberine tiksindirici sözler ve nispetler edenlere karşı neden bir iki kişiden fazla kimse tepki vermiyor? Allah’ın Peygamberine yıllar sonra aynı cahiliye dönemi gibi şair yerine koyanlara ve Peygambere indirilen Kur’an-ı şiiresel duygulardan meydana geldiğini ve Peygamberin bir beşer olarak yanılığa düşebileceğini iddia edenlere karşı neden susunuz, nerededir o geniş insan toplulukları?”²²⁹

Bu bağlamda Hurem Şahi²³⁰ isimli İranlı müfessir de Abdülkerim Suruş’un Kur’an’la ilgili görüşüne karşı çıkararak itirazını şöyle açıklamıştır: “Suruş’un bu tür görüşleri açıkça Kur’an ve Allah’a karşı bir görüştür. Suruş’a benzeyen diğer modernistler de bazı belirli kesimler tarafından dini slahçı ve reformcuları olarak desteklenmiştir. Fakat Suruş bazı dini havzalarda meydana gelen şüphe ve hurafeleri kaldırma yerine İslam’ın temel ilke ve hususlarına karşı dilsel, psikolojik ve sosyolojik edebiyat eleştirisi adı altında tamamen yok saymaktadır. Modernistlerin ne ilmi ve ne de imanı var.”²³¹

26 Mayıs 2016 tarihinde BBC’de yayınlanan “Kur’an Peygamberin Rüyası mıdır?” Programına Suruş ve Abdül Ali Bazargan²³² katılmışlardı. Abdül Ali

²²⁷ Abdülkerim Suruş, “ Sust Raftarı İmani Natice-i Reftar Ruhaniyun Ast”, <https://www.balatarin.com/permlink/2008/5/11/130185>, erişim tarihi (25.05.2017).

²²⁸ Mecid Mecidi: (d.1959), İran film yönetmeni, senarist ve oyuncudur. <https://www.d985.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

²²⁹ Mecid Mecidi, “Sukut Der Baraber Cefa-i Endişe Verzan Dunya Talep Be Peygamber Mihrebani Cayiz Nist”, <http://www.mehrnews.com/news/649941>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³⁰ Hurem Şahi: (d.1945), Araştırmacı, gazeteci, komedyen, şair, sözlük bilimcisi ve İran üniversitesinden öğretimdir. <https://www.llk.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³¹ Hurem Şahi, “Nazariyat Suruş ve Mavaz-i Hurem Şahi”, <http://www.khabaronline.ir/detail/59654/culture/religion>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³² Abdül Ali Bazargan: (d.1943), gazeteci, dini ve siyasi eserlerin yazarı, Pehlevi Rejiminin ve İran İslam Cumhuriyetinin eleştirmenlerindedir. <https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%B9%D8>, erişim tarihi (25.05.2017).

Bazergan, Suruş'un vahiy ve Kur'an'la ilgili görüşlerini aşağıdaki altı maddede eleştirdi:²³³

1. Müphem ve şüpheli olan rüya dili, sır ve tevil dilidir. Mesela: Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü ay, güneş ve on bir yıldızın sırrı ne kendisine ve ne babası olan Hz. Yakub'a aşikârdı. Onlar sadece Allah'ın bu rüyada bir sırrı olduğunu anlayarak gelecekte tevilinin Allah'ın iradesiyle gerçekleşeceğine inanmışlardı. Ayrıca Kur'an'da 250 defa "mubin" kelimesi geçmektedir ve bu kelimedden maksat Allah'ın kitabını insanlar için rüya diliyle değil de sade ve anlaşılır bir dille indirilmiş olduğunun ifadesidir.²³⁴

2. Allah'ın Peygamberi diğer geçmiş Peygamberler gibi Kur'an'ı açıkça tebliğ etmek için görevlendirilmişti. Kur'an'ın 25 ayetinde Peygamberin tebliğ görevi vurgulanmıştır. Ayrıca geçmiş 14 asırda müfessirler nasıl Kur'an'ın rüya sonucuyla meydana geldiğini anlayamamışlar ve hep hataya düşmüşlerdir?²³⁵

3. Kur'an'da geçen inkârcılara meydan okuma ayetlerinde elbette ki bazı inkârcılar, Kur'an'a benzeyen bir kitabın hazırlanmasıyla ilgili çalışma yapmışlardır. Fakat sonuç itibarıyla skandaldan başka bir şey elde edememişlerdir. Ancak meydan okuma ayetlerinin yeri "Kur'an Peygamberin Rüyalari" teorisiyle nasıl tespit edilir ve açıklanır? Acaba benzer rüyalar mı naklediliyor, ya da eşdeğer sözler mi?²³⁶

4. Kur'an'da 300 defa 'nüzul ve tenzil' kelimeleri mükerreren söylenmiştir. Bundan maksat Kur'an'ın Allah tarafından beşeriyeti hidayete eristirebilmek için Peygambere nazil olunmasıdır. Fakat "Kur'an Peygamberinin Rüyalari" teorisiyle bu tür ayetler beşeri bir zihnin sonucuyla sınırlandırılmıştır.²³⁷

5. "Kur'an Peygamberin Rüyalari" teorisine göre kişinin kendisi rüyaların durumlarını sanki yolculuktan dönmüş bir şekilde diğerlerine aktarmaktadır. Fakat

²³³ Abdül Ali Bazergan, "De Nokta Der Nakt Nazari-yi 'Ruyaha-i Resulane' Abdülkerim Suruş", <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³⁴ Abdül Ali Bazergan, "De Nokta Der Nakt Nazari-yi 'Ruyaha-i Resulane' Abdülkerim Suruş", <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³⁵ Abdül Ali Bazergan, "De Nokta Der Nakt Nazari-yi 'Ruyaha-i Resulane' Abdülkerim Suruş", <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³⁶ Abdül Ali Bazergan, "De Nokta Der Nakt Nazari-yi 'Ruyaha-i Resulane' Abdülkerim Suruş", <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³⁷ Abdül Ali Bazergan, "De Nokta Der Nakt Nazari-yi 'Ruyaha-i Resulane' Abdülkerim Suruş", <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

Peygambere, defalarca halk tarafından Kur'an ayetlerinin yerlerinin değişikliği talep edilmiştir ve bunun üzerine onlara Peygamber şöyle demiştir: “Benim kendi isteğimle ayetlerin yerlerini değiştirmeye gücüm yoktur. Ben sadece Allah'tan vahiy olunanları takip etmekteyim.”²³⁸

6. Kur'an'ın asıl nüzul maksadı insanlardı. Peygamberler bir tebliğciydiler ve Kur'an nasıl bir rüyadır ki, 14 asırda müfessirlerin gözünden saklı kalmıştır ve hataya düşmüşlerdir? Rüya ile meydana gelen bu kitap beşeriyetin hidayeti için nasıl bu kadar etkili bir uyarıcı olabildi?²³⁹

Türkiye'den Hayrettin Karaman,²⁴⁰ Suruş'un vahiy ve Kur'an'la ilgili görüşlerini şu şekilde eleştiriyor: “Kur'an-ı Kerim'i Peygamber oluşturdu; Kur'an'da yanlış bilgiler var; Peygamber de bu yanlışları doğru biliyor ve inanıyordu” dediğine göre bazıları dinden soğutma ve saptırmalar dışında herhangi bir fayda vermemiştir ve ağır ithamlara ve tartışmalara yol açmıştır. Kur'an ve siyer kitaplarına bakıldığında her şey gizli kalmadan açıkça delilleriyle ortaya konulmuştur ve Suruş'un bu tür iddialarını reddetmektedir. Bu görüş yeni sahte Peygamberler türetir, ama bu sahte Peygamberler dün olduğu gibi bugün de ümmetin rehberi olamazlar.”²⁴¹

2. Fikirlerinin Tutarsızlığı: Batı felsefesinin takipçileri ve siyaset felsefecileri olan Muhammed Rıza²⁴² ve Cevat Tabatabai,²⁴³ Suruş'un fikirlerinin tutarsızlığıyla ve siyaset felsefesinin temel kavramlarını yanlış anlaması ve anlatmasıyla ilgili görüşlerini eleştirmişlerdir. Suruş da bunlara cevap mahiyetinde herhangi bir yazı yazmamıştır.²⁴⁴

²³⁸ Abdül Ali Bazergan, “De Nokta Der Nakt Nazari-yi ‘Ruyaha-i Resulane’ Abdülkerim Suruş”, <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

²³⁹ Abdül Ali Bazergan, “De Nokta Der Nakt Nazari-yi ‘Ruyaha-i Resulane’ Abdülkerim Suruş”, <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁴⁰ Hayrettin Karaman: (d.1934), yazar ve teologdur.

²⁴¹ Hayrettin Karaman, “Abdülkerim Suruş”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 27 Ağustos 2015 Perşembe

²⁴² Muhammed Rıza: Siyaset felsefecisi ve dini entelektüel hareketinin eleştirmenidir. <https://fa./E/%D>, erişim tarihi (23.05.2017).

²⁴³ Cevat Tabatabai: (d.1945), filozof ve İran felsefe, tarih ve siyaset bilginidir. <https://D%/5%/%D8>, erişim tarihi (23.05.2017).

²⁴⁴ Mehdi Helci, “Şast Salagi Abdülkerim Suruş: Feylesof İlahi Devran Gozar”, <http://www.bbc.com/persian/iran/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

Recep Alpyağıl,²⁴⁵ “Modelle Katılım Arasında Din Felsefesi Abdülkerim Suruş Örneği Üzerinden Bir Tartışma” başlıklı makalesinde, Suruş’un ortaya attığı fikirlerinde onun tutarsız bir görüşe sahip olmasını ve günden güne görüşlerinin değiştiğini iddia etmektedir. Ayrıca bunların nedenini daha ziyade onun akademik sahadan çok siyasi bir mücadele içerisinde olmasından söylemektedir. Sonuç olarak Alpyağıl şöyle demiştir: “Onun tutarlılık kaygısı ve gayreti içinde olması bizim için önemli bir noktadır. Eğer Suruş’la ilgili bir değerlendirme yapacaksak, onun modelindeki doğrular kadar yanlışlar da bizim için önemlidir.”²⁴⁶

3. Fıkıhla İlgili Görüşünün Eleştirisi: Suruş fıkıhı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bir sorun olarak nitelendirmişti. Muhsin Kadur²⁴⁷ ise eleştirisinde bütün bu sorunların nedenini “dini despotluk” olarak belirtmiştir. Muhsin Kadur’a göre, İslam’ı sadece belirli sahalarda (irfana, ahlaka, felsefeye ve fıkha) sınırlandırılması bilimsel etiğe zıt bir davranıştır. Fıkıhçılar, özü itibariyle kötü değiller ve dini öğrenme konusunda da engelleyici değiller. Arifler de aynı şekilde özü itibariyle övülmeye layık değiller, dini öğrenme konusunda da övünmeye layık değiller.²⁴⁸ Başka bir ifadeyle ne “fıkıh İslam anlayışı” ve ne de “irfani İslam anlayışı” asıl olan kâmil bir İslam anlayışıdır, tek boyutlu İslam anlayışı doğru ve bilinçli bir anlayış değildir.²⁴⁹

4. Karl Popper’le İlgili Görüşünün Eleştirisi: Suruş’u eleştirenlerin bir diğeri ise Rıza Daveri’dir.²⁵⁰ Rıza Daveri Batı karşıtı olan bir kişi olarak bilinmektedir. Suruş’la Rıza Daveri’nin tartışmalı ve gergin ilişkileri altmışlı yıllara kadar dayanmaktadır. Suruş *Dini Daralma ve Genişleme* kitabını hazırlarken, Rıza Daveri, Suruş’un Karl Popper’le ilgili görüşlerini o zamanki yönetimin desteğiyle küçümseyerek aşağılıyordu. Rıza Daveri Suruş’a hitaben şöyle demiştir: “Bu Karl Popper kimdir? Bazıları Popper’in eserlerini hem yurt dışında İran İslam devrimine

²⁴⁵ Recep Alpyağıl: (d.1977), din felsefesi Araştırmacısı, akademisyendir.

²⁴⁶ Recep Alpyağıl, “Model İle Engagement Arasında Din Felsefesi Abdülkerim Suruş Örneği Üzerinden Bir Tartışma”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/ 2009, s. 43.

²⁴⁷ Muhsin Kadur: (d.1959), Şii ruhani, yazar, ABD’deki Duke Üniversitesinin öğretim üyesi ayrıca o, Şii siyasi düşüncesi üzerinde uzamandır. <https://fa. /%D9%85%,”> erişim tarihi (22.05.2017).

²⁴⁸ Muhsin Kadur, *Pularizm Dini: Munazire-i Abdülkerim Suruş*, 5. Baskı, Ruzname-i Selam, Tahran, 1990, s. 65.

²⁴⁹ Muhsin Kadur, “İslam Tek Sahati”, <http://kadivar.com/?p=8>, erişim tarihi (21.05.2017).

²⁵⁰ Rıza Daveri: (d.1933), İran din aydını, filozof ve Tahran Üniversitesinin Felsefe Bölümünün emekli öğretimidir. <https://f/ D%/F%/>, erişim tarihi (25.05.2017).

karşı olarak bir muhalefet aracı olarak kullanmakta ve hem de İran hükümetinin içinde de bazı kesimler tarafından cidden desteklenmektedir ve herhangi biri Popper'e karşı gelirse sanki kutsala karşı çıkmaktadır."²⁵¹

Suruş 23 Aralık 2012 yılında Rıza Daveri'ye bir mektup yazarak şöyle cevap vermiştir: “Yönetimin başında olanların insanlara karşı yapmış oldukları haksızlıklara (tecavüzlere, işkencelere, toplantı ve konferansları karıştırmaları, medya ve basını kısıtlayarak susturmalarına ve en son olay ise devlet tarafından gerçekleşen Muhammed Behiştî'nin suçsuz yere öldürülme trajedisine) karşı bir bilim insanı olarak vicdanın sızlamıyor mu? Neden yönetimdekilere karşı bir şey diyemiyorsun? Bu kadar haksızlıklara nasıl göz yumuyorsun? Bunları yansıtma yerine gerçeğin peşinde olan entelektüel kesimleri susturmaya çalışıyorsun.” demiştir.²⁵²

Bir müddet sonra Suruş ve Daveri'nin öğrencisi olan Bijen,²⁵³ Suruş ve Daveri arasında geçen tartışmalara ilişkin “Siyasi Liderlik Yerine Medeniyet Liderliği” başlıklı bir makale yayınlamak şöyle demiştir: “Saygılı öğretmenlerim! İkinizde benim gibi yüzlerce öğrencileri bu topraklarda yetiştirdiniz, verimli sohbetlerinizden faydalandık, herkes sizlere minnettardır. Size şöyle bir önerim olacak: Meseleleri siyasileştirmekten ziyade, akademileştirmek daha ulvi ve yerinde olacaktır. Çünkü halk, bildiğiniz üzere şiddetten ve siyasi oyunlara gelmekten korkmaktadır.”²⁵⁴

5. “Özgürlük, Adalet ve Dindarlıkla” İlgili Görüşlerinin Eleştirisi: Hayrettin Karaman Suruş'un bu konudaki görüşünü şöyle eleştirmiştir: “Din akılı aşar, akıl bir yere kadar dini anlar. Kendi alanı içinde olanları makul bulur ve insan imana karar verir. Bundan sonra fitrî akılla ve aklın ilkeleriyle çatışmayan dinî verilere iman eder. Din ekonomik ve siyasi teoriler sunmaz. Ama bu teorilere rehberlik edecek hükümler

²⁵¹ Rıza Daveri Urdukan, “Az Feylesuf Nezam Ta Nekt Taabir Hud”, http://www.bbc.com/persian/arts/2011/05/110506_1, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁵² Abdülkerim Suruş, “Beya Ka-in Daveriha Ra Be Nazd Daver Endazim”, <http://www.rahesabz.net/story/61741/>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁵³ Bijen: (d.1963), filozof, Tahran İslami Azad Üniversitesinin öğretim görevlisidir. <https://org/w>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁵⁴ Bijen Abdülkermi, “Rehberi Tamaddüni ve Ne Rehberi Siyasi”, <http://www.rahesabz.net/story/63024/>, erişim tarihi (25.05.2017).

ve irşatları ihtiva eder. Bu sebeple bir İslam medeniyeti, bir İslam siyasi sistemi, bir İslam ekonomisi, bir İslam ailesi, bir İslam hukuk vardır.” demiştir.²⁵⁵

Suruş’a göre din ve ahlak, yoksulluk veya zenginliğin aşırı boyutlarda olmadığı zaman ve ortamlarda var oluyor, ekonomik şartlar bu durumları bozarsa din ve ahlak kalmıyor. Karaman bu görüşü şöyle eleştirmiştir: “İslam’a göre Allah kullarını hem varlıkla hem de yoklukla imtihan eder; yani her çeşit şart ve durum içinde din ve ahlak olacak, zorlayan şartlara rağmen insanlar dine ve ahlaka uygun yaşayarak iyi kul olmaya çalışacaklardır.”²⁵⁶

6. Suruş’un Yeni Dinle İlgili Görüşünün Eleştirisi: Hayrettin Karaman Suruş’un yeni dinle ilgili görüşünün “din adına sekülerliktir.” Yani dinin alanını azami daraltmak, oradan boşaltılan yerleri ötekininki ile doldurmaktır. Ama bu İslam değildir, İslam aileyi de devleti de fabrikayı da Allah’ın talimat ve rızasına uygun olarak idare etmemizi ister.²⁵⁷

---

²⁵⁵ Hayrettin Karaman, “Abdülkerim Suruş”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 28 Ağustos 2015 Cuma

²⁵⁶ Hayrettin Karaman, “Abdülkerim Suruş”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 30 Ağustos 2015 Pazar

²⁵⁷ Hayrettin Karaman, “Abdülkerim Suruş”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 30 Ağustos 2015 Pazar

SONUÇ

Abdülkerim Suruş'un asıl adı Hüseyin Hacı Ferec Debbag'dır. 1945 yılında Tahran'da dünyaya gelmiştir. Okulunu Tahran'daki Alevi Okulunda başladıktan sonra bu okulda Reza Roozbeh aracılığıyla felsefe ve Murtaza Mutahhari, Ali Şeriatî, Tabatabai ve Mehdi Bazergani gibi önemli şahsiyetlerle tanışmıştır. Okulunu bitirdikten sonra Tahran Üniversitesinde Eczacılık bölümünü başarılı bir şekilde tamamlamıştır.

1972 yılında bilim felsefesi alanında eğitim almak için İngiltere'ye giderek bilim felsefesi ve analitik kimya alanlarında eğitimini gördü. Orada diğer İranlı öğrencilerle birlikte kültürel çalışmalar yaptı. Bu bağlamda bir grup İranlı ve Afrikalı Müslüman öğrenciyle birlikte *İmambâre* isimli bir merkez kurdular. *Diyalektik Çelişkinin Eleştirisi ve Getirisi (Tezat Diyalektiki)* isimli ilk kitabını bu dönemde yayınladı. Marksist öğretilere yönelik eleştiriler içeren kitap çok geçmeden İran'da yayınlandı. İslamcıların Marksistlerle girdikleri tartışmalarda faydalandıkları temel kaynaklardan birisi oldu ve bu kitapla Murtaza Mutahhari ve Humeyni'nin takdirlerini kazandı.

1979 İran İslam Devriminden sonra İngiltere'deki eğitiminin son yılını okumadan İran'a dönen Suruş, Tahran Üniversitesinde epistemoloji dersleri vermeye başlamıştır. Ayrıca basın ve medyada, İran'ın solcu kesimleriyle ideolojik tartışmalarda bulunmuştur. 1980 yılında İmam Humeyni'nin emriyle, bir grup aydınla birlikte Kültür Devrimi Merkezinin kurulması vazifesini üstlenmiştir. Suruş İran'da 1988-1990 yılları arasında "*Şeriatın Teorik Genişleme ve Daralması*" (*Kabz Bast Teorik Şeriat*) adı altında makaleler yayınlarak dini, dini bilgidan ayırmaya çalışmıştır.

Suruş, 1995 yılında Haşimi Rafsancani döneminde şu iki husustan dolayı suçlandı:

1. Liberal kültürü yaymak,

2. Gençleri dinsizleştirmek.

Suruş'un artık hayatı tehlike içinde olduğundan dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalarak ABD'ye yerleşti. ABD'de Mevlevilik ve Bilim felsefesi dersini verdi. Suruş 2009 yılının cumhurbaşkanlık seçiminden sonra İran İslam cumhuriyetine karşı eleştirilerini şiddetlendirdi. Ali Hamaney ve İranlı Merc-i Taklîdi'yi açık mektuplar göndererek eleştirdi.

Suruş'a göre modernite, belirli bir şahsın veya bir topluluğun koordinasyonu sonucunda ortaya çıkmamıştır. Bilakis modernite tarihte gerçekleşmiş olan başarılı bir sonuçtur. Modern toplumlar süreç içerisinde modern olmuşlardır. Ayrıca moderniteyle ilgili şu üç göstergenin önemli olduğunu söyler:

1. Elektriğin icadı,

2. Hak ve hukuk kavramının siyaset ve ahlak alanlarında geçerlilik kazanması,

3. Modern dünyanın bilimsel çalışmalara dayalı olması.

Suruş'a göre sekülerizmin dört anlamı vardır:

1. Anlamı: İnzivaya çekilip günlerce Tanrısal meditasyon yapanlara ve uhrevi koşulları dünya koşullarından daha iyi olduklarını savunanlara karşı olarak doğmuştur. Fakat sekülerizmin bu tür anlamının sadece Batı dünyasına has olmadığını, belki İslam dünyasındaki tasavvuf düşüncelerinde de olduğunu belirtti,

2. Anlamı: Din adamlarının toplum işlerinden uzak durmalarının gerekliliğidir.

3. Anlamı siyasi sekülerizmdir. Devlet, dini kurumları devletin kurumlarından ayırır ve yönetim altında yaşayan tüm mezhep ve dinlere aynı gözle bakar. Onların çoğalmasını da resmiyette tanır ayrıca onların her birine karşı da tarafsız bir tavır sergiler,

4. Anlamı ise felsefi sekülerizmdir. Bu tür sekülerizm dinsizlik ve inançsızlıkla eşdeğerdir ve materyalizmin bir türüdür. Bu tür sekülerizm dini düşünceyle taban tabana zıttır.

Suruş, İnan'daki tekçi, mutlakçı dini yorumlara karşı plüralizm (çoğulculuk) teorisini desteklemişti ve dini plüralizmde dindarlığı; insanların çoğunun kabul ettiği, ana kaygısını doğru ve yanlışın oluşturduğu ve batını deneyimlere dayalı arifâne ya da Peygamberâne dindarlık türüne bölmüştür.

Suruş, Kur'an'ın ortaya çıkmasıyla ilgili İslam Peygamberinin merkezi bir rolünün olduğunu düşünmektedir ve şöyle bir görüşe sahiptir: "Vahiy ilham gibi Peygamberin nefsinde (ruh) vuku bulmaktadır. Her kişinin nefsi de ilahidir, fakat Peygamberin nefsi başkalarının nefsinden farklıdır. Onun nefsi Allah'la birleşmektedir. Suruş'a göre Peygamberin Allah'la bu manevi birlikteliği onun Allah olduğu anlamını taşımaz."

O, siyaset ve mehdilik ilişkisini araştıran nadir düşünürlerden birisidir. Suruş bir siyasi sekülerizmin savunucusu olarak Şiilerin siyasi mehdilik anlayışına din ve siyasetin birleşmesine tamamen muhaliftir.

Ona göre, birinin dini statüsünün yüksekliği onun siyasette de üstünlüğü anlamına gelmemesi gerekmektedir. İslam dini, seküler bir dindir. "Hiç kimse ruhanilik adı altında halk ve Allah arasında aracı olamaz." Din aydınları, ruhanilerin, tarihsel din anlayışlarına karşı mücadele etmektedir. Yanlış Kur'an ve Peygamber algılarına karşı çıkmaktadır, dinin fıkhıtan ibaret olmadığını ahlakın fıkhıtan önde geldiğini anlatmaya çalışmaktadır.

Suruş'un üniversite hakkındaki görüşü şöyledir: "Biz hâlâ üniversite kavramına, doğru bir anlam veremedik. Üniversiteler bir taraftan sanayi ve ilerlemeyi gerçekleştirirken, diğer taraftan da özgürlük anlayışının da ilerlemesi gerçekleştirmelidir. Fakat bu ihmal edilmiştir ve arka planda bırakılmıştır."

Suruş, "bilim adamlarının çoğu kendi koydukları temelleri eleştirmezler. Rahatça bu temelleri gerçek varsayarlar. Kendilerince yeni teoriler meydana getirirler. Birbirlerini eleştirmeleriyle meşgul olurlar. Hâlbuki temellerin eleştirilmesi her zaman iyidir. Ama gerekliliği, buhranlı zamanlarda hissedilir. Bence bugün dini buhran zamanıdır ve din aydınları tam bu zamanlarda ortaya çıkarlar. Ruhaniler buhranlı zamanlara hazırlıklı değiller. Eğer ruhaninin biri buhranlı zamanlarla karşılaşır ya dinsiz olur ya da din aydını olur. Din aydını öyle bir kişidir ki, dini endişe buhranını muasır zamanda iyi bir şekilde anlamış kişidir. Bu sebeple dindarlıkları minimaldir.

Yani savunulamayan şeylerden uzaklaşarak şeylere ulaşmak için çalışırlar ve asılları korurlar. Bundan dolayı biz hem Peygamber ve hem de Kur'an anlayışlarına karşı eleştirel bir görüşe sahibiz. Bu anlamda eğer bizim önceki görüşümüzü yanlışlaşacak bir şeyle karşılaşırsak o zaman biz görüşlerimizi gözden geçiririz. Elbette ki biz aynı böyle insaf ve şecaati dinsiz aydınlardan da isteriz. Öyle görülüyor ki, dinsiz aydınlar da kendi görüşlerini tekrar gözetmeye hazır değiller. Onlara göre sanki din her zaman gerçeksiz, hurafedir, sonsuza kadar böyle kalacaktır. Biz karşı tarafı böyle düşünmemeye davet ederiz.” demiştir.

Suruş'a göre siyasetteki temel ölçüt, insan hakları olmak durumundadır. Yazılarında genel katılım ve demokrasi kavramlarıyla ilgili şu düşüncelere sıklıkla atıf yapar: “Liberal demokrasi anlayışının Kur'an ve Sünnetle uyumlu olamayacağı aşikârdır. Ancak hukuka dayalı bir demokrasi anlayışının İslam fihhi ile birlikte bir İslami demokrasi anlayışı oluşturmasının mümkün olduğuna inanır ve bunu temellendirmeye çalışır.

Sonuç olarak, Suruş'un tutarsız bir görüşe sahip olması ve günden güne fikirlerinin değişmesinin nedenini daha ziyade onun akademik sahadan çok siyasi bir mücadele içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Suruş'un, “vahiy ve Kur'an” konusundaki görüşünü, daha çok İbni Arabî ve Mevlana'nın mistik görüşlerinden yola çıkarak açıkladığını ve vahiy ve Kur'an'daki geleneksel görüşe karşı çıkarak modern bir şekilde açıkladığını da söylenebilir.

EKLER

EK 1. Abdülkerim Suruş'un Hollanda Radyosunda "Vahiy ve Kur'an'la" İlgili Yaptığı Konuşma

Soru: Vahiy konusuna günümüz modern dünyasında nasıl bir anlam verebiliriz?

Cevap: Vahiy ilhamdır. Vahiy, şairler ve ariflerin tecrübesi gibi bir tecrübeydir. Ama bu tecrübeyi Peygamberler daha yüksek derecede yaşamaktadırlar. Bazı Müslüman filozofların dediği gibi "vahiy şiirin en yüksek derecesidir." Şiir de marifetin (bilgi) araçlarındandır. Ancak ilim ve felsefe ile arasında fark vardır. Çünkü şair, şiir söylerken dış bir kaynaktan ilham aldığı için bunu söylemektedir ve şairlik de aynı zamanda insan kaynaklı vahiy gibi bir insan yeteneği ve fitratındandır. Bir şair insanlara yeni ufukların kapısını açmaktadır. Aynı zamanda şair kendi yeteneğiyle dünyanın başka yüzlerini de gösterebilmektedir.²⁵⁸

Soru: "Kur'an-ı Kerim kendi zamanının ürünüdür" dememiz, Hz. Peygamberin de şahsen bu metinde kendi katkısının bulunduğunu söylemek mümkün mü?

Cevap: Geleneksel rivayete göre ancak Hz. Peygamber araçtır ve Cebrail'in vasıtasıyla gelen sözleri taşımaktadır.²⁵⁹

Kanaatimizce Kur'an-ı Kerim'in oluşmasında Hz. Peygamber, merkezi bir role sahiptir. Yukarıda da değindiğimiz gibi (şiir ile vahyin benzetmesi) sonradan söyleyeceğimiz sözleri izah etmektedir. Hz. Peygamber de bir şair gibi dış amilin etkisini hissetmiştir. Ama gerçekte baktığımızda Kur'an'ın oluşmasında Hz. Peygamber büyük bir rol oynamaktaydı. Ancak bu vahiy içeriden mi yoksa dışarıdan mı olduğu konusu burada söz konusu değildir. Çünkü vahiyde iç ve dış amilin farkı bulunmamaktadır. İlham Hz. Peygamberin nefisindedir. Her ferдин nefsi de ilahidir.

²⁵⁸ Abdülkerim Suruş, "Kelam Muhammed 'Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur'an", <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁵⁹ Abdülkerim Suruş, "Kelam Muhammed 'Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur'an", <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

Hız. Peygamber de başka insanlardan farklıdır. Çünkü Hız. Peygamber bu nefsin ilahi olduğunu bildiği için fiiliyatta bilkuvve haline ulaşmıştır. Onun nefsi Allah ile birleşmiştir. Benim sözümü burada yanlış anlamayın. Bu Allah ile manevi birleşimi, Hız. Peygamberin Allah olmasını ifade etmez. Bu birleşim Hız. Peygamberin şahsına mahsustur. Aynı zamanda bu birleşme de beşeri bir birleşmedir, ilahi bir birleşme değildir. Hız. Peygamber açısından beşeri bir birleşmedir demek istiyorum.²⁶⁰

Bu çelişkili görünüşü Hız. Mevlânâ da şöyle yorumlamaktadır:

“Hız. Peygamberin Allah ile birleşmesi, okyanusu sürahiye dökmek gibidir.”

Başka bir ifade ile de şöyle diyebiliriz: Yüce Allah’ın sözünü Hız. Peygamber alıp da öyle insanlara sunmamaktadır. Çünkü insanların anlamasının ve sözcüklerin ötesindedir. Bu şekilsiz olan şekillere Hız. Peygamber şekil vermekle görevlidir. Yine de bir şair gibi ilhamı, kendi metot ve üslubuyla ifade etmesidir (kendi birikimi ve eski bilgisiyle anlatmaktadır). Hız. Peygamberin kendi hayatı, anne babası ve bütün ruhi hayatı da bu mefhumların oluşmasında büyük rol ifa etmektedir.²⁶¹

Soru: Öyleyse Kur’an-ı Kerim’in insani yönü olduğu için, Kur’an’ın da hata etmesi gibi bir şey ortaya çıkmaz mı? (Kur’an da hata edebilir demek mi istiyorsunuz?)

Cevap: Kısacası, sünnet bakımından vahiyde hata diye bir şey yoktur. Ancak çağdaş müfessirlerin birçoğu salt dini meselelerde hata söz konusu olmayacağını söylemektedirler. Örneğin inanç konuları; Allah’ın varlığı ve sıfatları, öldükten sonra dirilme vb.²⁶²

Fakat onlar da kabul etmektedirler ki, muamelat (dünya ve toplumla ilgili meseleler) konusunda hata söz konusu olabilir. Kur’an-ı Kerim’de geçen tarihi vakıalar, dini hikâyeler ve başka ameli konular mutlak ifadeler değildir.²⁶³

²⁶⁰ Abdülkerim Suruş, “Kelam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁶¹ Abdülkerim Suruş, “Kelam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁶² Abdülkerim Suruş, “Kelam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁶³ Abdülkerim Suruş, “Kelam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

Bu müfessirlerin birçoğu şöyle yorum yaparlar: Kur'an'daki bu ifadeler, Hz. Peygamberin risaletini zedelemeyiz. Çünkü Kur'an-ı Kerim o zamanın insanların düzeyine göre indirilmiştir.²⁶⁴

Bu konu ile ilgili benim bakış açım farklıdır. Kendi zamanının diliyle konuşmuş olmasıyla, kendisinin başka bilgiye sahip olması farklıdır. O gerçekten kendi dediklerine inanmaktadır. Bu kendi dili ve kendi bilgisidir, yer, gök ve insanın genetiği konularında onun çağında olan insanların bilgisinden farklı bir bilgisi olduğu düşünülemez. Bizim bu günkü sahip olduğumuz bilgiye o sahip değildir. Bu bilgilere sahip olmaması onun risâletini zedelemeyiz. Çünkü o bir peygamberdir, bir tarihçi veya bir bilim adamı değildir.²⁶⁵

Soru: Siz Mevlânâ gibi ortaçağdaki filozof ve ariflerden bahsediyorsunuz, peki sizin Kur'an'la ilgili görüşünüz ne kadar İslami geleneğe uygundur?

Cevap: Benim görüşlerimin köklerine daha çok ortaçağ İslam düşüncesinde rastlanmaktadır. Nübüvvet kavramı genel olarak hem Şii âlimlerin yanında ve hem de ariflerde bulunmaktadır. Şii âlimler, kendi imamlarını Peygamber olarak görmüyorlar ancak Peygamberlerde bulunan bütün özellikleri onlara veriyorlar. Arifler de genelde kendi tecrübelerinin, Peygamberlerin tecrübesi türünden olduğunu sanıyorlar. Mutezile itikadında Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşü üstü kapalı olarak zikredilmiştir, Kur'an'ın, beşerin bir mahsulü olduğu düşüncesi de vardı.²⁶⁶

Ortaçağ düşünürleri bu tür görüşleri günümüzdeki gibi modern ve açık bir şekilde dile getirmemişler. Fakat kendi konuşmalarının arasında kapalı olarak söylemeyi tercih etmişlerdir. O zamanki insanların bu tür düşünceleri hazm edememelerinden dolayı böyle davranmışlardır. Örneğin: Mevlânâ bir yerde şöyle demiştir: “Kur'an Peygamber zihninin aynasıdır.” Bu sözünden Mevlânâ'nın kasdı:

²⁶⁴ Abdülkerim Suruş, “Kelam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur'ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁶⁵ Abdülkerim Suruş, “Kelam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur'ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁶⁶ Abdülkerim Suruş, “Kelam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur'ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

Peygamberin şahsiyeti, iyi ve kötü durumları hepsi Kur'an'da yansıtılmıştır, demektir.²⁶⁷

Soru: Şiiler, Kur'an'ın beşeri kaynaklı olmasıyla ilgili düşüncelerinizin genişlemesine izin verirler mi?

Cevap: Mutezilenin Kur'an'ın mahlûk olduğu düşüncesi, Sünnilerin özellikle de Eş'ari itikadına karşı yenildi. Ama Mutezilenin görüşleri Şii âleminde gelişti ve zengin bir felsefe zemininin hazırlanmasına neden oldu. Mutezilenin Kur'an'ın mahlûk olmasıyla ilgili görüşleri, Şiilerin arasında hatta itikadı bir dereceye sahip olmuştur. Bugünlerde Sünni reformcular, Şiilerin Kur'an'ın mahlûk olmasıyla ilgili görüşlerini benimsemeye başlamışlardır.²⁶⁸

Soru: Bir ahlak öğreticisi olarak, çağdaş insanlara mesajlarınız ne olmalı ve Kur'an'dan nasıl istifade etmelidir?

Cevap: Dinin bazı yönleri tarihi ve kültürel olarak şekillenmiştir ki günümüzde herhangi bir öneme sahip değil. Bu hükme örnek olarak, Kur'an'da belirtilen bedensel cezaları gösterebiliriz. Eğer Peygamber başka bir kültürel ortamda yaşasaydı bu cezalar muhtemelen onun mesajının bir parçası olamazdı.²⁶⁹

Günümüzdeki Müslümanların görevi, Kur'an'ın temel mesajlarını kendi yaşadıkları zamanla tercüme etmeleridir. Bu tercüme de aynı bir atasözünü, bir dilden diğer bir dile tercüme etmek gibidir. Atasözün kelimelerini tam anlamıyla tercüme etmiyorsunuz, fakat aynı anlamda bir diğer atasözünü onun yerine uygun olarak buluyorsunuz.²⁷⁰

²⁶⁷ Abdülkerim Suruş, “Kalam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁶⁸ Abdülkerim Suruş, “Kalam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁶⁹ Abdülkerim Suruş, “Kalam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

²⁷⁰ Abdülkerim Suruş, “Kalam Muhammed ‘Guftugu Ba Abdülkerim Suruş Der Bar-i Kur’ân”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/Interviews>, erişim tarihi (25.05.2017).

EK 2. Reza Khojasteh Rahimi'nin Abdülkerim Suruş'la “Ali Şeriatî” Hakkında Yaptığı Röportaj²⁷¹

Soru: Şeriatî ölmeden önce görüşmek isteyen son kişi idiniz. Fakat Şeriatî'nin ölümü üzerine görüşmeniz gerçekleşmedi. Başarılı olamayan görüşmenizde onunla neler konuşacaktınız?

Cevap: Şeriatî'nin gitmek istediği ülkenin Fransa olduğunu yakın arkadaşı Minaci bana söylemişti. Fransa'ya gitmeden önce İran'dan gizlice İngiltere'ye geçmişti. Şeriatî'yle görüşmek için Minaci ve diğer bir arkadaşımızla İngiltere'deki adresinde ziyaretine gittik. Bu görüşmeden amacım onunla tanışma ve yakından görüşmeydi. Eğer görüşme fırsatı olsaydı kendi zamanındaki inkılâbi meseleler hakkında sorularım olacaktı. Fakat onun ölümü bizim görüşmemizi kıyamet gününe erteledi.

Soru: Siz daha önce Şeriatî'yle tanışıyor muydunuz?

Cevap: Yakından hiç tanışma fırsatımız olmamıştı. Şeriatî'nin hatta beni isimle tanıdığını da sanmıyorum. Konuşmalarını her zaman dinleyen ve eserlerini okuyanlardan biriydim. İran'dayken onun toplantılarına katılırdım. Fakat özel olarak tanışma fırsatımız olmamıştı.

İngiltere'de Müslümanların ve gayri Müslimlerin katıldığı toplantılar yapılırdı. Toplantılarda Şeriatî'nin eserleri okunarak tartışılırdı. Ben de o toplantılara katılırdım. Şeriatî'nin olumlu yönleri fazla olmasına rağmen onu eleştirirdim ve böylece günden güne ona karşı ilgim artmıştı. Çok istememe rağmen tanışma imkânı olmadı.

Soru: Siz Şeriatî'ye eleştirmek istemenizin nedeni ne idi? Acaba eleştiriniz aynı Murtaza Mutahhari'nin Şeriatî'yi eleştirmesindeki nedenlere mi dayanıyordu.

---

²⁷¹ Reza Khojasteh Rahimi, “Didar Mân Be Kiyamet Goftuku Ba Suruş”, <http://www.dr.soroush.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

Cevap: Bu sorunuza cevap verebilmek için yaklaşık otuz yıl öncesini anlatmam gerekir. Ben o zamanlarda merhum Mutahhari'nin Şeriatî'ye yönelik eleştirileri hakkında bilgim yoktu.

Soru: Peki Şeriatî'yi eleştirmekteki amacınız neydi?

Cevap: O zamanda İngiltere'de zihnim İslam felsefesi ve Batı felsefesiyle doluydu. Şöyle ki; bir yandan İran'da İslam felsefesi üzerinde çalışma yapmışım ve bir yere kadar kendi görüşlerimi İbni Sina ve Sadraddin Şirazi'yle (Molla sadra) benzeştirmişim. Diğer bir yandan da İngiltere'de analitik ve bilim felsefesi üzerinde yoğunlaşmışım. Şeriatî'nin eserlerini eleştirmemin nedenleri ise daha çok İslam felsefesi ve analitik felsefi açıdandı. Bana göre Şeriatî'nin yargılarının bazılarında felsefi bir savunması dahi yoktu. Ben benzer eleştirileri o zamanki mücahit gruplarına da yaptım. O zamanki mücahitlerle ilgili bir noktayı da hatırlatmam gerekir. Onlar bu zamanın mücahitleriyle hiç kıyaslanamazdı. O günün mücahitleri toplumun her kesimine karşı eşit bir şekilde davranırlardı ve toplum da onlara saygı duyardı.

O zamanki mücahitler Şeriatî'nin bazı yazılarını kendilerini övme ve takdir etme şeklinde yazdıklarını aktarmışlardı. İngiltere'deki öğrenci topluluklarında mücahitlerin görüşleri tartışılırken ben mücahitleri eleştiriyordum ve İngiltere'de verdiğim konferans ve konuşmalarımın meydana gelen *Diyalektik Çelişki* adlı kitabımda direkt olarak mücahitleri ve dolaylı olarak da Şeriatî'yi eleştirmişim. Çünkü Şeriatî diyalektik çelişkiye, toplumsal ve tarihsel olayların analizine inanan ve eserlerinde yer vermekteydi. Eğer yazdığım *Diyalektik Çelişki* kitabımı incerseniz diyalektik çelişkiyi eleştirdiğimde Murtaza Mutahhari'nin metot ve yolunu kesinlikle izlemediğimi anlarsınız.

Soru: Şeriatî'ye yönelik bütün eleştirileriniz bu temel üzerine miydi?

Cevap: Merhum Şeriatî'yi eleştirmemin iki nedeni vardı: Biri, felsefi açıdan diğeri ise tefsiri açıdan. Şeriatî'nin eserlerinde onun düşüncelerinin Kur'an'a atfını özellikle de İslam âlimlerine atfı az görünüyordu ve bunu ciddi bir noksan olarak algıladım. Bugün açıkça şunu söyleyebilirim ki Şeriatî'nin amacı inkılâbi bir İslam anlayışını üretmekti. Fakat o zamanlarda böyle bir fikrim yoktu. O zamanlarda

Şeraiati'nin eser ve düşüncelerinde kutsal kitapların ve Kur'an'ın rolü zayıf ve renksizdi. İkinci olarak, onun delilleri felsefi açıdan da pek sağlam görünmüyordu. Üçüncü olarak, Şeraiati'nin eserlerinde seçici unsurun güçlü olduğunu düşünüyordum.

Soru: Seçici unsurlar derken?

Cevap: Şeraiati kendi inkılâbi görüşünün başarılı olabilmesi için İslam tarihinden unsurlar seçerdi. Fakat bu inceliği ben o zaman tam anlayamamıştım. Ama şu an açıkça anlıyorum. Örnek olarak Şeraiati'nin yapmak istediği şey Kerbela olayını canlı tutarak herkesin dikkatini ona çekti. Şeraiati bununla Şiilerin kanlarını coşturan ilk kişi oldu. Benim eleştirdiğim şey ise İmam Hüseyin diğer Şii imamlar arasında bir istisnaydı fakat Şeraiati'nin bunu bir kaideye dönüştürmüş olmasıdır.

Soru: İngiltere'de olduğunuz zamanlarda da Şeraiati'nin düşüncelerini eleştiriyor muydunuz?

Cevap: Evet, ben o zamanlarda da Şeraiati'yi eleştiriyordum.

Soru: İran Devriminden sonraki yıllarda Şeraiati'yi anma ve onun hakkında konuşma tehlikeli iken siz onu andınız ve hakkında konuştunuz. Fakat daha sonra onun ideolojik düşünmesini eleştirmeye başladınız. Aynı zamanda siz Şeytani İdeoloji adlı kitabınızda marksizmi eleştirerek İslami düşüncelerin savunucusu olmuştunuz. Bu görüş değişikliği nasıl gerçekleşti? Siz ideolojik düşünmeden nasıl uzaklaştınız?

Cevap: Bu olayın açıklaması fazlaca zaman alır. Benim şimdi de merhum Şeraiati'ye karşı derin bir saygım ve hürmetim var. İlk kez Meşhed Üniversitesinde ilk konferansında ona yönelik bir takım eleştiriler yaptım. Ancak ona her zaman şu üç sıfatla atıfta bulunurum: “Dertdaş, şecaatli ve zeki.” Şimdi de aynı görüşteyim görüşüm değişmemiştir. Ancak Şeraiati de diğer insanlar gibi eleştirilebilir ve eleştirilmelidir. Put kırmak her zaman bir farizadır. Zamana içerisindeki okumalarımız ve tecrübelerimiz bizi zihinsel olarak geliştirmekte ve kendi bakış açımız oluşmaktadır.

Soru: Siz birkaç ay önce “Din Aydınları” adlı konuşmanızda din aydınlarının bazı özelliklerini saydınız. Örnek olarak aydınlar dinin yaşanmasını zorlaştırmamalı bilakis hafifletmeye çalışmalı. Şeraiati'yi bir din aydını olarak görüyor musunuz?

Cevap: Neden Şeriatî'yi bir din aydını olarak görmeyeyim? Elbette ki aydınların görüşü ve izlediği yollar farklı olabilir bu onları Müslüman aydın olmaktan çıkarmaz. Şeriatî'in bir din derdi vardı ve modern dünyada müslümanca yaşamayı isterdi, ayrıca Müslüman bir entelektüel olmasından ötürü bir din açıklayıcısıydı. Şeriatî tereddütsüz bir din aydınıydı ama zamanın din aydınıydı. O İslamı, inkılâpla uzlaştırmayı hedefledi. Günümüzdeki din aydınları İslamı demokrasiyle uzlaştırmayı çabalıyorlar. İslamı demokrasiyle uzlaştırmayı çabalayanların da amaçları demokratik bir rejimde müslümanca yaşamaktır.

Şeriatî'yi eleştirmemizin amacı kesinlikle küçümsemek ya da statüsünü düşürmek değildir. Şeriatî'nin vefatında onun yaşı kırk dördtü ve bütün bu faaliyetlerini kırk yaşı altında tamamladı. Böyle birini hafife almak onun verdiği emeklerine karşı kesinlikle insafsızca bir davranış olacaktır. Bizim gelecekte doğru adımlar atabilmemiz için geçmiştekilerimizin adımlarını iyi bilmemiz gereklidir ve eleştirilerimizle eksiklerimizi de tamamlamaya çalışmalıyız.

Soru: Eğer biri sizin ve Şeriatî'nin aranızdaki farkı söylemenizi isterse ne cevap verirsiniz?

Cevap: Bu uzun bir hikâyedir. Ben bir yere açıkça ve özet olarak şunu söyledim: Merhum Şeriatî her şeyi dinle irtibatlandırmaya çalışıyordu. Ben ise dini gereksiz gördüğüm şeylerden kurtarmaya ve hafifletmeye çalışıyorum. O dini, ideolojik bir şekilde anlatıyor ve dinden beklentileri artırıyor. Ben ise dinden beklentileri azaltmaya çalışıyorum. Merhum Şeriatî dini hayatın her yerine girdirmeye çalışıyordu ve bu dünyada bir şeye yaramayan din ahirette de bir şeye yaramaz diyordu. Ama bana göre din sadece ahiretin inşası için önemlidir. Eğer insanın ahiret hayatından bilgisi olmasaydı dini de olmazdı ve Allah da insana uyarıcı olarak Peygamber göndermezdi. Dini öğretiler insanı ahiret hayatı için hazırlar. Merhum Şeriatî dinden yeni bir düzen çıkarmaya çalışır. Merhum Şeriatî aynı Seyyid Kutup gibi tüm dünya düzenini cahiliye düzeni olarak biliyordu ve amacı İslam'dan bu cahiliye düzenine karşı yeni bir düzen oluşturmaktı. Ama ben böyle düşünmüyorum. Bence dinle yaşamalıyız fakat işlerimizle bir kaynak olarak dinden yararlanmak uygun değildir. Dinden sadece bir anlayış alınabilir. Elbette ki başka farklılıkları da vardır. Şeriatî ilk fikri hayatında felsefe ve kelama hiç itibar

etmezdi. Hatta felsefî düşünceleri tahkir ederdi. Yazdığı eserlerinde İslami irfana bile inanmazdı. Ama Mevlânâ'yı sevenlerdendi. Eğer Mevlânâ olmasaydı belki bir kaç kez intihar ederdim dediğini duymuştum. Mevlânâ'ya yakınlığı vardı ve ona çok saygı duyardı, fakat eserlerinde pek yansıtmamıştır.

Soru: Konuşmanın sonuna geldik son sorumu ilk konuyla ilgili sormak isterim. Şeriatî'nin cenazesini gördüğünüzde neler hissettiniz?

Cevap: Başka bir yerde de bu konuyu anlatmıştım fakat burada özet olarak söylemek isterim. Ben ve Minaci Şeriatî'nin İngiltere'deki adresine gittik. Merhum Şeriatî'nin kızlarının, üzerlerine siyah elbise giydiklerini gördüm, korkmuş serçeler gibi duvarın yanlarında durmaktaydılar. Minaci, ben ve evin sahibi beraber Şeriatî'nin cenazesini görmek için hastaneye gittik. Sakin yatıyordu yüzünde ya da herhangi bir yerinde yara görmedim. Omuzlarına kadar uzanan saçları vardı. O zamana kadar Şeriatî'yi böyle heybetli görmemiştım. Ben kendimi tutabildim fakat Minaci kendini tutamadı ve ağladı. Sonra oradan ayrıldık ve Londra'ya gittik. Şeriatî'nin cenazesini Londra'ya getirdiler. Cami imamı Şebisteri'yle beraber Şeriatî'nin cenazesini yıkayarak kefenledik.

Soru: Şeriatî de herhangi bir katl ya da şüpheli bir ölüm izi yok muydu?

Cevap: Bizim gördüğümüz kadarıyla herhangi bir şüpheli ölüm izi yoktu. Fakat bizim görüşümüz tam tamına doğru olmayabilir. Hastanenin verdiği bilgilere göre cenazede herhangi bir şüpheli izi bulunmuyordu. Bana göre Şeriatî'nin ölümü normal bir ölümdü. O çok işkence çekmişti, çok sigara içerdi stresli bir hayata sahipti ve bunların hepsi onun kalp krizi geçirmesine neden olmuş olabilir.

EK 3. Emir Hüseyin Huda Perest'in Suruş'la "Din ve Modernite Arasındaki İlişki" Hakkında Yaptığı Röportaj²⁷²

Soru: Bugünkü konuşmamızın konusu din ve modernite arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bu konular üzerinde detaylı bir şekilde çalışma yaptınız ve yazdığınız eserlerde de yansıttınız. İlk soru olarak modernitenin bileşenleri nelerdir ve gelenekle nasıl bir ilişki içindedir?

Cevap: Bizim modernitenin bileşenleri hakkında elde ettiğimiz listelerin her biri nakıs ve geçersizdir. Modernitenin bileşenleri hakkında bilgi vermeden önce bazı noktalara değinmek isterim. Modernite, gelenek, akıl, Batı ve benzeri konulardan bahsetmek bizi bir sonuca götürmez. Modern akıl veya modernite ya gelenek veya geleneksel akıl dediğimizde bunların hepsi kendi zatında birer müphem kelimelerdir. Bu kavramların müphemlikleri de bizim bunların anlamlarını bilmediğimiz manasında değildir. Bunların müphemliklerinin nedeni, sahip oldukları farklı ve çeşitli anlamlarındandır. Onları bir kelimeyle ya da bir kavramla açıklamaya ya da hüküm vermeye kalkışırsak karışıklığa zemin hazırlarız. Bizim mantıkçılarımız bu karışıklığa şöyle demektedir: "Cemul mesa-il fi mesaletin vahide" yani onlarca meseleleri bir sandıkta karıştırmak ya da bir araya getirmek ve bütün onlar hakkında tek hüküm vermek ve böylece zihinleri ya da durumları karıştırmaktır. Ben ise böyle karıştırmalardan uzak durmaya çalışıyorum. Aynen İncil'de bir ifadede geçtiği gibi, "Tu ariful aşcar be asmariha (ağaçları meyvelerinden tanımalıdır)." Bana göre gelenek için, modernite için, Batı için, akıl için ve bunlara benzeyen kavramlar için tek bir tanım verilmemelidir. Sanki Allah sadece modernite diye bir şeyi yaratmış, böyle bir işi yapmamalıyız. Belki biz bunları meyvelerinden tanımalıyız. Bana göre akıl, akıldan elde edilen mahsulüyle eşittir yani felsefeyle, ilimle, ahlakla, siyasetle, teknolojiyle, gelenek ve görenekle, mimariyle, dille, senayla vs. bütün bunlar akıldan elde edilenlerdir. Yani insanlar akıllı olmasaydılar böyle üretimleri elde edemezlerdi ve sonunda beşerin tarihi günümüz kadar gelişmezdi. Aklın değişkenliğinin kanıtı

²⁷² Emir Hüseyin Huda Perest, "Ez İslam Hüvyet Ta Siyaset Urfi", <http://www.cloob.com/c/parsayanclub>, erişim tarihi (25.05.2017).

ortaya çıkardığı farklı üretimleridir, delili ise mahsulü değişken olmasıdır. Yani sizin gördüğünüz gibi felsefe değişir, ilim değişir vs. post modernlerin ifadesiyle bir tek rasyonelliğimiz yok belki rasyonelliklerimiz var. Bunların her biri hakkında böyle konuşmamız bunların sonuçlarına gitmektedir. Bu maceralar, modernite ve gelenekler için de geçerlidir.

Soru: Sizce biz moderniteyi seçmeli miyiz? Bu seçim mümkün mü?

Cevap: Benim şu kadar söylemem lazım, moderniteyi seçmeden olmaz. Bunu seçemeyenler ve düşünsel olarak raddenler de aslında amelde seçmişlerdir. Çünkü amelde seçmeden başka herhangi bir seçim yolu yoktur. Bunun en sade örneği ise, biz yeni felsefeyi üniversite ortamına sokmuşuzdur. Biz modernitenin bazı bölümlerini almışızdır. Biz modern ilmi, modern teknolojiyi bilgisayar, telefon, uçak gibi onlarca başka araç gereçleri aldık ve kullanıyoruz.

Soru: Yazarların modernite köklerinin açıklaması zor olduğundan dolayı, daha fazla meyvelerini bahse tabi tutmuşlardır.

Cevap: Hayır, bana göre modernite kökleri hakkında konuşmak pek sonuç verici değildir. Biz modernite ve gelenekle alakalı görüşlerimizi değiştirmeliyiz. Bu kavramlar bazen açıklandığı gibi zor değil belki daha kolaydır. Sonra modernitenin mahsulünü göz önüne turalım. Nelerin bunlara ortak olduklarını bulalım. Bu iş uzun zaman ister. Yani biri, ben modern felsefenin ruhunu bilirim ya da modern sanatın ruhunu bilirim derse, bu uzun bir aşama ve zaman ister. Bu alanlarla ilgili belki bizim anlık görüşlerimizin olması mümkündür. Fakat bunların ruhuyla ilgili konuşmak zor bir iştir. Bir kişi felsefeyi bilebilir, ilmi nasıl bileceksiniz? İlmî bilerseniz, sanatı nasıl bileceksiniz? Sanatı bilerseniz ahlakı nasıl bileceksiniz? Siyaseti nasıl? vs. modern dünyadaki bu çeşitlilik bize her şeyi bilmemizi ve tek bir hüküm vermemize de müsaade etmez. Bana göre en uygun yol modernitenin mahsulünün özelliklerine ve ortaklıklarına bakmaktır.

Soru: Sizce modern dünyada dini kimlik kendine nasıl bir rol biçer?

Cevap: Modern dünyada gerçekleşen olaylardan biri de yeni kimliklerin ortaya çıkmasıydı. Geçmişte nasyonalist bir kimliğe sahip değildik. Çünkü millet ve devlet diye bir şey de yoktu. Sadece Daru'l İslam ve Daru'l mesihimiz vardı.

Modern dönemde, devlet ve millet ortaya çıktı. Millet kavramı yaratıldı milli kimlik adı altında yeni kimlikle de ortaya çıktı. İlk başlarda dini kimlikle çatışma halinde olmadığı sanılıyordu, fakat zaman içerisinde bu ikisi birbiriyle çatışma haline geldiler. Bu zıddiyet modern dünyanın içinde vardır. Ne zaman din zayıfsa bu zıddiyet de zayıf olmuştur ve ne zaman din güçlenmişse o zamanda bu zıddiyet güçlenmiştir. Amerika'nın Irak'a asker gönderdiği zamanda ben oradaydım. Amerika'nın ordusunda Müslüman Amerika vatandaşları da vardı. Amerika Irak'a asker göndermek amacıyla Müslüman askerlerden de gönderdi. Soru şöyle bir tartışmayla başladı: "Amerika'nın Müslüman askeri bir Müslüman ülkeye gitmesi caiz midir?" Bu soru milli kimlik ve dini kimlik arasında çatışmayı gösterdi. Cevap neydi? Devlet yönetimi Amerika'da yaşayan bazı Müslüman âlimlerden fetva alarak ünlü bir yayınevi tarafından duyuruldu: Milli kimliğin dini kimlikten daha üstün olduğu, Müslüman Amerika vatandaşının Irak'a giderek Iraklılarla savaşmalarında sakınca yoktur denildi. Öldürmekten ve ölümden herhangi bir korkuları olmamalı da denildi. Bu dini kimlikle ilgili bir örnektir. Modern dönemde ortaya çıkmış olan ise milli kimliktir. Elbette ki bazı kimlikler günden güne yok olmaya başlamıştır.

Son zamanlarda tartışılan bir diğer konu ise neye Avrupa denilir? Avrupalı kimdir? Avrupa Birliği yeni milletleri Avrupa birliğine sokmaya çalışıyorlar. Bu konunun anlaşılması için Türkiye iyi bir örnektir. Bugünlerde Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliği süreci yaşanıyor. Hâlihazırda önemli sorulardan biri Avrupalı olmak neye denir? Acaba Türkler de Avrupalılar mı yoksa değililer? Avrupalı olmanın temel özelliği nedir? Eğer Avrupalı olmanın bir takım dinsel ya da etnik özelliği olsaydı bazıları otomatik olarak girer bazıları da dışarıda kalırdı. Böyle bir seçim olmadığını söylüyorlar.

Gelelim şu devlet ve millet kavramları konusuna bunların varlıkları devam etmekle birlikte ulus-devlet zayıflıyor, dini kimliğe karşı çıkarılıyor. Milli kimlik dini kimliğin rolünü azaltarak bir kenara itmiştir. Söylediğim gibi bu dinin bir zafiyetinden kaynaklanmaktadır. Eğer dini kimlik güçlenirse bu zıddiyeti artırır, dini köktencilik gibi. Dini kimlik bugünlerde güç kazanmaktadır. Yani bazılarının ben ne Amerikalıyım ne de Arabım ve ne de İranlıyım belki Müslümanım dedikleri gibi. Biz

Müslümanız ve bu bizim kimliğimizdir. Bu kimselere dini radikaller denmektedir. Bu modernitenin getirdiği bir meseledir.

Soru: Gelecekle ilgili sizin görüşünüz nedir? Hıristiyan kimliğinin renksizleşmesi gibi İslam kimliği de renksizleşebilir mi?

Cevap: Hayır, ben asla böyle düşünmüyorum. Günümüzdeki dünyanın akışı böyle bir olayın gerçekleşeceğini göstermiyor. Tarih değişik olay ve hakikatlerle doludur. İnsanın tahmin edemediği bazı olaylar da gerçekleşecektir. Bazı bilim adamlarına göre ağaçların kesilmesi ve ormanları yok etme girişimleri, kâğıt ve kitap üretimine olumsuz etkisi olmuştur. Fakat gaz ve petrol kuyularından bazı maddelere ulaşıldı ki, CD ve bilgisayarın ortaya çıkmasına neden oldu. Kâğıt kullanımları azaldı. Belki de gelecekte kâğıda hiç ihtiyacımız kalmayacaktır. Bana göre tarihin akışı öyle bir karışıktır ki, bizim bilemediğimiz şeyler olurur. Sosyologların tahminlerine göre gelecekte sekülerizm hâkim olacak. Fakat modern dünyayla birlikte, dini köktencilik de ortaya çıktı. Sosyologların tezini reddetmiş oldu. Amerika'nın sekülerleşeceği iddia edilirken dindar bir ülke olarak kalmıştır. Diğer ülkeler sekülerizme doğru bir gidişata evrilmiştir. Dolayısıyla hiçbir tahmin yürütemem ve sadece şunu diyebilirim ki, gelecekte sadece sekülerlik olmayacaktır. Tarihin geleceği sekülerlerin kimliği olamaz.

EK 4. Taha Parsa'nın Suruş'la "Din Aydınları" Hakkında Yaptığı Röportaj²⁷³

Soru: Abdülkerim Suruş bir din aydını olarak geçmişe bakarak ve imkânlar dâhilinde kendi görüşlerine revizyon yapacak mıdır?

Cevap: Hayat zor ve tercihlerimizle oluşmaktadır. Şu ana kadar yaptığım işlerden memnunum. Hayatın, zor günleri bana yaşattığını da burada söylemek istemem. Ben başlangıçtan beri din aydını olmayı seçtim ve kalan ömrümü de bu yolda devam ettirmek isterim. Allah yeni şeyleri elde etmemi nasip eylesin. Bir taraftan din ve maneviyatla, diğer bir taraftan da modern bilgiyle uğraşıyorum. Bunların hiç birini bırakamam ve benim dini ve akli tecrübem bunlardan ayrı kalamadığımı göstermiştir. Benim istediğim insanların en büyük sermayesi olan din ve modern bilgi arasında karşılıklı bir diyalog kurmaktır. Ne dini modern bilgiye tabi kılmaya çalışacağım ve ne de modern bilgiyi dine tabi kılmaya çalışacağım. Belki amacım geçmişle bugün arasında diyalog kurmaktır. Din aydınının iyi tarifi de budur, her zaman diyalog içindedir. Bazen dini sorguya çeker bazen de modern bilgiyi ve hiç birini sorgulamadan bırakmaz.

Soru: Bir din aydını için din bir mesele midir yoksa çözüm yolu?

Cevap: Müslüman bir aydın için din, hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Hem derttir hem de derman, hem yaradır ve hem de merhem, hem mesele ve hem de çözüm yolu. Aydın dini görmezden gelemaz. Bir taraftan dini tedavi etmeli diğer bir taraftan ise ondan ilaç almak gerekir. Aynı modernite gibi, modernite de hem mesele ve hem de çözüm yoludur. Bundan dolayı bu ikisini düşünmek ve aralarında diyalog kurmak hem fikri ve hem de dini açıdan önemlidir.

Soru: Bazı eleştirenlere göre din aydını dini bir çözüm yolu olarak seçtiği zaman kendi bilgi temellerini anlatmıyor ya da sonuna kadar eleştirmiyor?

Cevap: Birinci olarak; din aydını tarifine geçmeyeceğim. Çünkü bu tarife o kadar müdahale etmişler ki, artık anlamsızlaştırmışlardır. Elbette ki bizim fikirlerimiz

²⁷³ Taha Parsa, "Ma Ham Be Kuran Nakdi Darem ve Hem Be Payamber", <http://zeitoons.com/85>, erişim tarihi (25.05.2017).

böyle kişilere sağlam cevaplar vermiştir. Bir taraftan din aydını ortaçağda yaşamıyor, eleştiri silahını elinde tutmuş, en güzel şekilde onu kullanıyor. Diğer bir taraftan ise dine, bir gerçek buyruk olarak aklen ve kalben inanmaktadır. Din aydınlarına göre İslam dininin ağaçları üzerinde dokunulamamış öyle meyveler var ki, diğer hiçbir ağaçta yoktur.

İkinci nokta ise; din aydını mütekellim (kelamcı) değildir. Dinin gerçekliğini ispatlama yükümlülükleri yoktur. Din aydını her işi yerine getiren değildir. Din aydını sadece dinin ne kadar faydalı ve etkili olmasını açıklar. Din aydını insanları dine getirmeye, Müslüman etmeye çalışmaz. Din aydını falan din iyidir ve falan din batıldır şeklinde bir çabaya girmez. Bu iş ruhani ve mütekellimlerin işidir. Din aydınına göre toplumda kültürün zengin bir unsuru olarak din vardır. Büyük bir potansiyeli taşımaktadır. Hem despotluğu kendisinden velayet-i fakih diye üretebilir ve hem de despotluğu azaltarak meşruti bir rejim getirebilir. Yani hem yaşantıya zulmü getirebilir ve hem de mutluluğu. O bu büyük potansiyeli kabullenerek güzel bir şekilde dine yaklaşır ve onu anlamaya çalışır. Gerekirse eleştirir ve gerekirse destekler. İşte din aydınının yaptığı iş budur.

Ayrıca din aydınları için çoğulculuk önem taşımaktadır ve bu nedenle de başka dinleri iptal etmek ya da kendi dininin gerçeğini ispatlamaya gerek duymazlar. Başka dinlere karşı insanların kin beslemesini istemez, kötülemeden uzak durur, arkadaşça barış içinde birlikte yaşamaları gerektiğine inanırlar. Biz din aydınlarına karşı kendi beklentilerimizi düzeltmeliyiz. Bu beklentilerimiz eğer dinin gerçeğini ispatlama doğrultusunda o zaman bu iş ruhani ve mütekellimlerin yapmak istediği işidir. Fakat din aydınının yapacağı iş bundan farklıdır. Yani din bugün ile bağı kurmaktır.

Soru: “Din Aydınları” konu olunca insanlar nezdinde şu soru soruluyor: bunlar, özellikle itikadi temelleri nereden getirmişler. Acaba İslamcı aydınlar bu itikadi temelleri, aynısı gibi benimsemişler midir?

Cevap: Bu soruya her bir din aydınının kendi cevabı vardır. Din aydınının her bir mesele için niçin böyle düşündükleri ya da düşünmedikleri hakkında delilleri vardır. Bu meseleyi herkesle paylaşma zorunluluğu yoktur. Din aydını Allah'ın adını

anarak ilk önce dış âlemin varlığını ispatlamalı, sonra zihin ve ruhun varlığını, sonra cebir ve ihtiyarı, sonra mantık hakkında konuşmalıdır. Şunu da ekleyeyim: Din aydınları sıradan insanların anladığı anlamda dindar değildir. Bunu gizlemeden söylemeliyiz. Ben bunu her zaman büyükler için söylemişim. Bana Mevlana Şii mi yoksa Sünni midir diye sorduğunda cevabım her zaman şöyle olmuştur: Mevlana Şii, Sünni, Mutezili veya Eş'ariyye değil bunlardan üstündür. Mevlana kendisi için bir mektep bir mezheptir. Hafız-ı Şirazi kendisi için bir mektep bir mezheptir. Bunlar dev gibi ve herhangi bir mezhebin bu küçük alanına sığmazlar. O büyükler muhakkik idiler, taklitçi değil. Her birinin kendi özel Müslümanlığı vardı. Bundan dolayı fıkıhçıların eleştirisi ve tekfiriyle karşı karşıya kaldılar. Din aydınları konusunda da durum böyledir. Burada inanç ve tecrübeler kişiseldir, aynı tecrübeye dayalı dindarlık gibi. Benim kendi İslam'ım, Allah'ım ve Peygamberim var. Ben Müslümanların bir parçasıyım. Din aydınlarının dindarlıkları fıkıhçı ruhanilerin dindarlıklarıyla kıyaslanmasın. Onlar yaşam kaynaklı dindarlardır. Yaşam kaynaklı dindarlıkta ruhaniler, dini bir işyeri gibidir, bütün ürünleri de aşağı yukarı aynıdır. Fakat felsefe ve irfan âlemlerinde böyle bir işin yeri yoktur. İslam adı herkese karşı eşittir.

Sonuç olarak din aydınının görevi kelami tartışma değildir. Belki görevi hurafeleri ortadan kaldırma, çağdaş akılla diyalog kurma, özgürce inanmak için akli ve sosyal ortamları yaratma, dini güzelce anlatmadır. Eğer bu sorunuz tam benimle ilgiliyse ben ne tam bir filozofum ve ne de bir tam din aydını. Fakat bazen bu takkeyi kafama koyarım bazen de o takkeyi. Ama başka birinin kafasına takke de takmam.

Soru: Sizin açıklamalarınızdan faydalanarak son zamanlarda din aydınlara yönelik eleştirileri sormak isterim. Acaba İranlı din aydınları dünyanın yeni bir dini için mi düşünüyorlar ki, kendilerini hiçbir dine ya da mezhebe tabi tutmuyorlar?

Cevap: Bu tür söylemler açıkça bir kötülemedir. Din aydınlarının yaptıkları bu söylemlerin dışında bırakılmalıdır. Hz. İsa'nın tabiriyle ağacı meyvesinden tanınmalıyız. Din aydınlarının İran'daki mercileri kitap ve sünnettir. İslam âleminde çalışmaları halen devam etmekte olan hurafeleri kaldırmaya çalışmak, İslam ülkelerinin hastalıklarına deva olmaya çalışmaktır. Onların bütün çabaları meyvemiz kalmış, üşümüş ve susuz kalmış olan İslam ağacının güçlenmesine, büyümesine

yardımcı olmaktır. Din aydını kelimesi İslam'dan kaçınmak için kullanılmamıştır. Belki dinsizlere karşı kullanılmıştır.

Soru: Din aydını sonunda kitaba ve sünnette varır dediniz. Bir din aydını olarak bizim bu kadar istidlal ve inançlarımız sonunda tek kişi yani Peygambere varırız. Acaba bizim delil silsilemiz bir illetle son bulmuştur anlamını taşıyabilir mi?

Cevap: Hayır illete gerek yoktur. Çünkü Abdullah oğlu Muhammedi Peygamber olarak seçmişiz ve sözlerine de inanırız. Mesela Gazzâlî'nin Peygamber hakkında verdiği delilleri kabul ederek iman ettiyseniz, Gazzâlî'nin delilleri neydi? Aynı *El münkız mine'd Dalal* adlı kitabında şöyle dediği gibi; matematikçi kimin matematikçi olduğunu bilir, fakih kimin fakih olduğunu bilir. Ayrıca kim dini tecrübeye sahipse, o kişi Peygamberin kim olduğunu bilir. Bu onun istidlalidir.

Siz eğer bu istidlali kabul etmezseniz ayrı bir meseledir. Ama bu istidlali Gazzâlî ya da benim gibi din aydınları doğru biliyorlar ve doğru bildiklerinden dolayı Peygamberin nübüvvetine iman ediyorlar. İnancı ne delile bağlıdır ne illete. İlet, sanki biri sizi büyülemiş ya da hipnotize etmiştir. Ne derse kabul etmişsinizdir. Ama eğer birinin şahsiyetini akli deliller üzerinden ispatlayarak kabul ederseniz ve ondan çıkan sözleri de kabul ederseniz, başka hiçbir zaman onun adını illet koymazsınız belki adı istidlaldir.

Soru: Muhtemelen bu delille din aydınları aynı ruhani ve mütekellimler gibi Peygamberleri eleştirmezler mi?

Cevap: Hayır eleştirirler. Din aydınları akla ve dini tecrübeye dayandıklarından dolayı Peygamberi ve hatta Kur'an-ı da eleştirel bir gözle okumaktan çekinmezler. Eğer siz hatırlarsanız JARAS yayınevinde yayınlanan "Haydi kalk, düşünceleri değiştirmeliyiz!" başlıklı son makalemde şunu özellikle belirttim ki Kur'an-ı eleştiremeyiz diye bir şeri ve akli delilimiz yoktur ki, İran'ın diyanet işlerinin başkanından²⁷⁴ bana şöyle cevap verildi: "Eğer sizin isteğiniz böyle Peygamberi ya da Kur'an-ı eleştiremezsin diye herhangi bir hadis olup olmadığı ise böyle bir hadisimiz yoktur, dediğiniz doğrudur. Fakat biz Kur'an-ı Allah'ın kelamı olarak tanıdığımızda ve Peygamberi de bir masum olarak tasdik ettiğimizde eleştiriye

²⁷⁴ Vezaret-i Ferhang ve İrşad İslami

gerek kalmaz.” Bence bu delil kusurludur. Peygamber masumdur, o eleştirilemez söylemi çok anlamsız. Biz Peygamber masum diye eleştiremez miyiz? İkinci olarak, masum olmak bir işin çözüme kavuşması anlamında değildir. Sadece masum diye geçmemeliyiz ve sorgulamamızı devam ettirmeliyiz. Şu an ismeti bir kenara koyalım adalet hakkında konuşalım. Mesela aynı kavramı birinin adaleti üzerinde düşünün. Yani o kişi büyük günah işlemez ve küçük günahları da mükerrer işlemez ama bu onun takip etmemeniz anlamına gelmez. Eğer bir kez adildi dediysek hep adil olacaktır. Bütün ömür adaletli davranacak anlamını taşımaz. Belki yarın adaletli davranmayabilir, adaleti çiğneyebilir. Bizim avam dindarlara ya da âlim görünenlere göre; bir kez itikadınızı ispatladınız onu bir kenara bırakınız sonsuza kadar hiç bakmaya, araştırmaya gerek kalmaz. Fakat ben böyle değilim ve kabul edemem. Bana göre biz her zaman diyalektik bir şekilde kendi itikadımızla ilişki kurmalıyız. Bilim insanı görünenler ilim içinde aynı küçük düşünürler. Mesela onlara göre, Darwin teorisi onaylanmış ve onların nezdinde sonsuza kadar böyle onaylı olarak kabul edilmektedir.

Soru: Sizin din aydınlarından böyle bir beklentileriniz var. Acaba bilim adamlarından da böyle bir beklentiniz var mıdır? Acaba bilim adamları da kendi ilmi keşiflerinde eleştirel bir görüşe sahipler mi?

Cevap: Hayır böyle bir şey yoktur. Thomas Cohen’e göre bilim adamlarının çoğu kendi koydukları temelleri eleştirmezler. Rahatça bu temelleri gerçek varsayarlar. Kendilerince yeni teoriler meydana getirirler. Birbirlerini eleştirmeleriyle meşgul olurlar. Hâlbuki temellerin eleştirilmesi her zaman iyidir. Ama gerekliliği, buhranlı zamanlarda hissedilir. Bence bugün dini buhran zamanıdır ve din aydınları tam bu zamanlarda ortaya çıkarlar. Ruhaniler buhranlı zamanlara hazırlıklı değiller. Eğer ruhaninin biri buhranlı zamanlarla karşılaşır ya dinsiz olur ya da din aydını olur. Din aydını öyle bir kişidir ki, dini endişe buhranını muasır zamanda iyi bir şekilde anlamış kişidir. Bu sebeple dindarlıkları minimaldir. Yani savunulamayan şeylerden uzaklaşarak şeylere ulaşmak için çalışırlar ve asılları korurlar. Bundan dolayı biz hem Peygamber ve hem de Kur’an anlayışlarına karşı eleştirel bir görüşe sahibiz. Bu anlamda eğer bizim önceki görüşümüzü yanlışlaşacak bir şeyle karşılaşırız o zaman biz görüşümüzü gözden geçiririz. Elbette ki biz aynı

böyle insaf ve şecaati dinsiz aydınlardan da isteriz. Öyle görülüyor ki, dinsiz aydınlar da kendi görüşlerini tekrar gözetmeye hazır değiller. Onlara göre sanki din her zaman gerçeksiz, hurafedir, sonsuza kadar böyle kalacaktır. Biz karşı tarafı böyle düşünmemeye davet ederiz.

Soru: Peygambere ve Kur'an'a inanmanın genel geçer bir ispatı var mıdır? Yoksa bu öznel bir durum mudur?

Cevap: Peygamberin sözü özel bir kişinin sözüdür. Şimdi biz o kişiyi nasıl seçtik ve neden onun söylediklerine inanmalıyız? Çünkü onda olan özelliklerinden dolayı onun konuşmasına inanıyoruz. Eğer yukarıda saydığım özellikleri taşımasaydı, sözüne inanmazdık, aynı doğru sözlü insanların şahadetine inanmak gibi. Peygamberin sözüne inanma aynı bir emin kişinin sözüne inanma cinsindedir. İslam Peygamberi şahsen bu delilden istifade etti. O zamanın insanlarına, eğer bu tepenin arkasından kılıçlı insanlar sizi öldürmeye geliyor desem acaba inanır mısınız? Evet dediler, çünkü kırk yıl aramızda yaşadın ve seni doğru sözlü olarak biliriz Muhammedül Emin sıfatını sana vermişiz ve senin sözüne inanmamız için herhangi bir delilimiz yoktur. Peygamber cevap verdi öyleyse Allah'ın, ahiretin ve geleceğin olduğuna inanır mısınız, falan günahı işlediğiniz zaman falanca cezanın olması gibi. Bu bir istidlal çeşididir. İlette dayanma anlamında değildir.

Peygamberin şahsiyeti bir tecrübi ilmin âlimi gibi değildir. Peygamberin şahsiyeti bir sanatçı ya da bir şairin şahsiyeti gibidir. Onun sanatı delilsiz aynı kendi sanatının ispatı gibidir. Aynı Mevlana'nın mesnevisinde olduğu gibi hiçbir çocuk anasına anam olman için delil getir demez.

Şunu tekrar söylemek isterim ki, eğer birinin doğru ve dürüst bir kimse olduğu tecrübe ve sanat tarafından kabul edilirse akılda tasdik eder ve onun sözleri kabul olunur. Biz herhangi bir şüpheyi karşılaşmayacağız.

Bizim Peygamber döneminden uzak olmamız nedeniyle Peygamber adıyla bize nakledilen sözleri daha çok eleştiriye tabi tutalım. Bu nedenle işimiz zordur. Fakat akla daha yakındır.

Soru: Bir eleştiri daha. Din ve dine bağlı müesseseler ne zaman moderniteye karşı bir rahatsızlık icat ederse o zaman din aydınları karşı tarafın isteğine göre dini

küçültürler. Yani şöyle bir sonuç çıkar. Din aydınları dinin niteliğindeki kayıpları için endişelidirler ve bunu önemserler. Fakat nicel azalışları gözünde önemli değildir. Sizin görüşlerinizden bunu anladık. Dinin yok olmasından endişe etmiyorsunuz?

Cevap: Ben burada sizin sorunuzun varsayımlarına muhalefet etmek zorundayım. Bu varsayımınızın içinde kabul edilmez esansiyalizm²⁷⁵ vardır. Dinin büyümesi ya da batması söz konusu değildir. Din akan bir nehirdir. Kartopu değildir ki din aydınları onu azaltsın ya da artırsın. Din tarih boyunca değişik aşamalara ulaşır, hâlihazırda modern aşamaya ulaşmıştır. Din aydınlarının Gazzâlî, Fahreddin Razi'den ne eksiklikleri vardır? Zaten onlar dini özel olarak, kendi varsayımlarını katarak tefsir etmemişler miydi? Kendi öznel bilgileriyle dini yorumlamadılar mı? Şimdi bu işleri din aydınları yerine getiriyorlar. Dinin belirli ölçüye ve ağırlığa sahip olması demek ne anlam ifade eder? Bazıları onu zayıflatmak ve şişirmek için gelmiş demek anlamsızdır. Böyle düşünmemek için dinin tarihsel akışına bakmamız yeterlidir.

Din, bir dizi dini yorumlamalardan ibarettir. Din sadece Gazzâlî'nin ya da Fahreddin Razi'nin veya Mevlana'nın tefsiri değildir. Belki bunların ortak tefsiridir. Din aydınlarının tefsirleri de bu tefsirlerin bir parçasıdır. Biz dini küçültmekten ya da büyütmekten endişe etmemeliyiz. Bu anlamda tefekkür ve aklın önünde hiçbir ölçü yoktur.

Ben bu noktayı tekrar dile getirmek isterim ki, dindarlığın ölçüsü kitap ve sünnete ve onlardan anladıklarımıza alakalıdır. Yani falan unsurları kenara bıraktınız ya da bırakmadınız değildir. Bakınız, Humeyni'nin bazı sözlerini fakihlerin birçoğu kabul etmez, sakıncalı bir söz olarak görebiliriz. Bence bu da bir din tefsirinden biridir. Ya git gide düzelir ya da öylesine yayılır. Bundan dolayı diyorum ki, dinin ölçüsü her zaman kitaba ve sünnete müracaat etmektir. Merciiniz bu olmalıdır. Bu müracaatın sonucu nedir?

---

²⁷⁵ Özcülük (essentialism ya da temel esascılık), felsefede belli bir türe dâhil her varlığın o türe ait niteliklere ya da özelliklere sahip olduğunu iddia eden bir akımdır.

Soru: Günümüzdeki dini durumlarla ilgili, din aydınlarının rolleri hakkında konuşalım. Bir taraftan Deaş hükümeti, diğer bir taraftan ise, İran İslami hükümetinin durumu. Din aydınlarının gelecekte nasıl bir planı var?

Cevap: Din aydınları ağır bir yükümlülük üstlenmişlerdir. Onlardan büyük beklentileri vardır. İnşallah Allah yardımcıları olur. İlk önce din aydınlarının hizmetleri hakkında bilgi vereyim, sonra görevlerine gelelim.

Bizim dönemimizdeki din aydınları, yani belirli olarak İran İslami devriminden sonra, hem din karşıtlığına ve hem de dini radikalizme karşı eleştiri ve mücadele etmişlerdir. Kaygıları dini toplumlarda adaletin temini, akli ve imani özgürlüktü. Ben bu iki noktayı vurgulamak isterim. Din aydınlarına göre önemli olan özgür imandır ve özgür iman da sadece özgür aklın ışığında oluşur. Din aydınlarının araştırmaları şunu gösteriyor ki; onların baştaki mücadeleleri aklın ve imanın özgürleştirilmesi ve dini köktencilere karşı mücadele etmektir. Önemli ilerlemeler de kayıtlı etmiştir. Toplumumuz bunlara destek olmaktadır.

Bizim toplumumuz dini ve kapalı bir toplumdur ve hâlâ da aynen kapalıdır. Din aydınları; ruhanilerin, tarihsel din anlayışlarına karşı mücadele ediyorlar, yanlış Kur'an ve Peygamber algılarına karşı çıkıyor, dinin fıkıhtan ibaret olmadığını ahlakın fıkıhtan önde geldiğini anlatmaya çalışıyorlar. Ruhaniler bu işleri yapmadılar ve yapamayacaklardır. Dinsizler de bu işlere önem vermediler. Çünkü dini bilgileri zayıftır. Elbette ki ben özgürlüğün ve adaletin temini için yaptıklarını küçümsemiyorum. Onların planlarında böyle bir şey yoktur. Din aydınlarının açıklaması güçlü bilgiye ve dini otoriteye muhtaçtır. Onlarda bu otorite vardır. Böylece konuşmaları dindarların dikkatini çekmiştir ve Allah'ın izniyle çekecektir. Hâlbuki ruhaniler ve dinsizler böyle bir otoriteye ve bilgi gücüne sahip değiller.

Eğer dikkat ederseniz, bizim toplumda din aydınlarına karşı şiddetli davranışları sergileyenlerin başında Bilgi ve Kültür bakanlığı gelmektedir. Bakınız, sadece din aydınlarını eleştirmek için onlara hakaret etmek için birkaç tane gazete yayınlanır. Toplumumuzda değişik mefkûreleri dini aydınlanma adı altında yaptılar, gençleri dini vecibelerini düşünmekten ve dini totalitere karşı eleştirmekten alıkoydular. Bunların hepsi baskıcı yöneticilerin özgür düşüncelerden korktuklarını

gösteriyor ve elbette ki korkmalılar. Çünkü hükümetlerinin temelini cehlin üzerinde kurmuşlardır. Herkes birlikte, bunu istemiyoruz diye bağırmasınlar.

Ben bazı ruhanileri görüyorum ki, din aydınlarının imanından şüphe ederler ve kendilerine faydası olmayan tekfir silahını kullanarak yöneticilerine hizmet etmektedirler. Bu şeri ve tarihi bir hatadır. Din aydınları birbirini destekleyerek çalışmalı. Allah'tan başka kimsenin onları desteklemesini istemesinler. Eğer meydanları boş bırakırlarsa cahiller, baskıcılar yerlerini doldururlar.

Deaş hakkında bütün din aydınlarının görüşü aynıdır. Yani dini toplum fıkıhla yönetilemez. Onlar saf Muhammedi İslam'ın taraftarlarıdır. Devlet millet dairesinde düşünmüyorlar. Değersiz bir kimliğe sahipler. Bunu toplumumuz biliyor bu bilinci din aydınlarına borçludurlar ki, hakikat İslam'ını hüviyet İslam'ından anlar.

Din esasen üç işi yerine getiriyor. Birincisi marifeti yaratma, ikincisi hüviyet yaratma, üçüncüsü kurtarma sözünü veriyor. Eğer hüviyet her şeyi darlaştırırsa tehlikelidir. Deaş düşüncesinde hüviyet belirgindir, bu nedenle diğer unsurları zayıflatmaktadır. Benim ısrarla üzerinde durduğum şey, biz dini hüviyet ve dini marifet arasında dengeyi kurmalıyız. Bu denge Deaş'ın düşüncesinde kaybolmuştur. Maalesef ne marifette, ne İslam tarihinde, ne de İslam örfünde yeri vardır. Sadece tek bir kaynağa bakarlar, o da sünnettir. Modernite ve çağdaş düşüncelerden uzaklar.

Şunu eklemek isterim ki Deaşlıların içinde intikam duygusu fişkiriyor. Yani istismar edilen ülkelere bakınca, onca zulümler yapmışlar, terör yaparak intikamlarını alma çabasındalar. Bunların zihinlerini aydınlatmalıyız ki, böylece sulha ulaşsınlar. İntikamla şiddetle yeni bir medeniyet inşa edilemez. Yalnızca fıkıhla da inşa edilemez. Bence din aydınları, dinini ve maneviyatını sevenlere gösterdi ki, İslam olmak için ne kadar incelikler var ve bunlar kaybedilmemelidir.

Bugünlerde ortam daha çok din ve dindarlığın görünür olduğu bir döneme evrilmektedir. Biz 19. yüzyıldan çıktık, 20. yüzyıldan da çıktık. Sosyologların birçoğu dinin tekrar dönmesinden, görünür olmasından bahsederler. Geri dönen din öncelerden olan bir din değildir. Bu din yeni bir şekilde dönmekte. Burada barbarlığın ve cahiliyyenin dönmesine müsaade edilmemelidir. Müçtehit Şebisteri, İran din

aydınlarından biri, fakihlere hitaben: Bana söyleyin! Deaşliler de sizin yaptığınız şeyleri yaparlar, pek farkınız yoktur. Fıkıh kitaplarınızda onaylamadınız mı? Hakikat budur. Deaşliler her yerde vardır. Bunların belasından kurtarmak için köklerini önce kurutmak lazım. Din aydınları gerçekten köklü düşünüyorlar ve amaçları gelecektekilere savunulabilir, övülebilir miraslar bırakmaktır.

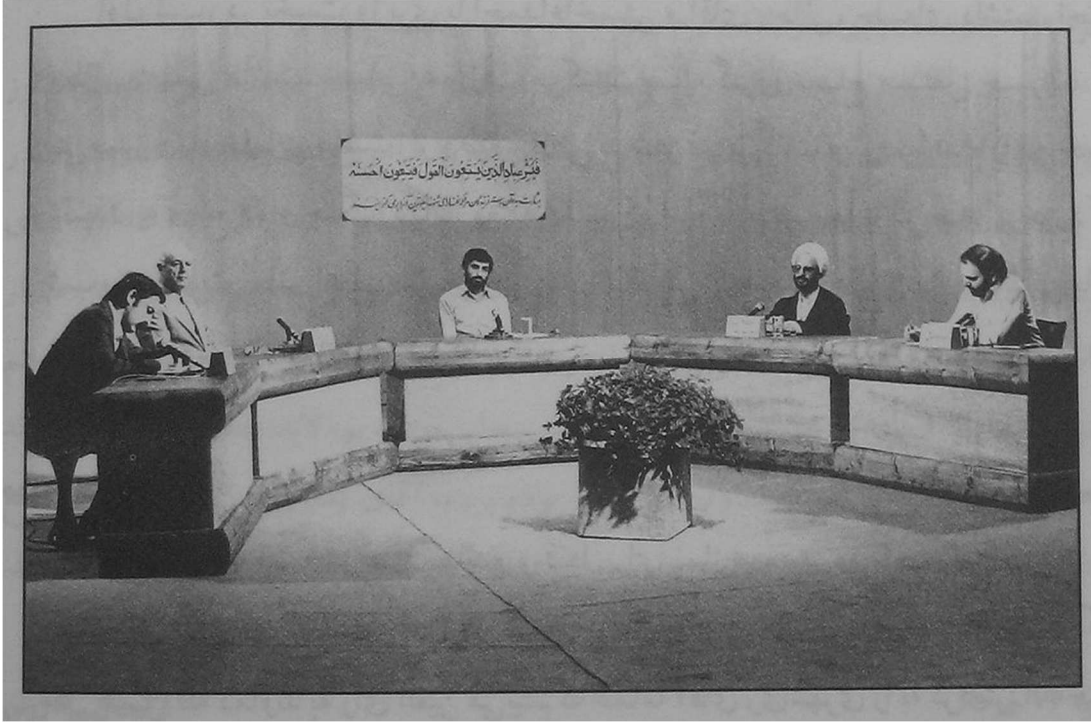
Soru: Röportajın sonuna geldik. Söylemediğiniz ya da değinmediğiniz noktalar kaldıysa buyurun söyleyin.

Cevap: Son olarak, iktidara satılmamış ruhanilere şunu söylemek isterim ki; din aydınlarını sadık arkadaşları gibi görsünler. Belki sözlerinizin birçoğunu kabul etmezler. Fakat bunun anlamı, dini ve şeriatı ortadan kaldırmak değildir. Ruhanilerin birçoğunun bilmedikleri meselelerden din aydınlarının bilgisi vardır. O meseleleri din aydınlarından öğrensinler ve hep birlikte adımlar atsınlar. Dinini gerçekten sevenlere söylüyorum ki, ruhaniler yeni dünyayla aşına olmadığı zaman, kendi değerlerin savunamaz, koruyamaz. Dinin gerçek yüzünü ortaya koyabilmek, din aşırılığına karşı mücadele edilebilmek için din aydınlarıyla birlikte çalışmalılar. Dini despotiğinin temelinde despotluk olduğundan dolayı, bir taraftan yalancı haberler ve kişileri yayınlılar. Diğer bir taraftan ise, din aydınları ve sadık muhakkikler arasında fitne tohumu ekerler. Temiz ve ahlaklı ruhanilerimiz bu tehditlere karşı uyanık olmalılar.

İkinci nokta ise, İran'ın siyasi durumuna ilişkin olarak şunu söylemeliyim ki; Umut verici olaylar gerçekleşmektedir. Yirmi yıl önceye baktığımda, o zaman Sait Muhammed Hatemi'nin seçim dönemi idi. Hatemi, seçimlerden çarpıcı bir sonuç alınca, rejimin lideri Humeyni'ye bir konuşmasında şöyle dedi: Bu elde edilen çarpıcı oy, bir kişi için değil rejim içindi. Şu an o zamanlardan yirmi yıl geçmiştir, rejim liderinin sözlerinde yeni ve taze şeyler görüyorsunuz. İki yönden yenidir. O resmen gelerek herkese; eğer bu rejime inanmıyorsanız seçimlere katılın ve oy kullanın. Yani bundan sonra insanların kullandığı oy sadece rejim için değildir diyemez. Çünkü ülkeye ve insanlara bir değişiklik gelmesinde etkisi olmuştur. Bu değişiklikler ise, rejime yani velayet-i fakihe inançları olmayan fakat hem dinleri olan ve hem de ülkenin istiklaline saygıları olan insanların ortaya çıkmasıdır. Dinsiz olanlara da seçim hakları verilmedi.

İkinci yönü ise, rejim lideri artık kendini halka karşı sorumlu hissetmek durumundadır. Önceden o eleştirilere ya da protestolara cevap veren biri değildi. Sözleri o kadar eleştiriye maruz kalmıştı ki, artık mecburen cevap vermek zorunda kalmıştı. Bunun anlamı liderin halka karşı sorumlu olmasıdır. Ama aynı zamanda liderliğinin de sonu anlamındadır.

EK 5. Suruş'a Ait Bazı Fotoğraflar

Abdülkerim Suruş'un 1981 yılındaki TV tartışması, sağ tarafta Suruş ve Mısbah Yazdi, sol tarafta solcu Ehsan Tabari ve Ferruh Nigahdar

Abdülkerim Suruş, Sunati Şerif Üniversitesinde konuşma sırasında çekilmiştir.

2015 yılının Aralık ayında Abdülkerim Suruş'un George Washington Üniversitesi'ndeki tarihi anlama hakkında konuşması sırasında çekilmiştir.

Cevat Tabatai, Abdülkerim Suruş'un fikirlerinin tutarsızlığıyla ve siyaset felsefesinin temel kavramlarını yanlış anlaması ve anlatmasıyla ilgili görüşlerini eleştirmiştir.

Muhsin Keddar; Abdülkerim Suruş'un dini plüralizm, vahiy ve fıkıh hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir.

İsviçreli Aşk Dalan, Abdülkerim Suruş'un epistemolojik teorisini eleştirmiştir.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

KUR'AN KERİM

BAYKAN, Erdal, *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlana*, 2.b., Çizgi Yay., Konya 2017

KADUR, Muhsin, *Pularizm Dini: Munazire-i Abdülkerim Suruş*, 5. Baskı, Ruzname-i Selam, Tahran, 1990.

SURUŞ, Abdülkerim, *Tazat Diyalektik*, Sırat Yayınları, Tahran, 1978.

SURUŞ, Abdülkerim, *Evrenin Yatışmaz Yapısı*, Çev. Hüseyin Hatemi, 3. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012.

SURUŞ, Abdülkerim, *Biz Hangi Dünyada Yaşıyoruz*, Çev. Hüseyin Hatemi, Seçkin Yayınları, İstanbul, 1986.

SURUŞ, Abdülkerim, *Hadis Bendegi ve Del Burdegi*, Sırat Yayınları, Tahran, 1989.

SURUŞ, Abdülkerim, *Avsaf Parsan*, Sırat Yayınları, Tahran, 1992.

SURUŞ, Abdülkerim, *Ferbeh Ter Az İdeoloji*, Sırat Yayınları, Tahran, 1993.

SURUŞ, Abdülkerim, *Kabz ve Bast Terorik Şeriat*, Sırat Yayınları, Tahran, 1995.

SURUŞ, Abdülkerim, *Aydınlık ve Dindarlık*, Çev. Sabah Kara, Kıyam Yayıncılık, Ankara, 1990.

SURUŞ, Abdülkerim, *Ayin Şehriyari ve Dindari: Siyaset Name 2*, Sırat Yayınları, Tahran, 1998.

SURUŞ, Abdülkerim, Hüseyin Ali Muntazırı, *Ender Bab İctihad*, Tarh Nev Yayınları, Tahran, 2003.

SURUŞ, Abdülkerim, *Kısa-i Erbab Marifet- Defter Avvel*, Sırat Yayınları, Tahran, 2005.

SURUŞ, Abdülkerim, *Sünnet ve Sekülerizm*, Sırat Yayınları, Tahran, 2005.

SURUŞ, Abdülkerim, *Bast Tecrube-i Nebevi*, Sırat Yayınları, Tahran, 2006.

SURUŞ, Abdülkerim, *Adeb Kudrat Adeb Adalet*, Sırat Yayınları, Tahran, 2008.

SURUŞ, Abdülkerim, *Madara ve Mudiriyet*, Sırat Yayınları, Tahran, 2009.

SURUŞ, Abdülkerim, Muhammed Müçtehit, Mustafa Melikyan, Muhsin Kadir, *Gelenek ve Sekülerizm*, Sırat Yayınları, Tahran, 2005.

SURUŞ, Abdülkerim, *Dini Düşüncenin Yeniden Kurulması ve Dr. Ali Şeraiti*, Çev. Sabah Kara, Kıyam Yayıncılık, Ankara, 1989.

SURUŞ, Abdülkerim, *Ehlak Hudayan*, Tarh Nev, Tahran, 2005.

YEGİN, Abdullah, *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*, XXV, SETA, Ankara, 2013, s. 105.

B. MAKALELER, HABER SİTELERİ VE DİĞERLER

ALİ, Fatma, “Suruş ve Did gaha ve Baver Hayeş”, <http://reihaneh-nabi> , erişim tarihi (27.11.2016).

ALPYAĞIL, Recep, “Model İle Engagement Arasında Din Felsefesi Abdulkerim Suruş Örneği Üzerinden Bir Tartışma”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/ 2009, s. 43.

ABDÜLKERMİ, Bijen, “Rehberi Tamaddüni ve Ne Rehberi Siyasi”, <http://www.rahesabz.net/story/63024/>, erişim tarihi (25.05.2017).

ABADİ, Devlet, “Dava-i Suruş ve Devlet Abadi”, <http://www.rajanews.com/news/14116>, erişim tarihi (25.05.2017).

BAZERGAN, Abdül Ali, “De Nokta Der Nakt Nazari-yi ‘Ruyaha-i Resulane’ Abdülkerim Suruş”, <http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/05/16>, erişim tarihi (25.05.2017).

BEH-NUT, Masut, “Nakami Tarihi Muslumanha”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

BADEMCI, Minem, “Mehdu-yet ve Demokrasi”, <http://zamaaneh.com/idea/2009/08/post> , erişim tarihi (25.05.2017).

TÜMER, Günay, “Genel Olarak Din”, D.İ.A, c. 9, TDV Yayınları, 1994, s. 312.

REHİMİ, Rıza Huceste, “Feylesof Haşiye Nişin”, <http://www.roozonline.com/persian/news/n>, erişim tarihi (25.05.2017).

EFŞANG, Meryem, “Ruşen Fekran Çe kadar Ber Rai Mardum Tasir Daren”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017)

HELÇİ, Mehdi, “Şast Salagi Abdülkerim Suruş: Feylesof İlahi Devran Gozar”, <http://www.bbc.com/persian/iran/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

KEDRU, Muhsin, “İslam Tek Sahati”, <http://kadivar.com/?p=8>, erişim tarihi (21.05.2017).

KARAMAN, Hayrettin, “Abdülkerim Suruş”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 27 Ağustos 2015 Perşembe

KARAMAN, Hayrettin, “Abdülkerim Suruş”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 28 Ağustos 2015 Cuma

KARAMAN, Hayrettin, “Abdülkerim Suruş”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 30 Ağustos 2015 Pazar

MUDREES, Mujgan, “Abdülkerim Suruş: Tesfir Sebz Az İslam Ba Herafe Zeda-i ve Estebdad Zad-i”, <http://www.rahesabz.net/story/>, erişim tarihi (25. 05. 2017).

MAKAREM, Nasır, Şirazi “Pasuh Ayetullah Makarem Şirazi Be Suruş”, <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8701240237>, erişim tarihi (23.05.2017).

MECİDİ, Mecid, “Sukut Der Baraber Cefa-i Endişe Verzan Dunya Talep Be Peygamber Mihrebani Cayiz Nist”, <http://www.mehrnews.com/news/649941>, erişim tarihi (25.05.2017).

NİGAR, Şahsiyet, “Abdülkerim Suruş’un Biyografisi”, <http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (24.10.2016).

SURUŞ, Abdülkerim, “Zeh-i Meratıb Habi ki Be Ze Bedarist”, <http://www.bbc.com/persi>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Yak Bar İnkılap Ferhangi Kafi Bud”, <http://www.drSOROUSH.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Durusti ve Duruşti”, <http://www.drSOROUSH.com/Persian>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Caşen Zeval İstibdad Dini”, <http://www.drSOROUSH.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Abdülkerim Suruş: Ferman ‘hebut’ Ayetullah Humeyni Sader Şude Ast”, http://www.bbc.com/persian/iran/2010/06/100619_u03-soroush-khamenei.shtm, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Bağbana Ze Hazan Be Haber Mebinam”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/By_DrSOROUSH/P-NWS, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Kur’an Kelam Muhammed”, <http://www.drSOROUSH.com/Persian/Inte>, erişim tarihi (15.07.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Kimsede Neşeli Hava Göremiyorum”, <http://drSOROUSH.com/fa>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Esen Rüzgar Tanrının İstenmediği Rüzgardır”, <http://drSOROUSH.com/fa>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Ruhanilerin Ayakkabısında Methiyecilerin Ayakları”, <http://drSOROUSH.com/fa/%D9>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Goftugu-i Can Heg ve Abdülkerim Suruş”, <http://www.drSOROUSH.com/>, erişim tarihi (26.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Suruş: Gah-i Cirağ Din Dut Mizanad”, <http://www.bbc.com/persian/iran>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Ruşen Fikri Dini ve Çahar Mana-i Sekülerizim”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/News_Archive/F-NWS-13, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Ber Ferandum İhtiyarat Vali Fıkha Bayed Hezf Shavad”, <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Cunbeş Sebz Şikest Na Pazir Ast”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Taamul Adl ve Demokrasi Der Andişe-i Abdülkerim Suruş”, <http://www.hawzah.net/fa/Magazine>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “İnklab İslami İnklab Be Teori Bod”, <http://www.drSOROUSH.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “İslam Niyazi Be Senf Ruhani Nedared”, <http://www.bbc.com/persian/arts/story>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “ Tefsir Zebz Ez İslam Zeda-i ve İstibdad Zida-i”, <http://www.rahesabz.net/story/11447>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim , “İslam Minha-i Rohaniyet Ya Ruhaniyet Minha-i İslam”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSOROUSH/F-CMO, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Ber Ferandum İhtiyarat vali Fıkha Bayed Hezf Shavad”, <http://www.rahesabz.net/story/10468>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Şaheseha-i Modernite”, http://www.drSOROUSH.com/Persian/On_DrSOROUSH, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Yak Bar İnklab Ferhangi Kafi Bud”, <http://www.drSOROUSH.com/Persian/>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Karname Ha-i Roşen Fikrân Dindar ‘Suhan Ran-i Abdülkerim Suruş Der Daniş Gah Los Angeles’”, <http://www.bbc.com/persi>, erişim tarihi (25.05.2017).

SUBHANİ, Cafer, “Vakuniş Ayetullah Cafer Subhani Be Ezhârât Abdülkerim Der Bari Kur’an”, <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8612070740>, erişim tarihi (23.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Tuti ve Zenbur (Pasuh Be Sohanan Cafer Subhani)” <http://www.drSOROUSH.com/Persian/By>, erişim tarihi (23.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “ Sust Raftarı İmani Natice-i Reftar Ruhaniyun Ast”, <https://www.balatarin.com/permlink/2008/5/11/130185>, erişim tarihi (25.05.2017).

SURUŞ, Abdülkerim, “Beya Ka-in Daveriha Ra Be Nazd Daver Endazim”, <http://www.rahesabz.net/story/61741/>, erişim tarihi (25.05.2017).

ŞAHİ, Hürüm, “Nazariyat Suruş ve Mavaz-i Hurem Şahi”, <http://www.khabaronline.ir/detail/59654/culture/religion>, erişim tarihi (25.05.2017).

TEZCAN, Fatih, “İranlı Düşünür Suruş’tan Müçtehidlere Hicret Çağrısı”, *Analiz Merkezi Gazetesi*, 2010.

URDUKAN, Rıza Daveri, “Az Feylesuf Nezam Ta Nekt Taabir Hud”, http://www.bbc.com/persian/arts/2011/05/110506_1, erişim tarihi (25.05.2017).

“Suruş ve Cangcal Aharineş”, <http://aftabnews.ir/vdccoqxq.2bq>, erişim tarihi (25.05.2017).

“Suruş ve Cangcal Aharineş”, <http://aftabnews.ir/vdccoqxq.2bq>, erişim tarihi (25.05.2017).

“Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

“Kronoloji: Devrimden günümüze İran”, *Aljazeera Türk*, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji>, erişim tarihi (25.05.2017).

“Abdülkerim Suruş: Hükümet Rahi Cüz Müzakere Ba Cunbüş Sebz Nedared”, <http://www.rahesabz.net/story/sorosh>, erişim tarihi (25.05.2017).

“Abdülkerim Suruş Der Landan: Ruh Popper Ber Feraz Tahran”, <http://www.bbc.com/persian/iran/>, erişim tarihi (25.05.2017).

<http://bookroom.ir/people/4586/%D8%B9%D8%A8>, erişim tarihi (25.05.2017).

<http://hamidrezak.mihanblog.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

<http://shakhsiatnegar.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

<http://roshanfekriedini.blogfa.com/post-37.aspx>, erişim tarihi (25.05.2017).

<http://hamidrezak.mihanblog.com>, erişim tarihi (25.05.2017).

<http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/>, erişim tarihi (15.07.2017).

<http://forexschool.iranbourseonline.net/2010/09/lesson19/>, erişim tarihi (15.07.2017).

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

ÖZ GEÇMİŞ

Qari feriaghun BATOOR, 1990 yılında Cevizcan ilinin Murdiyan ilçesinde dünyaya gelmiştir. 2000 yılında Şinkut Medresesinde hafızlığını tamamlamıştır. İbn-i-yemin Lisesinden 2007 yılında lise öğrenimini tamamladıktan sonra 2009 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesine başlamış ve 2013 yılında başarıyla tamamlamıştır.

2011 yılında Erasmus Programı kapsamında “Polonya Uniwersytet w Białymstoku”da sosyoloji dersleri almıştır. 2016 yılında, Necmettin Erbakan Üniversitesinde Siyaset Bilim ve Kamu Yönetimi anabilim dalından ikinci yüksek lisansını da tamamlamıştır. Arapça ve İngilizce dillerini orta düzeyde bilmektedir.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA
Tel: 0 332 201 00 60 Faks: 0 332 201 00 65 Web: www.konya.edu.tr E-posta:
sosbil@konya.edu.tr